

PŘEHLED DĚJIN
SOUKROMÉHO PRÁVA
VE STŘEDNÍ EVROPĚ

Nástin přednášek

NAPSAL

UNIV. PROF. Dr. RUDOLF RAUSCHER

(Tisťeno jako rukopis. - Veškerá práva vyhrazena.)

V BRATISLAVĚ 1934

NÁKLADEM VLASTNÍM - TISKEM KNIHTISKÁRNY TYPUS, PRAHA-SMÍCHOV

20 11

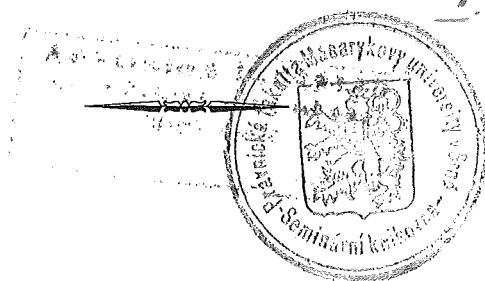
PŘEHLED DĚJIN SOUKROMÉHO PRÁVA VE STŘEDNÍ EVROPĚ

Nástin přednášek

NAPSAL

UNIV. PROF. Dr. RUDOLF RAUSCHER

(Tisťeno jako rukopis. - Veškerá práva vyhrazena.)

1978.

V BRATISLAVĚ 1934

NÁKLADEM VLASTNÍM - TISKEM KNIHTISKÁRNY TYPUS, PRAHA-SMÍCHOV

Úvodem.

Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě vydávám na opětovné žádosti svých posluchačů. Uveřejňuji ho v systému, v němž konám své přednášky vždy v letním semestru od r. 1927. Protože jde o materiál k přednáškám, zachována jest forma rukopisná. Jsou zde uváděny jen vývojové zásady, podrobnější výklad jednotlivostí jest vyhrazen přednáškám.

Studium posluchačů předpokládá nejen doplňky z přednášek přednášejícího, nýbrž i studium literatury, která se v přednáškách uvádí.

I. Část všeobecná.

§ 1. Pojem soukromého práva ve střední Evropě.

Dějiny soukromého práva ve střední Evropě nazýváme dějiny soukromého práva v zemích českých, německých, polských a uherských. Tím je řečeno, že nejsou to dějiny jednoho právního řádu, nýbrž několika různých práv. Časově líčení právního vývoje ve střední Evropě jde od počátků historických zpráv až po dobu nejnovější, v níž platný právní řád jest předmětem výkladu platného občanského práva. Jednak různý obsah právních předpisů, jednak časový rozsah ukládá dějinám soukromého práva ve střední Evropě, aby se zabývaly jen hlavními vývojovými rysy a aby nalézaly souhlasné neb podobné zásady právního vývoje v různých skupinách právních předpisů ve střední Evropě. Mají zkoumati, zda tato podobnost neb shoda v právním vývoji nevyplývala buď z vnitřní příbuznosti neb ze vzájemného působení jednoho práva na právo druhé.

Líčiti vývoj soukromého práva ve střední Evropě v soustavě a v systému lze z týchž důvodů jako systém dějin veřejného práva ve střední Evropě. Také soukromé právo ve střední Evropě se tvoří vzájemným působením různých práv navzájem. Možnost vzájemného působení jest podmíněna samou povahou právního řádu ve střední Evropě.

Vývoj soukromého práva ve střední Evropě vyznačuje se s počátku samostatným vývojem bez vlivu římského práva. V této době hraje ovšem velmi významnou roli právo německé svým vlivem, hlavně v oboru městského práva. Velmi brzy pronikají do střední Evropy předpisy soukromého práva římského, jež se mísí s domácími prvky, nedovedou je však utlumiti úplně. Tím, že recepce se děje pozvolna a v různých oborech právních různě, nelze ani dobu samostatného právního vývoje a dobu recepce časově přesně od sebe oddělit. Recepce římského práva jest opětně jednotlívým prvkem právních předpisů ve střední Evropě. V novější době vrací se právníci k předpisům národ-

ních práv, hledají zásady domácího práva. Jest to patrné i na právních předpisech, jež v té době vznikají.

Ve výkladu dějin soukromého práva ve střední Evropě budeme sledovati vývoj jednotlivých právních institutů s vylíčením hlavních rysů vývojových od nejstarší doby až po dobu moderní.

O dějinách soukromého práva ve střední Evropě pojednává učebnice prof. M. Stiebra, Dějiny soukromého práva ve střed. Evropě (1930). Jinak mají dějiny jednotlivých práv své učebnice.

Právo německé. Literatura soukromého práva německého je velmi rozsáhlá. Nejdůležitější učebnice jsou tyto: Ze starších systémů jest uvésti tato díla: *Eichhorn K. Fr.*, *Einleitung in das deutsche Privatrecht*, (1823, 1845). *Beseler Georg*, *System des gemeinen deutschen Privatrechts*, (3 sv. 1847, 1853, 1855, 2 sv. 1885). *Stobbe Otto*, *Handbuch des deutschen Privatrecht I.—V.* (I. 1871—V. 1885). *V. Roth*, *System des deutschen Privatrecht* (3 sv. 1880—1886). *Heusler A.*, *Institutionen des deutschen Privatrechts* (1885, 1886, 2 sv.), *v. Amira K.*, *Grundriss des germanischen Rechts* (1913), *v. Schwerin Claudius*, *Deutsche Rechtsgeschichte*, (1915). *Gierke Otto*, *Deutsches Privatrecht I.—III.* (1895—1917), *Gierke Otto*, *Grundzüge des deutschen Privatrechts v. Enzyklopädie der Rechtswissenschaft* (Holtzendorf-Kohlers) I. (1915); *Brunner Heinrich*, *Deutsche Rechtsgeschichte* (2 sv. 1906, 1928). *Schröder-Künseberg*, *Lehrbuch des deutschen Rechtsgeschichte* (VII. vydání). *Hübner Rudolf*, *Grundzüge des deutschen Privatrechts* (V. vyd.).

Kromě systematických zpracování jen dějin německého práva, v novější době pěstovaly se v Německu právní dějiny jako úvod do moderního práva. Vzorem takovýchto učebnic je učebnice *H. Schreuerova*, *Deutsches Privatrecht* (1921).

Právo polské. Systematické zpracování soukromého práva polského má již bohatou literaturu. Prvým systematickým zpracováním soukromého práva polského jest dílo *Ostrowského*, *Prawo cywilne narodu polskiego*, I.—II. (1784, 1787), dále *Jana Wincenta Bantkého*, *Prawo prywatne polskie* (1851), *Ant. Zykm. Helcla*, *Dawne prawo prywatne polskie*, (1874). Dále jsou to znamenitá díla syste-

matická: Dutkiewicz Walent, Prawa cywilne, jakie w Polsce od r. 1347 do wprowadzenia kodeksu Napoleona obowiązywały (1869), P. Burzyński, Prawo polskie prywatne, I., II. (1867—1871). Mezi díla, jednající o právu polském systematicky náleží i dílo T. Czackého, O litewskich i polskich prawach (posl. vyd. 1861) a dílo W. A. Maciejowského, Historia prawodawstw stawiańskich (1856—1868). Největším dílem o polském soukromém právu jest dílo Pr. Dąbkowského, Prawo prywatne polskie, I., II. (1910, 1911). Krátká učebnice jest pak od téhož spisovatele, Zarys prawa polskiego prywatnego (1922, 3. vyd.).

Právo uherské. Literatura soukromého práva uherského má rovněž řadu zpracování ze starší doby. Jsou to díla: Huszty St., Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum (1745), Kövy Alex., Elementa jurisprudentiae hungaricae (1800); Frank Ign., Principia juris civilis hungarici (1829). Kromě těchto děl jsou zde ještě novější: Pavla Szlemenicze, Elementa juris civilis hungarici (2 sv. 1817, 1829), Kelema Em., Institutiones juris privati hungarici (1814, 1818). Wenzel Gust., Magyar erdélyi magánjog rendszere (1863—1879) a rovněž dílo Fodorovo, Magyar magánjog (dílo psané více autory v řadě svazků I.—V., 1905—1909).

Speciálně právními dějinami soukromého práva se zabývají učebnice Hajnika Emericha, Magyar alkotmány-és jogtörténelem (1872), pak Timona Ákose, Magyar alkotmány és jogtörténet (1902, 1906). O soukromém právu obsaženém v Tripartitu: Kadlec Karel, Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvatské šlechty v něm obsažené (1902). O novém právu uherském srv. Almási A., Ungarisches Privatrecht I.—II. (1922—1924) a Fajnor-ZáturECKÝ, Nástin soukromého práva platného na Slovensku a v Podk. Rusi (1924).

Právo české nemá ještě učebnice a systému soukromého práva. Jsou ovšem monografie, které shrnují látku určitého oboru. Tak na př. studie Kadlecova, Rodinný nedíl čili záduha v právu slovanském (1898); Kapras Jan, Manželské právo majetkové (1908), Kapras Jan, Poručenství na sirotky v právu českém (1904), Kapras Jan, K dějinám čes. práva zástavního (1903), Kalousek Jos., O staročes-

kém právě dědickém a král. právě odúmrtém (1894), Rauscher Rud., Dědické právo podle čes. práva zemského (1922), Rauscher Rud., K rukojemství v českém právu zemském (1923) a j.

§ 2. Ráz právního vývoje před recepcí římského práva.

V období právního vývoje soukromého práva ve střední Evropě před recepcí římského práva jest charakteristickým především právní partikularismus.

Právo není jednotné ani v určitém státě ani v určitém teritoriu. Zjev ten souvisí s celkovým vývojem právním ve střední Evropě.

Právo vyvíjí se totiž s počátku jako právo kmenové. Příslušníci určitého kmene mají své právo zvláštní, které se liší od práva příslušníků jiného kmene. Je tomu tak na počátku právního vývoje v době francké a je tomu také i u práv slovanských, u práva českého a polského a také i u práva v zemích uherských. Toto kmenové právo platí s počátku pro všechny právní poměry uvnitř určitého kmene, nehledíc k tomu, zda osoby, které byly účastny v určitých poměrech právních, byly příslušníky kmene.

Později právní poměry řídily se kmenovým právem jen, byli-li v nich účastni příslušníci určitého kmene. Rozhodoval tudíž později princip osobní (personalitní) (lex originis). Tento princip rozšířil se pak tou měrou, že uplatňoval se i mimo území kmenové pro všechny příslušníky určitého kmene. Přišel-li příslušník kmene do území druhého kmene, bylo nutno, aby při řešení právních poměrů bylo zjištěno, kterými právními normami se řídí. Byly to tak zvané professiones iuris, vyznání, podle kterého práva se příslušník spravuje, po případě kterému právu a jeho normám se podrobuje. Když se stal styk jednotlivých kmenů častějším, vyvinuly se předpisy, určující některé otázky tohoto styku. Vzniklo tak mezikmenové právo soukromé, které je jakýmsi předchůdcem moderního mezinárodního práva soukromého.

Systém tento však nemohl se udržeti dlouho. Po rozpadnutí říše francké a po zcentralisování říše české, polské a uherské, zmizely jednotlivé kmeny. Kmenové právo muselo také ustoupiti jinému právnímu řádu, řídícímu se nikoliv poměry a pří-

slušenstvím jednotlivých osob ku kmeni, nýbrž určitým rozsahem místním (lex territorii). Příslušníci určitého místního obvodu spravovali se určitým právem. Nerozhodovalo tudíž již právo předků, nýbrž právo určitého teritoria. Velikost nových teritorií řídila se pravidelně i později místním rozsahem bývalých území kmenových. Proto právní řád i v dalším vývoji jak v říši německé, tak také v jiných zemích středoevropských je velmi roztržštěn. V říši německé jiné právní předpisy platí na příklad pro území saské, jiné pro bavorské, jiné pro francké. V zemích českých v právu soukromém nalézáme jiné předpisy pro právo v Čechách, jiné pro právo na Moravě, jiné pro Slezsko. V zemích uherských jiné je soukromé právo v Sedmihradsku, jiné ve vlastních Uhrách. V Polsku liší se soukromé právo ve Velkopolsku, v Malopolsku a v Mazovsku.

K tomuto roztržštění místnímu přistoupil ve středověku v právu soukromém zjev, který byl v souvislosti s celým řádem společenským, s vývojem stavovského státu a se současným řádem feudálním. Nebylo totiž právo roztržštěno pouze místně, nýbrž i podle jednotlivých společenských tříd, které se ve státě stavovském vytvořily. Rozeznávalo se tak právo, které se vytvořilo pro šlechtu, t. zv. právo zemské, právo, které vzniklo pouze pro stav městský, t. zv. právo městské, dále právo selské, právo lenní, právo horní, právo cechovní, právo viničné, právo židovské, právo ovčácké a p. Každé z těchto práv, právě tak jako třída společenská, pro kterou vzniklo, tvořilo uzavřený celek a namnoze se velmi odlišovalo od ostatních, právě svými předpisy soukromoprávními. Každé z nich mělo také svůj zvláštní vývoj, který se bral buď tempem rychlejším nebo pomalejším.

Této pestrosti napomáhala i ta okolnost, že velmi často určité skupiny osob samy svým usnesením dávají si předpisy, tvoříce pro sebe určitý právní řád, když byly k tomu zmocněny mocí veřejnou. Jsou to t. zv. statuty, které si dávají skupiny osob a právo jimi vytvořené nazývá se právem statutárním. Právo statutární dávají si na př. i určité rodiny šlechtické, i skupiny řemeslníků v artikulech cechovních a p. Často toto právo odlišuje se velmi od práva obecně platného, jsouc pak právem partikulárním.

Jiným charakteristickým rysem pro soukromá práva ve střední Evropě před recepcí římského práva jest, že především

jsou založena na právním obyčeji a nikoliv na zákoně. Právní obyčej se vytváří v přesvědčení lidu, ale zvláště se tvoří na soudech. Soudcové totiž soudíce, vytvářeli pro každý sporný případ nové předpisy a nalézajíce na soudech v rozsudcích toto nové právo, vytvářeli právní řád. Existovaly sice vedle právního obyčeje ještě zákony, které rovněž obsahovaly řadu předpisů ze soukromého práva, ale převahu nad těmito zákony měl právní obyčej. I zákony samy nebyly nic jiného než dosavadní právo obyčejové, uvedené v pevnější formu. Soudci vynášejíce rozsudky na soudě nebyli vázáni dosavadními předpisy a mohli prostě nalézati právo podle svého přesvědčení. Mohlo se tudíž státi, že v jednom a v témže sporu mohli soudcové nalézt dva zcela různé nálezy, i časově od sebe ne příliš dlouho vzdálené. To ovšem způsobovalo zmatek v právním řádu. Ale velmi brzy opinio necessitatis způsobovala, že v analogických případech před soudem bylo rozhodováno podobně nebo stejně. Za tohoto stavu vzniká pak právní řád, který ovšem velmi snadno přizpůsobuje se novým případům, které se nově objevily a také požadavkům pokročilejších právních poměrů.

Charakteristickým rysem středověkého práva jest také, že není rozdílu mezi právem veřejným a soukromým. Právo římské velmi striktně rozeznává ius publicum a ius privatum. Ve středověku není tohoto rozlišování. Mnohé právní poměry, které týkají se státního zřízení, byly pojímány jako poměry soukromoprávní a velká většina právních poměrů soukromoprávních prostoupena je předpisy rázu veřejnoprávního. Tento charakteristický ráz soukromého práva způsoben byl současným vývojem společenským, feudálním řádem, který obsahoval v sobě právě smísení právních poměrů soukromých a veřejných. Tento charakteristický rys způsoboval také, že neuplatnilo se individuuum v soukromém právu tou měrou, jako v právu římském a ovšem i sám stát neměl té moci a toho významu jako vševládný stát římský.

Plynulé hranice mezi právem soukromým a veřejným zůstaly i v novějším právním řádu ve střed. Evropě a řada právních institutů spojuje v sobě předpisy obou práv.

Pro práva slovanská, pro polské a české a ovšem i pro právo uherské je charakteristické, že právo vyvíjí se s počátku v úzkém kruhu osob, v rodině. Rys tohoto vývoje jeví se

jak při jednotlivých institutech práva soukromého, tak také i na celé terminologii těchto práv.

Další charakteristický rys soukromého práva středověkého byl, že bylo právem prostým neučeným. Výrazy, kterými vyjadřovány byly právní obyčeje a právní normy, odpovídaly tomuto rysu. Byly prosté, velmi často bylo nutno, aby abstraktní pojmy těmito prostými výrazy byly opsány a široce vysvětleny. Aby bylo snáze rozuměti tomuto opisování a složitěmu vyjadřování, bylo užíváno určité vnější formy. Právní předpisy byly vyjadřovány především různými krátkými průpovědmi, na př. »was die Fackel verzehrt, ist Fahrnis«. Byly užívány i tautologie a různá přísloví. Protože velmi nesnadno bylo primitivním lidem vůbec porozuměti vnitřnímu obsahu slov a smyslu vět, byly užívány různé symboly, byly to různé vnější formy, znázorňující vnitřní smysl slov. Kromě toho užívalo se různých slavnostních aktů. Velmi hojně bylo užíváno různých předmětů jako zvláštních symbolů. Na př. při převádění držby neb vlastnictví odevzdávala se nabyvateli částka převáděného předmětu, na př. kus trávy, kus větve, klobouk nebo rukavice a p. Na př. když někdo poddával se do otroctví, odevzdával pánu svému ostříhané své vlasy nebo vousy. V německém právu nejčastějším symbolem při různých právních jednáních byla hůlka, zvaná festuca. Toto znamení vyvinulo se z hole, kterou nosil na označení vážnosti dříve otec v rodině. Z ní vyvinula se hůlka, kterou měli soudní sluhové a úředníci jako odznak své moci a rovněž i hůlka, kterou měl císař, vévoda a pán. Odevzdávání hůlky v soukromém právu označovalo převádění moci osoby nad osobou druhou nebo nad věcí a p. Jiným takovýmto symbolickým jednáním bylo podání ruky a p. Později, když vyvinula se veřejnost právního jednání před soudem a písemná forma při různých právních jednáních, je vystřídán symbolismus právním formalismem. Právo předpisovalo všem právním jednáním přesnou formu, která se musela dodržeti. Bylo-li jen v nepatrné věci pochybeno, bylo právní jednání buď zmatečné nebo neplatné. Formalismus vystupňován byl zvláště v právu procesním, kde pro každé jednání procesní předepsána byla určitá forma. Byla-li pak vynechána pouze slabika z předepsaných formulí, bylo celé procesní jednání neplatným (qui cadit a sillaba, cadit a tota causa). V právu soukromém na př. zdůrazňována byla

při právních skutečnostech i při právních jednáních vnější forma, která musela býti dodržena. Vnější viditelná forma byla pak rozhodující pro případ, byl-li obsah právního jednání sporný. Proto se věřilo tomu, co se před soudem zapsalo do listin nebo do veřejných knih. S tímto zjevem souvisí princip publicity, t. j. veřejnost zápisu ve veřejných knihách. Na principu publicity vyvinula se řada zvláštních institutů právních.

§ 3. Recepce římského práva.

Recepce římského práva vznikají pro právní vývoj ve střední Evropě nové charakteristické rysy. Recepce nenastává najednou a všude stejně. Germánské kmeny seznamují se s římským právem již při svém pohybu na západ Evropy. V římsko-německé říši lze pozorovat recepci římského práva od 9.—10. stol. Nová recepce, ve vlastním slova smyslu, nastává v říši římsko-německé v 15. stol. V jiných zemích ve střední Evropě je tknuto recepcí především městské právo. T. zv. zemské právo je recepce dlouho ušetřeno. Na př. české zemské právo podléhá recepci až v 16. a 17. století.

Příčiny recepce římského práva ve střední Evropě byly různé. Působil zde jistě názor, že říše římsko-německá jest pokračováním staré vševládne říše římské. Působila zde i ta okolnost, že právo římské začalo býti šířeno učenými právníky, kteří se vzdělávali na vysokých školách italských a později na universitách ve střední Evropě, na nichž začalo se pěstovati také právo římské. Učení právníci zaváděli římské právo v praxi. Také duchovní užívali na svých soudech právních předpisů římských. Roztříštěnost právních předpisů způsobená, jak uvedeno, různými okolnostmi, kontrastovala oproti ucelenosti právních předpisů římských. A třeba že byla dána možnost tvoření právních předpisů na podkladě domácího práva, velmi ochotně bylo přijímáno právo římské, které vyhovovalo svými předpisy o individuálním vlastnictví prokročlosti hospodářského vývoje, zvláště v městech. Kde domácí vývoj vytvořil soudní stolice, jež právo tvořily svými nálezy (země české), tam recepce římského práva nastává jen zvolna. Kde se vytváří literatura domácího práva (tvoří se spisy právnícké a právní knihy, země české), tam také domácí právo re-

cepci vzdoruje. V říši římsko-německé nebylo ani nejvyššího soudu, ani se zde nevytvořila literatura domácího práva a proto ovšem byla zde umožněna recepce římského práva více než v zemích jiných. Také v Uhrách chudost domácích právních památek a nedostatek právních knih podporuje recepci.

Pro rozšíření římského práva v říši římsko-německé jest důležitá reforma říšského komorního soudu z r. 1495, při níž zavedena byla instituce učených právníků mezi přísedící tohoto soudu. Tito přísedící vynášeli nálezy podle obecného práva, t. j. podle předpisů práva římského. Římské právo rozšířilo se pak i v zákonodárství a v říši provedena recepce úplně během 16. a 17. stol. V zemích českých recepce vzniká v t. zv. právech zvláštních (v právu horním a městském), v zemském právu proniká až po Obnoveném zřízení zemském, zvláště v Deklaratoriích a novellách. V Polsku jeví se stopy působení římského práva již ve 14. století. Římské právo i zde však působí hlavně v právech zvláštních (městské právo), v právu šlechty proniká v 16. století. I zde učení právníci zabývají se ve svých spisech římským právem a podporují jeho recepci. V Uhersku stal se pokus prakticky uplatnit římské právo za Matyáše r. 1476. Ještě Verzböczyovo Tripartitum však více formálně než materiálně podléhá římskému právu. V právech zvláštních recepce římského práva i zde převládá.

Recepce bylo přejato nikoliv římské právo celé a ve své formě, jak objevovalo se ve sbírkách Justiniánových. Byly v něm při recepci učiněny velmi značné změny. Změny ty byly způsobeny jednak přijímáním předpisů kanonických jako mladšího práva a také domácí zákony měly přednost před recipovaným právem. Recipované právo římské spolu se svými změnami zvalo se právem pandektním, nebo »dnešním právem římským« nebo také i obecným právem civilním. Bylo to právo obsažené v Justiniánské kodifikaci, ovšem s tím, že četná místa byla z ní vynechána. Byla to místa, která buď vůbec nebyla známa, nebo ta, která od glossatorů nebyla glosována (Quidquid non agnoscit glossa, non agnoscit curia). K Justiniánské kodifikaci byly při recepci připojovány i Authenticae Fridericianae.

Recepce změnil se ráz právního vývoje a povaha právního řádu ve střední Evropě. Za-

čalo býti zdůrazňováno právo obecné proti právnímu partikularismu. Vlivem recepce začalo se právo jednotit v jednotlivých zemích i státech, při čemž domácí právo smíseno s předpisy práva římského, které právě pro svou všeobecnost uznáno za právo obecně platné. Zdůrazňovalo se právo psané oproti právnímu obyčeji. Právní obyčej, pokud bylo se naň dovolováno, musel býti dokazován, obecné právo dokazovati třeba nebylo. Tím ovšem právní obyčej byl odsunut do pozadí. A to bylo zachováno i v moderních právních kodifikacích téměř ve všech zemích ve střední Evropě. Výjimku tvoří Uhersko, kde právní obyčej i v novější době byl velmi významným.

Právo začalo se sepisovat a sestavovat soubory právních předpisů, platících v zemích a ve státech. Téměř ve všech zemích ve střední Evropě jest to zjev společný 16. století.

§ 4. Přehled pramenů soukromého práva ve střední Evropě.

I. Prameny německého práva soukromého ve starší době jsou velmi různorodé. Jednotlivé kmeny germánské mají svá práva národní, proti nimž stojí římské právo, jež se zachovalo u obyvatelstva římského usídleného v krajinách, kam pronikli Germáni. V právu národním není jednoty. Vzniká jednak působením krále a královských orgánů jako právo královské, jednak působením lidu jako právo lidové. Soubor právních předpisů práv národních, vznikající buď na shromáždění národním nebo i za působení krále, nazývá se jest právě na rozdíl od práva římského *leges barbarorum*. Jsou to na př. *Lex Salica* (z 5.—7. stol.), *Lex Ribuariorum*, *Lex Alamanorum*, *Lex Baiuvariorum*, *Lex Saxonum*, *Ewa* (zákon) *Chamavorum* a j. Právní prameny, shrnující právní předpisy římského obyvatelstva v germánském území, nazývají se *leges Romanae*. Jest to na př. *Lex Romana Visigothorum*, *Lex Romana Burgundiorum*. Vedle práva lidového u kmenů franckých velmi brzy uplatňuje se moc královská, jež vydává předpisy v podobě nařízení královských. Ze starších jest to na př. Edikt Chlotara II. z r. 614. Od dob Karla Velikého nazývají se královská nařízení *capitularia*. Dělí se na dva druhy: a) *capitularia per se scribenda*, t. j. vlastní panovníkovy předpisy pro celé území, b) *capitularia legibus addenda*, t. j. doplňující předpisy ke kmenovým právním. K nim druží

se capitula missorum, t. j. instrukce pro královské posly. Kromě těchto památek pro nejstarší dobu mají ovšem význam jednotlivé listiny a formuláře, v nichž se obráží právní obyčej.

V době pozdější v německých pramenech mizí personalitní princip a nabývá převahy princip territorialitní. Tím ovšem právní různorodost v říši nepřestává, nýbrž ještě se množí, neboť pro každou vrstvu obyvatelstva vznikají právní předpisy zvláštní. Pro města vzniká právo městské, pro právní poměry sedláků, náležejících k šlechtickému nebo prelátskému dvoru, vzniká právo dvorské (Hofrecht), pro ministeriály právo služebné (Dienstrecht) a pro lenníky právo lenní.

Pro soukromé právo německé má neobyčejný význam t. zv. Saské zrcadlo (Sachsenspiegel) vzniklé mezi r. 1215 až 1235 a sepsané Eikem z Repgova. Bylo sepsáno původně latinsky, zachovalo se však v německém textu. Dělí se na část, obsahující právo zemské a právo lenní. V obou částech jsou velmi hojná ustanovení práva soukromého. Vedle saského zrcadla vznikly další právní knihy podobného rázu: r. 1260 v Aušpurku bylo sepsáno Zrcadlo německých lidí, a v letech 1259 až 1275 vzniklo Švábské zrcadlo, rovněž od neznámého autora. Všechny těchto tří právních knih bylo hojně užíváno a přepracováním z nich vznikaly další právní prameny. Saské zrcadlo bylo používáno i v městech a s právem magdeburským stalo se zdrojem rozkvětu městského práva v říši.

V říši římsko-německé zákonodárství říšské vykonává jednak císař, jednak říšský sněm. Ustanovení z práva soukromého se však v těchto zákonech mnoho nevyskytá. Vedle zákonů říšských jest i zákonodárství zemské, které upravuje soukromé právo v daleko hojnější míře. Mluví se o zemském právu (Landrecht), oproti zemským řádům (Landesordnungen), které obsahují předpisy procesní. Jednotlivá města vytvořila si svá práva, která obsáhla v sobě vedle jiných právních oborů také předpisy práva soukromého (nejdůležitějšími městskými právy bylo právo magdeburské, norimberské, lübecké, vratislavské, hamburské a j.).

Jak patrně, nebylo ve starší době německé právo kodifikováno. Teprve pod vlivem práva římského začalo se s kodifikacemi. Za kurfürsta Maxmiliána III. byla v Bavorsku podniknuta kodifikace a hlavně zásluhou vicekancléře svobodného

pána Kreytmeyra bylo vedle jiných oborů zkodifikováno také i právo občanské roku 1756 a vznikl Codex Maximilianus Bavaricus civilis. Jest to zákoník sestavený plně pod vlivem práva římského podle římských institucí. V Prusku na podkladě staršího práva zemského za součinnosti znamenitých právníků (Suarez) bylo právo kodifikováno v t. zv. pruském Landrechtu (Allgemeines Landrecht für die Königlichen Preussischen Staaten) r. 1794. Zákoník ten ovšem neobsahuje pouze právo soukromé, nýbrž i procesní, správní a trestní.

Na levém břehu Rýna, ve velkovévodství Bergen, v bavorské Falci, v Elsasku Lotrinsku byl po francouzské revoluci přijat Code civil Napoléon, podle něhož řídilo se obyvatelstvo v těchto zemích až do r. 1900. Code civil sám byl v Badensku s pozdějšími doplňky přeložen pod titulem Badisches Recht nebst Handelsgesetzen.

V Sasku vznikl r. 1863, s působností od r. 1865 královský zákoník saský.

Po vzniku Severoněmeckého bundu a po vzniku říše německé snahy nesly se k tomu, aby byl sestaven zákoník, který by platil pro celou říši německou. K tomuto zákoníku došlo velmi pozdě, teprve r. 1896 a německý občanský zákoník vstoupil v platnost teprve r. 1900.

II. O právních pramenech soukromého práva českého srv. Kapras, Přehled právních dějin zemí České koruny (1931).

Za Marie Terezie zesílily snahy po sjednocení občanského práva pro všechny země rakouské. R. 1753 byla sestavena kompilační komise, skládající se ze znamenitých právníků. Zasedal a uplatnil se v ní zvláště profesor pražské university Josef Azzoni a po něm rovněž právník z Čech Jan Bernard Zencker. Roku 1766 byl dokončen Codex Theresianus, dílo velmi rozvláčné a kasuistické. Jeví se v něm převaha platného práva v zemích Českých s vlivem práva přirozeného.

Tento elaborát nestal se zákonem, podlehl kritice a měl být přepracován. Práce na něm účastnili se Jan Bernard Horten a Karel Antonín Martini. Za Josefa II. práce pokračovaly. R. 1783 vyhlášen manželský patent, zavádějící státní právo manželské a r. 1786 zavedena zvláštním patentem jednotná

posloupnost pro všechny stavy a pro všechny země. Horten úplně přepracoval osnovu a na podkladě jeho prací bylo pak postupováno za Leopolda II. a za Františka II., kdy duší všech prací jest Martini. Osnova Martiniho s některými změnami byla publikována jako *západohaličský zákoník* roku 1797. Na osnově pracovalo se dále a práce byly dokončeny až r. 1811, kdy vydán obecný občanský zákoník, platící až do dnešního dne v západní části naší republiky, ovšem se změnami, které byly v následujících letech podniknuty.

III. O právních pramenech soukromého práva v Uhersku srv. můj *Přehled dějin právních pramenů na Slovensku* (1930).

IV. Právními prameny práva polského jsou s počátku rovněž listiny, formuláře a privilegia šlechty; kromě nich pro nejstarší právní vývoj polský jest důležitá t. zv. kniha nejstaršího práva obyčejového polského ze 13. století, nebo-li t. zv. kniha Eblažská. Jest to německy psaný soupis obyčejového práva, jehož užíval lid polský pod panstvím německých křižáků. Z poloviny 14. století jsou zákony, *Statuta Kazimíra Velkého*, skládající se z několika částí (pro Malopolsko, Velkopolsko, po případech pro všechny země polské), s pozdějšími doplňky. Kromě veřejnoprávních ustanovení je zde řada předpisů soukromoprávních. V následujícím století množí se již jednak zákonné předpisy, vznikající za součinnosti krále a sněmu, jednak bohatým pramenem práva soukromého jsou soudní zápisy, jichž počet od 15. století neobyčejně stoupá.

Od konce 15. století a od počátku 16. století usiluje se v Polsku také o právní kodifikaci. Podobně jako jinde ve střední Evropě, vznikají v Polsku jednak souborná vydání platných zákonů, souborná kompendia a konečně pokusy o kodifikaci právní. Prvým větším souborným vydáním polských zákonů je t. zv. *statut Łaského* z r. 1506, plným titulem *Commune incliti regni Poloniae privilegium constitutionum et indultuum publicitus decretorum aprobatorumque*. Vydání toto má úřední ráz a obsahuje velmi různorodý materiál. Nejen zákony polské a usnesení sněmovní, ale také na př. privilegium židovské, mezinárodní smlouvy, saské zrcadlo a právo magdeburské, právo lübecké, t. zv. *summu legum brevis, levis et utilis* a p. Tento statut měl a má velkou důležitost právě pro svůj bohatý obsah. R. 1524 vyšlo doplnění jeho vydáním zákonů od r. 1507—1523.

Aby byly odstraněny obtíže, vznikající nepřehledností různých vydání zákonů, ujímá se Josef Załuski a Stan. Konarski souborného vydání polských zákonů pod titulem *Volumina legum*. V edici této pokračovali později piaristé a vedli ji až do r. 1780 v osmi svazcích. Vydání zákonů polských je v tomto vydání tudíž prací soukromou a má mnohé formální i obsahové vady. Druhé vydání *Volumina legum* pořídil Josef Ohryzko v letech 1859—1860. K tomuto vydání vyšel později ještě svazek IX.

Vedle tohoto souborného vydání zákonů má právo polské pokusy o kompendia již z konce 15. století od neznámého autora, pak od *Jakuba Przyłuského* r. 1553 pod názvem *Leges seu statuta ac privilegia regni Poloniae*. Jest to encyklopedická práce. Podobných prací má právo polské celou řadu. Velmi rozšířeným bylo dílo *Jana Herburt*a, *Statuta Regni Poloniae a Statuta i przywileje koronne* (1563, 1570).

I v Polsku vyskytají se v 16. stol. pokusy o kodifikaci soukromého práva. Uskutečnila se však jen kodifikace práva procesního a byla vydána *Formula processus* r. 1523. Velkým kodifikačním pokusem práva veřejného, procesního a soukromého, po způsobu zemských zřízení českých, jest t. zv. *Correctura iurium* z r. 1532, nepřesně nazývaná někdy *Korrekturou Taszyckého*. Dílo to vzniklo z podnětu sněmu. Obsahuje 929 kapitol rozdělených v pět knih. Právo soukromé je hlavně obsaženo v knize třetí, čtvrté a páté. Nebylo však přijato a na sněmu r. 1534 bylo přímo odmítnuto. Ačkoliv nechybělo ani v následujících letech na pokusech, přece k větším kodifikačním pracím došlo až ke konci státu polského.

Naproti tomu na Litvě, která v 16. stol. podléhala vlivu práva polského, došlo ke kodifikaci právní, která se nazývá *Statutem litevským*. Statut litevský byl vydán ve třech redakcích (r. 1529, 1566 a 1588) a obsahuje v sobě důležité zásady soukromého práva, v nichž se právě uplatnilo právo polské. Statutu bylo používáno ještě po pádu polského státu. R. 1776 sněm polský vybídl *Ondřeje Zamojského*, aby sestavil občanský zákoník (*codex civilis*). Zamojski skutečně tak učinil ve dvou letech, předložil osnovu pod titulem *Zbiór praw sądowych*, která však přijata nebyla. Poslední kodifikační pokus polský vznikl podle VIII. článku konstituce 3. máje. Měl to býti t. zv. *codex Stanislava August*

sta. Ale ani ten se do konce státu polského neuskutečnil. Roku 1807 vzkříšeno bylo Polsko aspoň částečně v t. zv. knížectví Varšavském. V něm zaveden byl r. 1808 Code civil Napoléon v autentickém znění francouzském. Tento zákoník s pozdějšími změnami platil i v království kongresovém a platí i dnes na území, které kdysi patřilo jako bývalé království kongresové k Rusku. Na ostatních územích bývalého Polska, po rozdělení Polska byly zavedeny zákony států, k nimž polské části byly připojeny, tedy zákony rakouské, německé a ruské.

§ 5. Osoba přirozená.

1. V soukromém právu ve střední Evropě nebyla přiznána všem přirozeným osobám právní osobnost. Ačkoliv velmi brzy v některých právních památkách jest uváděna zásada rovnosti všech lidí (Sachsenspiegel), přece z určitých důvodů mohla býti u některých lidí osobnost zmenšena, po případě vyloučena. Ve starším právním vývoji nesvobodní, otroci, nemají osobnosti právní. V době pozdější pak stavovské rozdílly společnosti nepřiznávaly stejné právní postavení všem lidem nejen v právu veřejném, nýbrž i soukromém. Stejně jest tomu i se způsobilostí k právním činům. Právo ve střední Evropě neposkytovalo všem osobám stejnou způsobilost k právním činům. Polosvobodní byli sice způsobilí k právům, v právních jednáních byli však omezeni. Také rozdílly věkové, rozdílly pohlaví a j. způsobovaly ve starším právu ve střední Evropě rozdílnou způsobilost k právním činům.

Býti subjektem práv a povinností mohl býti však nejen člověk, nýbrž v některých případech právo uznávalo i právní osobnost mrtvých nebo svatých a rovněž i Boha.

Nauka práva přirozeného zdůrazňovala rovnost všech lidí. Za vlivu této nauky zrušeno bylo poddanství, proražen princip stavovský a zaváděna rovnost občanská. Moderní státní zákonodárství, vyjádřivši tuto zásadu v ústavách států, zavedlo rovnost občanskou i do práv soukromých, odstranilo otroctví a zásada tato byla vtělena do moderních kodifikací právních. Do nich také bylo dáno ustanovení, že osoba nesvobodná — otrok, vstoupivší na státní území, stane se ihned svobodným.

2. Počátek právní osobnosti člověka začínal zrozením. Tato chvíle měla velkou důležitost pro nabytí právní osobnosti

a proto právo pečovalo předpisy o to, aby tento okamžik stal se bezesporným. Ve starších právních ustanoveních bylo by možno spatřovati, že právo přiznávalo i plodu v těle mateřském právní osobnost, zvláště pokud jde o právo majetkové. Právo polské plod v těle mateřském chránilo také tím, že určitá trestná jednání proti plodu hodnotilo jako trestná jednání vůči člověku narozenému. Na př. usmrcení plodu v těle mateřském pokládalo za usmrcení člověka. Stejně tak i městské právo české pokládalo vyhnání plodu za vraždu. Později chránilo právo středoevropské plod v životě matčině a zachovávalo pro ně určité poměry právní neporušeny. Na př. zachovávalo nerozdělenou pozůstalost po otci do té doby, až se potomek narodil. Nasciturovi se zřizoval podle některých práv i poručník, jenž měl ochraňovati právní poměry, které se ho týkaly..

Novější zákoníky přiklonily se k názoru římsko-právnímu (nasciturus pro iam nato habetur) a v některých přiznává se nezrozenému i povaha právního subjektu. Nezrozenému může býti zřízen i opatrovník.

O porodech vedly se církví záznamy. Koncilem Tridentským byly tyto záznamy předepsány. V městech italských se vedly už od 14. století seznamy městské, od francouzské revoluce byly zavedeny státní seznamy nově zrozených (srv. Code civil) a byly přijaty od r. 1875 i v říši německé. Také Uhersko zavedlo státní matriky. Vedly se tudíž ve střední Evropě jednak matriky církevní, jednak státní.

Právně významnou ve starší době v některých právech ve střední Evropě byla t. zv. sublatio, t. j. pozdvihnutí. Po narození dítěte rozhodoval otec, má-li dítě zůstat na živu. Pozdvihl-li otec dítě, nebo dal-li ho pozdvihnouti, pak zůstalo na živu.

Pro povstání nové osobnosti ovšem jest nutno, aby dítě narodilo se živé. Primitivní staré právo žádalo různé důkazy o tom, že dítě skutečně žilo. Žádalo, aby dítě prohlédlo, aby bylo slyšeti křik dítěte skrze stěny. Byla-li pochybnost, bylo třeba zvláštního důkazního řízení, aby život dítěte při narození se dokázal. Teprve později, když právní formalismus přestává, vyžaduje se jen, aby dítě nebylo takovým monstrem, že by nemohlo žíti mimo tělo mateřské. Některá práva také žádala, by dítě žilo po porodu po určitou řadu dní.

Podle novějšího práva nabývá se narozením plné osobnosti právní. Nežádá se způsobilosti k životu, dostačí zrození. Zrozením vzniká pro zrozeného státní příslušnost a způsobilost nabytí práv, zvláště práv majetkových.

3. Osobnost osoby přirozené končí se smrtí fyzickou.

V nejstarším vývoji právním však ani mrtvý nepozbýval určitého vlivu na právní poměry mezi živými. I po smrti osoby určité poměry právní řídily se projevy vůle zemřelého, třeba osoba jeho byla již mrtvou. Zvláště se to jeví v právu dědickém v t. zv. donatio post obitum (viz níže) a v nároku zemřelého, aby určitá část dědictví byla dána na blaho jeho duše. Jeví se to však i v právu rodinném. Snad by bylo možno spatřovati zbytek tohoto nazírání ještě dnes v některých případech, na př. v tom, že i mrtvému je možno propůjčovati řády a vyznamenání, že trvá dále právo vynálezcovo a p.

Fyzická smrt musí býti určitým způsobem dokázána, proto se zapisuje později doba, kdy určitá osoba zemřela, do matrik úmrtí. Při smrti více osob při katastrofě a p. starší právo neznalo zvláštních ustanovení. Novější zákonodárství přiklonilo se ku principu římskému. Některé zákoníky vyslovují pak pravidlo, že zahynuvší osoby zemřely současně.

V některých případech ve starší době zanikala osobnost, ačkoliv fyzická smrt nenastala. Stávalo se tak, byla-li určitá osoba prohlášena za osobu bez práva (friedlos). Starší právo se totiž domnívalo, že kdo poruší mír, sám se z něho a z práva vylučuje a může býti od každého usmrcen. Právo pokládalo člověka, míru zbaveného, za skutečně mrtvého, jmění jeho bylo zabaveno, dům zničen, žena jeho pokládána za vdovu a děti za sirotky. Později toto prohlašování za osoby mimo mír přestalo a zbytek zachoval se v prohlašování říšského achtu. Byla to vlastně občanská smrt, jejíž prohlašování vyskytá se ještě v nejnovějších zákonících 19. století (Code civil). Teprve doba další odstraňuje tuto instituci a moderní zákoníky ji už neznají.

Také vstupem do kláštera pozbývala osoba své osobnosti. Pro středověké právo byla tato osoba mrtva a nastávaly tudíž právní poměry v rodině, jako by osoba zemřela, zvláště pokud jde o rozdělení rodinného majetku. I tento zánik právní osobnosti uznávaly některé pozdější zákoníky (Pruský Landrecht). Doba moderní tohoto případu nezná.

Také uvedení v otroctví mělo za následek ztrátu osobnosti. Staré právo středověké znalo nejen dobrovolné poddání se v otroctví (obnoxiatio), ale znalo také otroctví v určitých případech jako trest. Ve středověku otroci, stejně jako v právu římském, neměli osobnosti, nýbrž byli pokládáni za věci.

4. V určitých případech právo vyslovovalo domněnku, že osoba je mrtva. Dálo se tak při nezvěstnosti. Již od dávné doby nastávaly případy, že osoby při různých válečných výpravách a p. stávaly se nezvěstnými a bylo nutno právně zjistiti, že jsou mrtvy. V dobách starších připouštěla se prostě přísaha určitých osob před soudem, že osoba jest mrtva. V dobách pozdějších vytvořily se dva systémy, kterými vyslovovány byly domněnky smrti. Prvý princip, t. zv. saský, kladl důraz na stáří nezvěstné osoby. Žádalo se, aby osoba nezvěstná dožila se 100 neb 70 let. Do té doby se pokládala za živou, teprve od té doby vyslovovala se domněnka smrti. Druhý systém, t. zv. slezský, znal lhůty promlčecí, t. j. kladl důraz na uplynutí určité doby od nezvěstnosti, od poslední zprávy o nezvěstném. Na jeho stáří důraz se neklade. S počátku se žádalo uplynutí 30 let, později doba tato zkracovala se na 20, po případě na 10 let. Systém tento byl přijat pruským Landrechtem a rakouským občanským zákoníkem. Leckdy oba systémy se spojovaly, takže bylo přihlíženo i ke stáří nezvěstných osob i k lhůtě promlčecí.

Při různých příležitostech, při válkách, velkých neštěstích lodních a p. lhůty promlčení se značně zkracují, zpravidla na rok. I ve válce světové se tak stalo zvláštními předpisy v zákonodárství německém a rakouském. K domněnce, že osoba je mrtvou, dostačovalo ve starší době uplynutí předepsané lhůty. Od poloviny 18. století však se žádalo, aby bylo zavedeno ještě řízení vyzývací, ediktální. Soudce vyzýval, aby se osoby nezvěstné přihlásily; nepřihlásily-li se, pak soudním výrokem bylo zjištěno, že nezvěstná osoba je mrtvou. Řízení vyzývací bylo zavedeno v Prusku (1763) a rozšířilo se i do jiných zákonodárství střeoevropských. Jen Code civil je nepřijal. Občanský zákoník rakouský, pruský Landrecht a jiné zákoníky přijaly také zásadu, že pro otázku smrti nezvěstného je rozhodující datum, kdy se stal pravoplatným soudní výrok o smrti nezvěstného. Naopak jiné zákony ve střední Evropě stojí na stanovisku starší praxe a přikládají výroku soudnímu pouze

význam deklaratorní a za den smrti osoby nezvěstné pokládají uplynutí lhůty nezvěstnosti, po případě dosažení určitého stáří nezvěstné osoby.

Vyslovené domněnce o smrti nezvěstného může býti odporováno, buď že se zjistí přesně jiný den smrti nezvěstného, nebo že nezvěstný se navrátí. Nejdůležitějším jest případ, vrátí-li se manžel, zatím co druhý manžel vstoupil v druhé manželství. Různé právo ve střední Evropě posuzuje tu případ tento různě. Některá práva stojí na stanovisku, že starší manželství jest pokládati za zrušené. Jiná kloní se k názoru práva církevního a pokládají nově uzavřené manželství za neplatné, jiná připouštějí naříkatelnost nově uzavřeného manželství vrátivšímu se manžel, po případě manžel, který manželství po druhé uzavřel.

5. Při způsobilosti k právním činům jsou důležité:

a) Věk. Při právní způsobilosti bylo rozhodno, zda osoba měla určitý věk. Pro zjišťování věku ve starších dobách v právech střeoevropských bylo jediné rozhodno, zda dosáhl kdo tělesné dospělosti. Hranice zletilosti v nejstarších dobách známa není. Je známa jen jedna hranice věková, dospělost. Pro dospělost není stanovena původně určitá hranice věková. Je tomu tak nejen v právech germánských, ale i v právech slovanských a i v právu uherském. Právní dospělost bylo nutno v jednotlivých případech zjišťovati, neboť souvisela s dospělostí pohlavní. Ve starší době byl pokládán za dospělého, kdo dovedl vládnouti zbraní a kdo dovedl bojovati s nepřítelem. Později bylo zavedeno zvláštní úřední zjišťování právní dospělosti před soudem; zjišťovalo se, zda osoba je pohlavně dospělou, a to jak při mužích, tak také při ženách (v právu českém, v právu polském a také v právu uherském, kde ještě Tripartitum mluví o tomto úředním zjišťování let). Hranice právní dospělosti pohybovala se tudíž u každého individua různě. Přece však poněmáhu ustálily se stálé termíny: 12 let pro pohlaví ženské a 14 let pro pohlaví mužské. Ale nebylo tomu tak všude stejně. Někde pro vyšší stavy žádána hranice věková vyšší, pro nižší stavy žádána hranice nižší, někde bylo tomu však opačně, jako na př. v Čechách. Teprve vlivem práva církevního a pak římského byl zaveden druhý termín věkový, zletilost. Ani pro tento termín nebyl však určen určitý počet let, nýbrž zavedena tu hranice mezi

18. až 25. rokem. V některých právech dospělo se k tomuto novému termínu věkovému až velmi pozdě, na př. v právu českém. V právu uherském Tripartitum dělí osoby podle věku na zletilé (personae perfectae aetatis) a nezletilé (personae imperfectae aetatis). Zletilost podle Tripartita nastává u mužů dosažením roku 24., u žen dosažením věku 16. Podle Tripartita nezletilí obého pohlaví jsou až do 12. roku nedospělí, nebo, jak se praví, věku nezákonného, od 12 let do zletilosti jsou dospělí nebo věku zákonného.

Zletilost i dospělost ve starším právu však nemá ještě toho významu jako v moderním právu, neboť pravidelně teprve tím, že dítě odešlo a oddělilo se od svého otcovského domu, vystupovalo z moci otcovské. Při synech bylo to založením své vlastní domácnosti, při dcerách při jejich sňatku.

Panovník mohl někdy uděliti nedospělému právo, aby byl pokládán za dospělého. V právu českém, kde tento právní institut se velmi dokonale vyvinul, mohl panovník nedospělému »poskytnouti léta«, jak se říkalo, »bud' na čas nebo na věčnost«. Poskytnutí let na čas znamenalo, že panovník poskytl nedospělému dospělost jen na určitou dobu za tím účelem, aby mohl vykonati sám určité právní jednání. Poskytnutí let na věčnost znamenalo, že panovník poskytl právo nedospělci, aby vystupoval již od doby poskytnutí let stále při právních jednáních, jako by byl dospělým. V právu německém a v právu uherském, kde rovněž venia aetatis byla známa, bylo také pravidlem, že se sňatkem dcera stávala právně dospělou (Heirat macht mündig).

Pokud jde o právní postavení nedospělých, právo německé ve starším svém vývoji pokládalo nedospělce, i když šlo o dítě, za způsobilého ku právním činům. Nedospělec nemohl ovšem jednati na př. v procesním jednání a v takových jednáních právních, k nimž se přímo vyžadovalo dospělosti. Neboť v těchto případech byla druhá strana v nebezpečí, že nedospělec po nabytí dospělosti odvolá právní jednání, po případě podá proti němu odpor. Proto při právních jednáních nedospělcových spolupůsobil poručník a druhá smluvní strana již při jich uzavírání musela se pojišťovati, aby napříště právní jednání nebylo odvoláno. Byl zde tudíž rozdíl mezi německým a římským právem, které neuznávalo způsobilost ku právním činům nedospělců.

V právu českém, polském a uherském byli nedospělci pod poručenstvím. Právo české a polské připouštělo však, že také nedospělci odpovídali před soudem za určité závazky otcovy a v určitých případech trestně právních.

V pozdějším právním vývoji vlivem římského práva vytvořily se přesné věkové hranice: do 7 let byly děti, zcela nezpůsobilé ku právním činům. Od 7—14 let jsou nedospělci, kterým některé zákony přiznávají omezenou způsobilost k právním jednáním, zvláště při těch, jež jsou jim na prospěch. Od 14. do 25., 24. neb 21. roku jde o osoby nezletilé, kterým přiznána je omezená právní způsobilost. V novější době byl přijat zpravidla rok 21. (termín saský) za rok zletilosti. V některých právních předpisech novějších vyskytne se i termín 18 let a osoby od 14.—18. roku nazývají se mladistvé.

Právě tak jako věk nízký, způsoboval věk vysoký určité omezení právní způsobilosti. Lidé vysokého stáří, pravidelně přes 60 let, nebyli povinni vzít na sebe poručenství a také byli osvobozeni od přísahy a p. I novější právní vývoj běře ohled na vysoké stáří, zpravidla 60 neb 70 let, jež jest na př. důvodem, proč může býti poručenství odmítnuto a p.

b) Pohlaví. I. Rozdíly pohlaví hrály ve středověku a částečně i v novověku v právu velkou úlohu. Žena byla ve starší době postavena společensky i právně níže nežli muž. Později vlivem nově vzniknuvších názorů společenských, hlavně rytířství, začala býti ceněna ve společenském životě a byla jí dávána přednost i před muži, ale v právu soukromém zůstalo omezení ženy pravidlem. Jen v některých právech vyvinulo se jinak. Dlužno tu v právech ve střední Evropě odlišiti právo německé a na druhé straně práva slovanská a právo uherské.

a) V právu německém jak dcery, tak také manželky, byly pod poručenstvím otcovým, po př. pod poručenstvím mužovým. I dospělé a neprovdané ženy stály pod poručenstvím mužských příbuzných. Právo německé znalo tudíž poručenství nad ženami. Ženy byly nejen vyloučeny z veřejného života, nýbrž byly pokládány pouze za členy rodiny, kteří musejí býti zastoupeny otcem po př. manželem. S počátku byly ženy v německém právu nezpůsobilé nabývatí majetku. S tím souvisí, že nemohly býti ani dědici. Omezení majetkoprávní udrželo se v právu německém velmi dlouho, zvláště pokud šlo o nemovitosti.

V pozdějším středověku poručenství nad ženami proměnilo se v procesní zastoupení, t. j. žena potřebovala před soudy určitého zástupce, který by ji zastupoval v procesním řízení. Tohoto procesního zástupce volí si žena čas od času k určitému sporu a nemá tudíž procesního zástupce stálého a tím ovšem poručenství nad ženami pozbývá na svém dřívějším významu. Ale i v této době žena v právu německém zůstává omezena majetkoprávně, nemůže býti dědicem, třeba by jinak mohla nabýti majetku, nemůže býti poručníkem a nemá testamentární způsobilosti. Žena nabývá však přednosti před mužem tím, že platí se za ni větší odklad. Žena v městech nabývá způsobilosti zabývatí se obchodem i řemeslem. V městech poněmáhla byla žena lepšího právního postavení, než tomu bylo dříve. V 16. století v německém právu setkáváme se se zvláštním zjevem, že žena vrací se opět pod poručenství stálého poručníka, který je opět ženám určován, protože stávají se znovu nezpůsobilými k právním jednáním. Je k tomu použito poručníků, kteří se podobají svými právy i povinnostmi poručníkům nedospělých. Jest to t. zv. cura sexus.

β) V právu českém nebylo poručenství nad ženami. Žena neprovdaná byla pod ochranou rodiny, byla majetkoprávně omezena potud, že nebyla dědičkou, leč v případě, že nebylo mužských dědiců; žena nemohla žádati jako syn, aby jí byl dán určitý díl z rodinného majetku, měla nárok jen na věno, když se provdávala. Provdaná žena byla sice majetkově omezena mocí mužovou, což se vyjadřovalo rčením »žena je věznem muže svého«, ale poručenství mužova nebylo. Když žena ovdověla, rovnala se pak ve svém právním postavení úplně muži i zřetelem k majetkoprávnímu postavení. Žena v českém právu mohla také vystupovati před soudem, mohla přísahati, mohla nabývatí majetku i nemovitého, mohla býti poručnicí (na př. i sestra bratrům) a p. Tím ovšem se právní postavení ženy v českém právu značně lišilo od práv jiných.

γ) V právu polském neměla žena tak významného postavení jako v právu českém, přece však její právní postavení bylo i zde lepší nežli v právu německém. Ženy v právu polském byly podrobeny poručenství, které se odůvodňovalo slabostí pohlaví žen a které se podobalo poručenství nad nedospělými. Počátky tohoto poručenství někteří badatelé přenášejí však teprve do doby pozdější. V právu obligačním však byly

ženy postaveny na roveň mužům. Nemohly býti poručnicemi s výjimkou matky a báby. S počátku byly vyloučeny z nabývání nemovitého majetku, později však tohoto práva nabyly.

δ) V právu uherském byly rovněž ženy pod poručenstvím a jejich způsobilost k právním činům jest rovněž omezena pro slabost jejich pohlaví. Nemají způsobilosti býti poručnicemi kromě matky, nemohou nabývat nemovitostí, dědí jen, není-li mužských dědiců.

Ale ženám v právu uherském jako v právu českém náleží určité výhody. Jsou to na př. obvěnění, jus viduale vdov, jus capillare dívek (o nich níže). Jen ženy nabývají po mužích šlechtictví, nikoliv také muži po ženách.

II. Novější zákonodárství odstranilo nerovnost mužů a žen a stojí na stanovisku rovnosti obou pohlaví, ponechává však v určitých případech přece jen omezení žen. Jest tomu tak v případech poručenství, v právu dědickém a v právu rodinném. Žádá se na př. při převzetí poručenství provdanou ženou svolení manželovo, v právu dědickém v některých případech náleží přednost mužům. Zbytky starší nerovnosti ovšem mizely teprve poněmáhle (viz na př. novely k občanskému zákoníku rakouskému).

c) Zdraví. Při zmenšené způsobilosti právní rozhodovalo také, byla-li osoba úplně zdráva. V tom shodují se všechna práva ve střední Evropě. Způsobilost právní zmenšovala především duševní choroba. Duševně choří byli vyloučeni z dědictví a ze způsobilosti k lénům. Ale i částečná duševní méněcennost byla důležitá. Proto v testamentech se zdůrazňuje, že byly psány pořizovatelem sana mente.

Právo ve střední Evropě na počátku právního vývoje zdůrazňovalo i tělesnou zdatnost při způsobilosti k právním činům. Jevilo se to v tom, že osoby slepé, němé, bez nohou a bez rukou nebyly způsobilé k dědictví a k lénům. Tělesná zdatnost byla rozhodující i při testamentární způsobilosti. Osoba, která byla na smrtelném loži a nemohla již sebou vládnouti, mohla pořizovati jen o tom, co obsáhla rukou. Později upuštěno od tohoto omezení a žádala se jen duševní svěžest.

V novějším zákonodárství začaly se zdůrazňovati duševní choroby oproti tělesným. Tělesné choroby se uplatnily jen při určitých vadách (slepota, hluchota, němota), při

nichž bývaly osoby touto tělesnou vadou postižené postaveny pod poručenství.

Mezi duševně chorými začaly se také rozeznávati vlivem římského práva určité stupně: byli tu rozeznáváni šílení, kteří měli jen lucida intervalla a byli jen v nich způsobilí podnikati právní jednání, pak to byli blbí a duševně choří, kteří byli pro svou chorobu postaveni na roveň nedospělým, a konečně duševně méněcenní. Někde ovšem tohoto rozeznávání přesně nebylo (na př. v občanském zákoníku rakouském). Novější zákonodárství vytvořilo proto zvláštní předpisy, řády o zbavení svéprávnosti, v nichž odlišeny jsou stupně choroby, stupně právní způsobilosti a určován je chorým osobám buď opatrovník nebo podpůrce.

d) Cizinci. Omezenou právní způsobilost měli i cizinci. Kdo jest cizincem, bylo ve starším právu jinak určováno než v právu dnešním. V době, kdy jsou ještě jednotlivé kmény, jest cizincem příslušník cizího kmene. Později cizincem je nejen příslušník cizího státu, nýbrž za cizince jest pokládán obyvatel jiného teritoria téhož státu, po př. i příslušník města v jiném městě téhož státu. Byl tudíž pojem cizince daleko širší než dnes. Příčinou toho byla teritoriální i právní roztříštěnost střední Evropy. S počátku byli cizinci bez práva. Později ve středověku cizince vzal v ochranu panovník a poněmáhle vytvořil se pro ně celý souhrn právních předpisů, který nazývá se pak právem cizineckým nebo právem hostů (Gastrecht), protože cizinci nazývali se hosty, hospites. V době pozdější řídí se cizinci předpisy domácího práva, jsou však četnými předpisy omezení. Jejich omezení jest v hojných případech veřejnoprávních, avšak také v dosti soukromoprávních. Cizinci nemohli nabývat nemovitého majetku buď vůbec, nebo jen v omezené míře. Jedním ustanovením práva cizineckého bylo také na př.: kdo rok a den pobývá v cizí zemi, aniž se byl podířil určitému právu, náleží jako poddaný panovníkovi. To jest v německém právu t. zv. Wildfangsrecht. Někde bylo ustanoveno, že cizinci nemohou svým příbuzným, kteří jsou za hranicemi, odkázati v testamentě ničeho nebo že mohou odkázati jen určitou částku. Toto omezení nazývá se ius albinagii, droit d'aubaine. Cizinci také někde neobdrželi všechno, co jim bylo odkázáno z pozůstalosti domácího příslušníka, nýbrž museli určitou částku platiti králi (t. zv. ius detractus, gabella here-

ditaria). Cizinci, kteří se stěhovali ze státu, v němž meškali, museli platiti určitou částku rovněž králi (t. zv. gabella emigrationis).

Zvláště v městech se vytvořila řada právních předpisů, omezujících cizince. Řada ustanovení o tom jest již v městských privilegiích.

Novější právní vývoj teprve poněmáhlu přibližoval se k tomu, aby cizinec (cizí státní příslušník) byl soukromoprávně na roveň postaven domácímu občanu, pokud k požívání soukromých práv není zvláště třeba státní příslušnosti. Někde tato zásada se sice uplatňuje velmi brzy (na př. v Uhersku v Tripartitu), jinde proniká teprve zvolna a podporuje ji hospodářský styk, který v městech se rozvíjí. Novější zákoníky ve střední Evropě stojí na této zásadě a přiznávají zásadně cizincům stejná občanská práva a povinnosti s tuzemci, ale vyslovují při tom zásadu reciprocity, t. j. v případě pochybném musí cizinci prokázati, že jejich stát s tuzemci nakládá v analogických pochybných případech stejně, jako se svými příslušníky.

e) **Marnotratnost.** Již soukromé právo ve středověku zná marnotratnost jako důvod, pro nějž může býti osoba omezena ve svých právních jednáních. Zvláště městské právo znalo již případy, kdy marnotratnému je buď podle návrhu příbuzných nebo z moci úřední zřizován poručník.

V obecném právu byla známa cura prodigi a navázala na právní vývoj starší. Novější zákoníky ve střední Evropě přijímají, že marnotratníku, který mrhá nerozvážně svým jměním a tím uvádí svou rodinu v nebezpečí nouze, má býti zřízen opatrovník, podobně jako osobě na duchu choré.

f) **Čest.** Otázka cti byla pro právní předpisy soukromého práva velmi důležitá. Neboť jen osoba, jejíž čest byla nezmenšena, měla plnou právní osobnost. Odnětím cti mohla osoba pozbyti úplně osobnosti a nastupovala, jak výše uvedeno, občanská smrt. Ztráta cti, nebo »ztráta poctivosti« podle českého práva, vznikala spácháním určitých hanlivých trestních činů aneb odsouzením k určitým trestům. Zmenšení cti vznikalo také nemanželským původem, po případě provozováním určitého hanlivého zaměstnání. Osobě zbavené cti bylo zakázáno vystupovati před soudem a účastniti se právních jednání.

V pozdějším vývoji soukromého práva otázka zmenšené cti klesala na svém významu. Nemanželský původ, po případě

provozování určitých řemesel a živností pozbylo pro otázku zmenšení cti na svém významu. Novější právo soukromé zná působení zmenšené cti jen při hodnocení následků trestního odsouzení, na př. v právu manželském a při poručenství.

g) **Náboženství.** Také náboženství rozhodovalo ve středověku o snížení právní způsobilosti. S počátku uznávala se všeobecně ve státech střední Evropy jen katolická církev a jedině katolíci měli plnou způsobilost právní. Obyvatelé jiného vyznání nebo heretikové byli z práva vyloučeni.

Teprve reformace přinesla v tomto pojmání nápravu, ale nezavedla ještě rovnoprávnost osob různého náboženství. Výsledky její týkaly se jen říše německé a jen stavů protestantských. Reformací byla zavedena také zemská církev.

V ostatních státech ve střední Evropě postupovalo se jinak. V zemích českých, po uvolnění v době husitské a pohusitské, obnoveným zřízením zemským výslovně byla přiznána i v právu soukromém přednost katolíkům. V Uhrách teprve poněmáhlu se uplatňuje zrovnoprávnění nekatolíkům s katolíky a stejně tak i v Polsku, kde zůstává zachována až do konce státu polského přednost katolíkům.

Teprve století 18. a zvláště 19. přináší zásadu, která je vyslovována v ústavách a přechází do obč. zákoníků, že také v právech soukromých rovnost před zákonem není závislá na příslušnosti k určitému náboženství.

Zvláštní postavení právní měli mezi obyvatelstvem nekatolickým židé. Židé byli cizinci, byli t. zv. servi camerae. Byli náboženstvím trpěným, protože panovníkovi přinášeli zisk. Panovník vydával pro ně řadu privilegií, která upravovala také jejich postavení soukromoprávní. Soubor předpisů, které upravovaly právní postavení židů, nazýval se **práve m židovským**.

Některá ustanovení zde vytkneme.

Židům byly zakazovány sňatky s křesťany. Židé byli omezeni v nabývání majetku nemovitého. V městech byly jim vyhazeny jen určité pozemky. Mohli bydleti jen v určité ulici. Když se jim dostalo pozemků, které na ně spadly propadnutím zástavy, museli je převésti na osoby jiné, které mohly pozemky míti.

Židé mohli poskytovat zápůjčky zpravidla jen na zástavu movitostí, nikoli na zástavu nemovitostí (v Čechách i na zá-

stavu nemovitostí). Ve svých pohledávkách nebyli tak chráněni jako křesťané. Protože byli nejisti, mohli vybírat také úroky, které jinak při zápůjčkách křesťanů byly zakazovány. Úroky při dlužních listech židovských jsou velmi vysoké. Židé půjčují nejen šlechtě, nýbrž i vladařům. Ze zvláštní povahy židovských pohledávek a ze zástavního jejich práva vyvinuly se další zvláštní předpisy. Židům bylo zakazováno v některých právech ve stří. Evropě přijímat do zástavy věci kradené. Byla-li dána židovi do zástavy věc kradená, po případě byla-li věc kradená židovi prodána, nemusel ji žid vracet bez náhrady, nýbrž musela mu býti zaplacená cena, kterou za věc dal. Nebyl-li zástavním věřitelem žid, bylo pravidlem, že věc ukradená, zastavená musela býti vrácena zpět bez náhrady.

Židům zakazováno nejen zastávat určité úřady, nýbrž také vykonávat i určité živnosti a jen několik málo živností bylo židům učiněno přístupnými (v Čechách na př. řeznictví). Někde o soukromých právních jednáních židů vedou se zvláštní židovské zápisy, jako na př. v Polsku.

Úplné zrovnoprávnění židů v právu soukromém jest také dílem 18. a především 19. století, kdy židé nabývají plných práv občanských. Ač francouzská revoluce a code civil tuto rovnoprávnost uznaly, v zemích ve střední Evropě proniká myšlenka rovnoprávnosti židů jen zvolna. V Německu na př. až r. 1869, v Uhersku ústavou z r. 1867. V novodobém zákonodárství odstraňují se teprve překážky, které byly kladeny židům při uzavírání sňatků a které se udržely nejdéle.

h) **Stavovské rozdíly.** Ve středověku hraje velkou úlohu nejen ve veřejném, ale i v soukromém právu rozdělení obyvatelstva na stavy. Sociální rozvrstvení obyvatelstva na stavy nabylo právního významu tím, že příslušenství k určitému stavu bylo spojeno s určitými právy a povinnostmi. K aždý stav začal vytvářeti své zvláštní soukromé právo. Začalo se přesně rozlišovati, kdo je rovnorodý a kdo rovnorodý není. Jen ti, kteří byli ze stejného stavu, byli stejnorodí. Ten, kdo stál níže v nižším stavu, neměl plné soudní způsobilosti, stejného dědického práva a schopnosti státi se poručníkem osoby, která byla z vyššího stavu. Jen manželství osob, které pocházely ze stejného stavu, bylo plně způsobilé založiti společensky manželství, plně se i právně uplatňující.

Byla-li žena ze stavu nižšího, pak děti následovaly pravidelně stav své matky (»folgen die Kinder der ärgeren Hand«).

Kteří stavové jsou stejnorodí, o tom rozhoduje vývoj stavů v jednotlivých zemích. Pravidelně se vytvořila vysoká šlechta nebo panský stav, vedle ní šlechta nižší nebo rytířstvo. Kromě nich bylo měšťanstvo a sedláci.

Ve šlechtě se rozeznává v pozdějším středověku a v novověku v některých zemích šlechta nejvyšší, která je pak úplně uzavřenou i vůči ostatní šlechtě. Soukromé právo této šlechty je založeno především na rodinných statutech jednotlivých rodin šlechtických. Byly to rodiny zeměpánů, které tvořily tuto vysokou šlechtu. Domácí řády jednotlivých rodin této šlechty ovšem byly zároveň i součástí veřejných řádů té určité země. Tyto rodiny tvoří zvláštní uzavřené celky, »domy«, které mají svoji zvláštní osobnost. Právě tyto vládnoucí rodiny si zachovaly rovnorodost v plné míře, takže sňatky s osobami mimo ně byly sňatky nerovnými, morganatickými (matrimonium ad legem Salicam). Šlechta vysoká si vytvořila také zvláštní předpisy pro své dědické právo, pro vybití dcer, pro poručenství a p.

Vedle vysoké a mocné šlechty byla šlechta nižší. I nižší šlechta mívala své zvláštní právo, ale většinou se spravovala tímtež právem, co šlechta vyšší, t. j. právem zemským. Bylo tomu tak v českých zemích, v Uhrách i v Polsku, kde zvláště šlechta se sjednotila v šlechtu politicky i právně jednotnou.

Do šlechty nižší náleželi ti, kteří se v ní zrodili, náležela však do ní i žena, která vstoupila do sňatku s rytířem (»Ritters Weib hat Ritters Recht«).

Měšťané bylo obyvatelstvo měst a tvořilo původně zvláštní celky podle jednotlivých měst. Všichni obyvatelé města nabývají pozdějším vývojem městského práva stejného právního postavení nejen v právu veřejném, nýbrž i v právu soukromém. S počátku jsou vedle obyvatelstva svobodného v městech i nesvobodní. Ale poněáhlu se vytváří zásada, že obyvatelstvo nesvobodné se stává pobytem v městě obyvatelstvem svobodným. (»Stadluft macht frei.«) Nejprve pro obyvatelstvo každého města zvláště se vytváří předpisy o soukromém právu, později se jednotí pro více měst a vytváří se v jednotlivých státech stří. Evropy jednotné právo městské.

Vedle měšťanů byli sedláci. I sedláci se spravovali podle zvláštních předpisů soukromého práva, které se lišilo nejen podle zemí, ale i podle vrchností. Na každém panství se vytvořily různé předpisy pro poddané obyvatelstvo.

Kromě stavů ve smyslu veřejnoprávním dlužno ovšem v soukromém právu středověkém rozlišovati i stavy ve smyslu soukromoprávním. Různé předpisy platily v soukromém právu ve starším vývoji na př. pro osoby, které měly různá zaměstnání, na př. pro mistry a pro tovaryše a učně. Velký je rozdíl mezi osobami světskými a mezi osobami duchovními, pro něž platilo zvláštní právo soukromé.

V novějším právním vývoji toto rozvrstvení mizelo se zanikajícím státem stavovským. Státy absolutistické začaly uplatňovati občanskou rovnost rušením stavovských výsad i osvobozováním poddaných. Moderní ústavy konstituční zaváděly vesměs rovnost občanskou, ponechávaly však ještě šlechtictví a šlechticům byly zachovány dlouho jisté výsady i v právu soukromém. Nejnovější doba odstranila ve střední Evropě šlechtictví všude, kromě Uherska, kde šlechticům náleží ještě přednosti i v právu soukromém. V soukromém právu uherském zůstaly i některé zbytky ze starých poměrů poddanských, které nebyly dosud odstraněny ani novými předpisy.

Novější zákonodárství podporovalo sdružování osob týchž zájmů pracovních a hospodářských. Leckde zůstaly i zvláštní předpisy pro sedláky, směřující k jejich prospěchu. Předpisy ty však rovnosti občanské neporušují.

§ 6. Osoba právnická.

Kdežto právní řád římský podporoval plné rozvinutí individua a státní moci, právní řád středověký působením feudalismu se slabou státní mocí způsoboval zeslabení individua a dával vznikati spojení více osob, aby mohly býti od nich provedeny určité společné úkoly. Stát a právní řád byl velmi slabým, aby mohl chrániti jednotlivce jako takového. Proto potřeby praktického života vedly ve středověku ke vzniku neobyčejného množství různého sdružování více osob. Teprve opět v moderním státě za doby rozmanitých úkolů sociálních a kulturních se vyskytá analogické hojné sdružování osob.

Tyto jednoty osob nepředstavují však původně právnímu

řádu jednotnou osobnost, nýbrž souhrn sdružených osob fyzických. Jeví se to nejen v sdruženích osob za určitými cíly společenskými, nýbrž i s určitými úkoly vládními. Mezi prvou skupinu sdružení náleží původně slovanské i germánské rody (v něm. právu sippe), nedílné rodiny slovanské i germánské (o nich níže), dále vesnice a cechy. Do skupiny druhé náležely různé teritoriální celky a státy.

Teprve v dalším vývoji ve středověku začalo se zdůrazňovati, že mnohohlavé sdružení osob tvoří hromadné osobnosti, složené z jednotlivých osob fyzických. I potom však zůstává v pojetí hromadných osobností mnoho prvků, které zjevně dokazují, že nedošlo plně k abstraktnímu vytvoření osobnosti, nadřazené všem jednotlivým fyzickým osobám, z nichž se skládal osobní podklad právnické osoby. Také právní poměr členů právnické osoby ke společnému jmění nebyl právním poměrem k věci cizí.

V městech, v městské obci začal se vytvářeti zřejměji pojem právnické osoby, nadřazený souhrnu obyvatelstva měst. Zde začaly se tvořiti orgány, které tuto jednotu zastupovaly. Ale zde se i později objeví, že vedle těchto orgánů vystupují při právních jednáních a při procesním řízení i ostatní členové jednot.

Právní řád zná také trestně-právní odpovědnost hromadných osobností. Zvláštní právní postavení měli i v tomto případě členové těchto osobností, neboť mohli býti i trestně stíháni a trestáni. Jeví se to na příkladech z českých měst dlouho do 16. stol. Také při majetkových závazcích mohli býti postiženi členové jednot, po př. orgány těchto jednot.

Vlivem římského práva pokračovalo se ve tvoření právnických osob, při čemž se zdůrazňovala skutečná existence jejich a nikoliv pouze jejich fikce. Přimísením prvků církevního práva vznikl kromě korporace a nadace ještě pojem ústavu. Podstatou ústavu jest organismus, sloužící určitému účelu, opatřený jméním a řízený osobou, jež stojí mimo tento organismus. Pojem ústavu byl aplikován i na pojem státu a církve a řada právnických osob korporativní povahy nabyla později rázu ústavu (na př. university, které se proměnily z korporací v ústavy).

Nová doba dala vzniknouti řadě nových právnických osob. Také i vývoj obchodu již ve středověku dal podnět k rozvinutí

ještě dalších sdružení osob za účelem dosažení majetkových výhod. Hospodářské poměry musely tu překonávat církevní dogma zákazu braní úroků, jež bylo vyjádřeno i v zákonodárství v některých zemích. Při organizování obchodních společností šlo o sdružování osob, které se sdružovaly buď prací nebo kapitálem nebo i oběma za účelem dosažení výhod v obchodním podnikání.

O pojetí právnických osob vytvořilo se ve vědecké literatuře několikero teorií, vysvětlujících jejich právní konstrukci. Theorie, která budovala se na právních pramenech římských, zdůrazňovala, že při právnických osobách jde jen o osoby fiktivní, neexistující. Jest to t. zv. theorie fikční neboli personifikační (Savigny, Unger, Hölder). Jiná theorie o t. zv. účelovém jmění bezsubjektném vyhýbá se personifikační fikci a tvrdí, že při jmění právní osoby jde o účelové jmění bezsubjektné, sloužící určitému účelu (Brinz, Bekker).

Nejlépe vyhovuje k osvětlení vývoje a pojetí právnické osoby theorie o t. zv. svazkové osobnosti (Beseler, Gierke). Theorie tato zdůrazňuje, že podkladem svazkové osobnosti jest jednota, tvořená jednotlivci, skutečně existující, schopná vůle i trestní odpovědnosti. Podle této theorie je tedy právní osoba skutečně existující osobou, ovšem kolektivní, svazkovou, nikoli individuální.

§ 7. Práva osobnostní.

Právo osobnostní náleží mezi subjektivní práva a záleží v tom, že osoba přirozená i právní může rozvinouti své síly fyzické, duševní, morální a právní k dosažení sociálního účelu. Všem třetím osobám jest pak uložena povinnost nekonati ničeho, co by osobě, rozvíjející své síly v uvedeném směru, učinilo nemožným nebo nesnadným užívati jejích sil. Mezi osobnostní práva náleží právo na jméno, právo na znak, právo na titul a také právo původské (autorské), k němuž se druží právo patentní a známkové. Všechna tato osobnostní práva mají svůj historický základ již ve středověku.

a) Právo na jméno spojeno jest s vývojem jména osob vůbec. Osoby s počátku označují se jmény křesťanskými. K jménu křesťanskému teprve později přistupuje příjmení, které

má rozlišiti více osob téhož křesťanského jména. Vzniká podle různých skutečností, buď podle rodičů (s počátku se příjmení mění i v rodině), podle rodiště, podle majetku, podle zaměstnání a p. Zvláště u šlechty a měšťanů se příjmení ustálilo podle jmen předků.

Již ve středověku se vyskytají případy, že jednotlivci střehou svá jména a brání porušení tohoto práva na své jméno. Ochrana ta je vyjadřována i právními předpisy a veřejné moci (panovníku) je v nich také vyhrazeno upravovati užívání jmen osobních, po př. měniti tato jména. Z toho plyne, že na právo na jméno hledí se jednak jako na absolutní právo nositele jména, který má vlastnictví ke jménu, jednak na druhé straně zájem na osobních jménech má i moc veřejná, protože jmény se jednotlivé osoby odlišují.

I novější zákonodárství upravuje právo na jméno jednak tím, že chrání právo osoby na jméno, jednak že moc veřejná má dozor nad jmény osob. Změna jména (příjmení) povoluje se jen se schválením moci státní.

b) V době stavovského státu vyvinulo se ve střední Evropě právo na erb. Erby vytvořily se původně jako znaky jednotlivců v bojích a ve válce, později stalo se toto znamení znakem rodiny, která nabyla k erbům své erbovní právo. Mezi erby šlechtických osob jsou takové, kterých rodiny užívají od dávné doby, jednak takové, které nově uděluje panovník. Panovník totiž činí si nárok na to, aby mohl erby určovat a tím ovšem přejímá na sebe z moci vrchnostenské také ochranu erbů. Panovník uděluje erby zvláštními erbovními listy.

Právo erbovní zahrnuje v sobě moc erbů užívati, brániti svého erbů proti všem třetím osobám, po př. erbem disponovati. Dispozice erbem může se státi nejen mezi živými za zvláštního souhlasu panovníkova, nýbrž i na případ smrti, odkazem erbů. Osoby mohou své erby také propůjčovati tím, že adoptují si osobu t. zv. bratrskou adopcí, jak tomu bylo v Uhrách, po př. mohou spojití své erby navzájem ve zvláštních erbovních spolecích. I erby manželů se mohou spojití a vytvořiti erb nový. Erby se v rodině dědily. Vymřela-li rodina, stávaly se odúmrtí. Děti z manželství nerovnorodých užívaly erbů matčina.

c) S právem na jméno a na erb jest ve středověku a částečně i v době nové spojeno právo na titul. Ve stavovsk

rozdělené společnosti užívá se pro každý stav zvláštního titulu a právo přiznává i tomuto titulu svou ochranu.

d) Novější doba vytvořila také i jiná práva osobnostní na určitá označení. Jest to právo na firmu v obchodním právu a právo užívati ochranných známek.

e) Právo autorské, původské, tvořilo se jen pohenáhl. Středověk práva autorského nezná. Teprve vznikem knihtisku právní řád začal upravovati otázku rozmnožování duševních děl tiskem, když vyskytaly se patisky. Právní řád má na zřeteli ochranu nikoli autorovu, nýbrž »tiskařů«. Pod tímto názvem rozuměli se ve starší době nejen knihtiskaři, nýbrž i nakladatelé. Ustanovení práva původského s počátku sledují tudíž ochranu především nakladatelů. »Tiskař« chrání se právními předpisy ve výhradním právu na tisk a na prodej výtisků. Král nebo zeměpán propůjčuje tiskařům zvláštní privilegia, poskytující jim právo tisknouti určitou knihu a rozšiřovati ji na určitém území. Privilegia jsou tudíž udílěna na určitou knihu a jsou po př. i časově omezena. Privilegium zaručovalo také, že nikdo jiný nebude knihu tisknouti a rozšiřovati. Zmínka o udělení privilegia děje se na titulním listě starých knih (cum gratia et privilegio regiae majestatis), po př. privilegia jsou v knihách uveřejňována.

Vlastní autorské právo, chránící autora, vycházející z myšlenky chrániti dílo jako výtvar duševní činnosti autorovy, přichází do střední Evropy pozvolna a uplatňuje se v něm vliv západních států, zvláště Francie. Počátky ochrany autorovy možno spatřovati již v době státu absolutistického, zvláště působením absolutismu osvíceného. Plné ochraně dává průchod teprve zákonodárství 19. stol. zvláštními zákony autorskými.

V zákonech těchto vychází se buď z pojetí autorského práva jako vlastnického práva autorova na duševní jeho díla, nebo jako výhradního práva autorova na rozvinutí a využití výsledků jeho činnosti duševní. Theorii vlastnického práva uznává právo francouzské, právo v našich zemích stojí na stanovisku druhém. Právo původské zaručuje autorovi ochranu jeho díla a poskytuje mu právo výhradné dispozice (tisk, rozšiřování). V ochraně práva autorského jsou zahrnuta díla literární, hudební, výtvarná a fotografická. Všem třetím osobám je pak uložena povinnost všech dispozic díly autorovými se zdržeti.

V novějších právních kodifikacích byla také rozřešena otázka, po kterou dobu autorské právo platí tak, že byla stanovena určitá lhůta po smrti autorově, po níž právo autorovo požívá ochrany (na př. 50 let).

f) Právo patentní objevuje se původně rovněž ve formě privilegií, jež jsou udílěna vynálezům, aby po určité době mohli svých vynálezů užívati. V nových zákonech patentních se určuje řízení ke zjištění patentu a pak doba, po kterou ochrana patentu trvá (na př. 15 let). K právu patentnímu v novějším právu se připojuje právo užívati vzorců a modelů pro výrobky průmyslové.

§ 8. Právní skutečnosti.

Skutečnosti, které dávají vznik, mění nebo způsobují zánik právních poměrů, nazývají se skutečnostmi právními. Mezi nimi dlužno rozeznávati právní jednání od jiných činů člověka, které rovněž mohou míti vliv na právní poměry, a od událostí, které vznikají bez vůle člověka a mají rovněž vliv na právní poměry.

a) Právní jednání lze rozdělití různě podle toho, v kterém oboru právním vznikají, na právní jednání věcná, obligacní, práva rodinného a dědického. Právní jednání mohou býti jednostrannými nebo dvoustrannými (smlouvy). Právní jednání mohl podnikati původně jen ten, kdo zároveň projevoval svou vůli, potřebnou k právnímu jednání. Nemohlo se tudíž uplatniti původně zastoupení, nýbrž jen poselství. Starší právní vývoj znal t. zv. věrnou ruku (salmana). Salman jednal ve vlastním jméně a vlastním právem, ale byl vázán věrností vůči tomu, pro něhož právní jednání podnikal. Teprve později ve středověku se vytvořilo zastoupení a vyvinulo se plnou měrou.

Starý formalismus právní způsoboval, že právní jednání muselo býti provedeno v určité formě, a to určitými slovy (verba solemniter concepta) a později určitou písemnou formou. Zároveň se užívalo i různých symbolů, aby bylo patrné i na venek. Někdy byly to různé předměty, jindy určitá činnost, jež měla symbolický význam. Aby právní jednání bylo skutečně spatřeno a slyšeno, byli přibíráni k němu svědci. Právní jednání podnikána byla také často před širší veřejností, zvláště

bylo-li předepsáno, aby obsah jeho byl veřejně znám. Proto v nejstarších dobách byla podnikána určitá právní jednání před národním shromážděním lidu, před soudem nebo před příbuznými. Zvláště v Uhersku se vyžadovalo ku platnosti právních jednání, týkajících se nemovitostí, aby byla předsebrána před veřejnými orgány. K těmto orgánům náležely především věrohodné osoby (*personae credibiles*) a věrohodná místa (*loca credibilia*). Věrohodnými osobami byli zemští soudci. Věrohodnými místy byly kapituly a kláštery. Zvláště před nimi byla právní jednání podnikána odedávna. Potvrzuje to řada listin ze 13. a 14. století.

Právní jednání s počátku se dalo ústně. Teprve později nabyla převahy forma písemná. Listiny pak buď právní jednání pouze dosvědčovaly (*notitiae*) nebo právní jednání jimi bylo zakládáno (*cartae*). Listina nabyla ve středověku velkého významu, neboť s ní bylo svázáno symbolické jednání, jehož výrazem byla. Zvláštního významu nabyla listina při vývoji cených papírů.

Důležitost konstitutivních listin ve středověku stoupla tím, že nahrazovaly nedostatek zastoupení a nepřenositelnost pohledávek v době, kdy stoupal oběh statků a obchodní styk. *Carta* byla tu převodním prostředkem, neboť *traditio cartae* uskutečňovala i převod právního jednání v listině obsaženého. Proto ovšem brzy ve středověku v listinách se vytvořily doložky, které měly právě sloužití uvedenému účelu.

Jednou takovouto klausulí výstavce listiny sliboval, že bude plnit osobě v listině uvedené nebo tomu, kdo bude od ní určen: *Tibi aut cui dederis ad exigendum, tibi aut cui cartam dederis*. Klausule tyto se vyskytují již od 6. století a v následujícím vývoji zvláště v severní Itálii a ve Francii dále se vyvíjely. Klausule *cui cartam dederis* byla vytrídána klausulí: *vel cui ordinaveris, vel cui praeceperis*. A tato forma později podle francouzské formule »*ou a son ordre*« dala vznik t. zv. doložce *ordre*.

Kromě této doložky se vyskytují další, které mají umožnit zastoupení (*tibi aut cui hoc scriptum vice tua, pro parte tua in manu paruerit*), které jsou později vystřídány doložkou na majitele. V nich výstavce listiny slibuje, že bude plnit *ad hominem, apud quem hoc scriptum in manu paruerit*.

Listin těchto se začalo užívat velmi brzy v obchodním

styku a užívalo se jich tím více, čím nebezpečnější bylo převážení peněz. Zvláště severoitalský obchodní ruch jich používal. Bankéři již od 12. století vydávali listiny, v nichž slibovali, že vyplatí částku peněžitou u nich složenou na místě platebním buď sami nebo prostřednictvím svého obchodního přítele tomu, kdo peněz složil nebo tomu, kdo bude v listině označen. Ten, kdo peníze složil, zval se remitent. Remitent dával si peníze posílati s místa na místo, po případě na jeho příkaz se vyplácely peníze určité osobě. V této formě tkví vznik t. zv. směnky vlastní.

Remitent vydával pro osobu třetí list, kterým dokazovala, že má peníze přijmouti. Na místě těchto dopisů se vyvinul obyčej, že jméno třetí osoby bylo vyznačováno na rubu směnky *in dorso*. Odtud jméno této doložky *indosament*.

Výše než listina soukromá stála svým významem listina veřejná. Byla to listina vystavená před soudem, později listina vystavená notářem nebo jím ověřená.

S vývojem listin souvisí vývoj veřejných knih, které nabyly významu v právu nemovitostním a proto bude o nich pojednáno, až bude právo toto probíráno.

Novější právo přijalo zásadu, že forma právního jednání předepsána býti nemá. Jednající může užiti různých prostředků k svému projevu; dostačí, že z jeho jednání je patrné, že něco chce a co chce. Zásada tato se vytvořila proto, že v předpisech obecného práva nebyla recipována forma římskoprávní a formy staršího práva byly ovšem odsunuty do pozadí.

Jen o určitých právních jednáních jest předepsáno, aby se stala v určité formě (*testament, směnka, dědická smlouva*).

Novější právo i po recipování práva římského ponechalo plnou volnost přímému zastoupení.

b) Č a s. Mezi právní skutečnosti náležejí dále takové skutečnosti, které mají vliv na právní poměry bez vůle jednajících. Je to především uplynutí určitého času. Uplynutí času má právě vliv na vznik, změnu a zánik právních poměrů. Počítání času ve středověku se lišilo od počítání dnešního. V nejstarší době počítalo se především ovšem jen na dni a noci. Později počítá právo dobu podle svátků nebo jiných významných dní v roce, podle velikonoce, podle jednotlivých svátků svatých a p. Středověké právo pro uplynutí určitého času si

vytvořilo lhůty, které se staly v právních poměrech rozhodující. Je to lhůta »rok a den«, která ovšem značí rok a den ve smyslu lhůty soudního roku. Rok a den je lhůta jenoho roku a lhůty, které je třeba při púhonu před soud, t. j. šest neděl a tři dni. V zemském právu českém činila lhůta »rok a den« tři léta a 18 neděl. V právu polském bylo rozeznáváno mezi lhůtou jednoho roku a 6 neděl (praescriptio castrensis) před soudem hradským a dobou tří let a tří měsíců (praescriptio longi temporis) před soudem zemským. Konečně byla tu lhůta 15 let jako praescriptio longissimi temporis.

Uplynutí času mělo velký význam při nabytí a pozbytí vlastnictví vydržením nebo promlčením. Původně práva ve střední Evropě neznají rozdílu mezi promlčením a vydržením. Znají jen uplynutí určité doby, po kterou může ten, kdo se pokládá za dotčena ve svém právu, podati proti porušování svého práva odpor. Uplyne-li tento čas, kryjící se se lhůtou »roku a dne«, pak nemůže se již odpor podávat. Následek toho, že někdo mlčel a neodporoval, byl, že po uplynutí roku a dne již odporovati nemohl. Výsledek tohoto mlčení byla ztráta nejen odporu, ale také ztráta práva. Při osobách, které byly nedospělé, nebo nepřítomné nebo přímo nouze jim bránila, plynula předepsaná lhůta teprve od dospělosti, nebo od přítomnosti, po případě, kdy překážka, bránící osobě, aby odpor podala, odpadla. Teprve vlivem práva římského byl zaveden institut promlčení žalob a vydržení práv.

Ale i v pozdějším právním vývoji se jeví zbytky tohoto názoru v různých právech ve střední Evropě. I v právu uheršském i v právu polském je vydržení a promlčení týmž právním institutem. V těchto právech se žádá, aby držitel setrval v držbě po určitý čas zákonem předepsaný. Bona fides ani justus titulus se nežadá. Na druhé straně uplynutím času ztrácí vlastník své právo vlastnické. Vydržení se nazývá v těchto právech praescriptio. Ač se uvádí jako nabývací způsob právní, přece svým původem jest vlastně zánikem práva na straně vlastníkově.

Názor tento pronikl i do novějších právních kodifikací, které spojují a mísí vydržení s promlčením, zdůrazňující, že uplynutím doby se potvrzuje nepřetržitě trvajícím stav (Code civil, občanský zákoník rakouský).

§ 9. Věci.

Věcí bylo ve středověku vše, co nemělo právní osobnosti. Věci byli tudíž i otroci. Věci byly především všechny hmotné části vnějšího světa. Věci tyto jsou věci hmotné (tělesné), res, quae tangi possunt. Právo středověké znalo i věci nehmotné (netělesné), res incorporales. V pojmu těchto věcí se vycházelo z jiného pojetí než v právu římském. Při hodnocení věcí středověké právo hledělo k užítku, jež věc oprávněnému přinášela. Stejně tak se přihlíželo k užítku i při věcných právech. I tato práva, právo vlastnické nevyjímajíc, byla věcmi, a to věcmi nehmotnými.

V novější době pojem věci v právu bývá určován různě. V rakouském občanském zákoníku je věcí vše, co je rozdílné od osoby a co slouží potřebě lidí. Podle novějšího německého práva jest věcí vše, co může býti předmětem práv a právních povinností. Také při pojmu věcí nehmotných novější právní řád upravoval tento pojem a různě ho formuloval. Tak na př. občanský zákoník rakouský za věci hmotné pokládá věci, které lze vnímati smysly, pod pojem věcí nehmotných zahrnul práva. Důležité technické objevy způsobily, že pod pojem věcí hmotných byly zahrnuty i síly, na př. elektrina.

Nejdůležitějším rozdílem mezi věcmi pro střeoevropské právo byl rozdíl mezi věcmi movitými a nemovitými. Právo nejenže mezi nimi rozlišovalo, ale veškeré právní poměry a veškerá práva k věcem byla dělena podle toho, týkala-li se věcí movitých či nemovitých. V právech ve střední Evropě byl tento rozdíl vystupňován tak, že právní řád neznal jednotného práva věcného, nýbrž dělil je přesně na věcné právo k movitostem a k nemovitostem. Avšak rozdíly ty byly patrné i v právu rodinném, v právu dědickém, v právu zástavním i v právu obligačním.

Příčinou tohoto dělení bylo, že nemovitosti měly vždy větší hospodářský význam než movitosti. V nejstarších dobách záleželo bohatství osob ve vlastnictví věcí movitých. V době pozdější, když se vytvořilo individuální vlastnictví na nemovitostech, nabyly nemovitosti většího významu právního, zvláště, když veškeren společenský řád v době feudalismu se zakládal na držbě pozemkového majetku. Také v městech, kde se vyvinul

jasně pojem movitosti v obchodních stycích, byl rozdíl mezi movitostmi a nemovitostmi velmi zdůrazňován.

A tento rozdíl mezi movitostmi a nemovitostmi pronikl i do moderního práva, kde se rovněž právní předpisy rozlišují velmi pečlivě, pokud se týkají věcí movitých a nemovitých. Tak na př. v občanském zákoníku rakouském a v novém obč. zákoně německém.

Nemovitosti se nazývaly v právu středověkém terra, possessio, proprietas, eigen, ale i hereditas, erbe, dědina. Nemovitostmi byly především pozemky, ale jsou jimi i ty věci, které s pozemky těsně organicky souvisejí, na př. stromy, po případě mechanicky byly k půdě připevněny, na př. kamenné domy. V některých právech byly ovšem domy pokládány dlouho za movitosti, na př. v právu polském ještě v 16. století. Někdy právní řád určuje, že za věci nemovité se mají pokládati věci, které podle své povahy byly by věcmi movitými. Tak na př. ryby v rybníce, zvěř v lese, lodi na moři. V některých případech právní řád přičítá movitým věcem vlastnosti věcí nemovitých, aby zdůraznil jejich význam. Činí tak na př. právo polské, je-li stádo větší nežli 10 koní, právo uherské při počtu 50 koní. Někdy věci movité se pokládají za nemovitosti, mají-li hodnotu vyšší než 10 hřiven. V polském právu jsou movitými věcmi i peněžité částky stržené za pozemky.

Movitosti byly nazývány německy fahren, fahrende, habe, česky nábytek, svrchky, polsky ruchomości. Jsou to věci, jež je možno přemístiti s místa na místo, aniž by pozbyly své vnitřní hodnoty. Německé právo vyjadřuje se, že jest pokládati za movitost: »das man triben und tragen mag«. Někdy v právu německém vyjadřuje se, co jest movitostí, větou: »Was die Fackel verzehrt, ist Fahrnis«, aby se dalo najevo, že dřevěné domy vystavěné jen na povrchu půdy, mají se pokládati za movitosti. Jako v určitých případech pokládá právo některé věci movité za nemovitosti, zná i opak. V některých případech jsou pokládány i pozemky za movitosti, na př. ty, které mohou býti z pozůstalosti volně zcizovány nebo podle jiných právních ustanovení ty, které mohou býti testamentem odkázány.

Rozdíl mezi věcmi movitými a nemovitými se přenáší i na věci nehmotné. I některá práva k nemovitostem byla považována za nemovitosti a bylo s nimi nakládáno v právních předpisech jako s nemovitostmi. Na př. pokud jde o vklad do

knih, při projednávání sporů o tato práva a p. Toto rozlišování zná i moderní právo (občanský zákoník rakouský).

V některých právech ve střední Evropě se činí ve starší době rozdíl mezi věcmi, zda jsou to t. zv. věci dědovské. bona avitica či bona hereditaria (větevní majetek) či zda jsou to věci nově nabyté, t. zv. bona acquisita adventitia. Zvláště právo české, polské a uherské tento rozdíl znalo. Bona hereditaria jsou nemovitosti zděděné po otcích a po dědech, bona acquisita jsou nemovitosti, které si člen nedílné rodiny získal svou prací, po případě jich nově získal jiným způsobem. Proto se nazývají i bona deservita. Rozdíl mezi těmito druhy nemovitostí se objevoval v rodinném právu majetkovém a v právu dědickém, neboť jen nemovitostmi nově nabytými se mohlo volně nakládati, kdežto věci dědovské musely býti zachovány rodině a zcizení jich se mohlo státi se souhlasem všech členů nedílné rodiny.

Některá práva (polské a uherské) velmi přesně rozeznávala mezi nemovitostmi, které přišly po otci nebo po matce (bona paternalia — bona maternalia). Rozdíl tento se uplatňoval svými předpisy zvláště v právu dědickém.

Právo uherské zná t. zv. statky donací, bona donationalia, t. j. statky nabyté udělením od krále nebo od palatina (o nich viz níže).

Zvláštní dělení věcí spočívá také v tom, že určité věci jsou z právního obchodu vyloučeny. Jsou to především věci, které byly určeny pro veřejnou potřebu a pro veřejný užitek (cesty, řeky, ulice). Dále jsou to věci, které slouží k účelům náboženským.

Jiné věci jsou vyloučeny z právního obchodu proto, že si je vyhradil král, jako tomu jest při věcech regálních.

V nemovitostech byl činěn rozdíl, zda šlo o nemovitosti šlechtické (dominikál) a poddanské (rustikál, urbánné statky). Nemovitosti seelské v době poddanství náležely ke statkům šlechtickým, byly propůjčovány k užívání sedlákům. Platily se z nich různé dávky a roboty, jež na nich vázly.

Zrušením poddanství zanikl rozdíl mezi těmito dvěma druhy nemovitostí. Přece však se někde udržel i v době novější (na př. v právu uherském) a rozdíl ten jest patrný i v hodnocení právních poměrů, které vznikají k bývalým pozemkům šlechtickým a urbárským.

Předmětem právních poměrů je zpravidla věc jednoduchá. Části věci zpravidla nejsou předmětem právních poměrů, protože nejsou podle práva věci. I části věci však mají pro právní poměry význam. Jsou to na př. budovy, které mohou podle staršího práva býti ve vlastnictví jiné osoby, než je pozemek. Rovněž i jiné příslušenství pozemku mohlo býti samostatným předmětem právních poměrů. V městech i jednotlivé části budov, jednotlivá patra domu mohla býti v samostatném vlastnictví. Někdy právo ve středověku připouštělo zvláštní právo vlastnické k stromům, k obilí a přiznávalo právo vlastnické k plodům jiné osobě než vlastníku pozemku. Plody pokládalo středověké právo za věci, jež měly svou právní existenci již před oddělením od věci plodivé. Proto ovšem mohlo vzniknouti k plodům vlastnické právo jiné osoby než byl vlastník pozemku, na němž věc plodivá byla.

Také příslušenství jest pojímáno zvláštním způsobem. Příslušenstvím jsou takové věci vedlejší, jež nepozbývají sice samostatnosti jako takové, ale zákonem nebo vůlí vlastníkovou jsou určeny k trvalému užívání věci hlavní. Ve středověku byly na př. příslušenstvím movitosti věci nemovitých, ale rovněž v širším smyslu, na př. zdi, části domu byly pokládány za příslušenství. Ale i pozemky mohly býti příslušenstvím jiných pozemků. I práva, zvláště reálná břemena, byla pokládána za příslušenství pozemků. Novější právní řád posledních dvou případů příslušenství nezná.

Věci hromadné záleží v souhrnu více hmotných věcí, ať zastupitelných či nezastupitelných. Středověké právo znalo věci hromadné v rozličných formách (stáda, skladiště a p.). Ale znalo i věc hromadnou z věcí nehmotných a vytvořilo si i pojem jmění jako souhrn více hmotných i nehmotných věcí určité osoby.

Nauka obecného práva vytvořila pojem universitates rerum, složených z universitates facti a z universitates juris. Římské právo zdůrazňovalo věc jednotlivou, která jediné mohla býti předmětem práv. Novější právo však přijalo pojem věci hromadné jako souhrn více jednotlivých věcí, k nimž se hledí jako k věci jediné a označují se jednotným jménem.

II. Právo věcné.

A. Nemovitosti.

§ 10. Držba na nemovitostech.

I. Starší právo věcné ve střední Evropě bylo proniknuto myšlenkou, že každé právo k věci musí se jeviti na venek určitou formou. Proto všechna práva k věci, jak právo vlastnické, tak také ostatní práva věcná, brala na sebe určitou formu, kterou na venek se jevila. Tato vnější forma, v níž se každé právo k věci jeví, byť to byla pouhá forma, spojena je s určitými právními účinky. Všeobecná forma, pod níž se právo k věci jeví, nazývá se v právu německém gewere, česky nazývá se sedění, polsky dzierzenie, posesja. Německý výraz gewere značí vlastně původně latinsky vestitura, investitura a má obrazně označovati nabytí určitého práva k věci.

O držbě bylo uvažováno v literatuře středoevropských právních dějin zvláště podrobně v právu německém. Zde od r. 1828 rozvinul theorii o gewere Albrecht, který pokládal gewere za právo («dingliches Klagrecht»). Po něm Laband, Heusler, Gierke a j. propracovávali nauku o středověkém pojetí držby. V literatuře práv slovanských nejsou dosud dějiny držby zpracovány stejně tak i v právu uherském. V poslední době (1933) pokusil se propracovati pojetí držby v právu polském Adamus a pojal držbu v právu polském poněkud odchylně než byla něm. gewere. (Podobně jako v právu německém byla theoreticky probrána držba i v právu francouzském a anglickém [zde gewere zvána saisina, saisine, seisin].)

Byť byla tudíž držba podle shora uvedeného pojetí jen forma, pod níž se určité právo věcné jevílo, přece se od práva materiálního, jehož vnější formou jest, liší jako samostatný právní poměr. Náležitostí držby nemovité věci zpravidla bylo, aby držitel měl věc ve své moci a měl jistý vnitřní vztah k této věci. Byly-li tu obě náležitosti, mluvílo se v právu německém

o leibliche gewere, tělesné držbě. Někdy však mohly tyto náležitosti chyběti a pak se mluvilo o netělesné, ideální držbě. Náležitostí t. zv. t ě l e s n é d r ť b y je skutečná moc nad věcí. Kdo má věc ve své moci, má ji ve své držbě. Vnější známkou tohoto panství nad nemovitostí jest pro středověk její užívání. Naivnímu nazírání středověkému bylo viditelným znamením panství nad věcí skutečné její užívání. Kdo věcí užíval, ten měl také držbu věci.

Vlastník nemovité věci ve středověku velmi zřídka vzdělával nemovitost sám, po případě svými služebníky. Ve středověku se velmi často stávalo, že vlastník pozemku pozemek propůjčoval osobám druhým a pak užívání se rozdujovalo. Užívání pánovo spočívalo ve službách, v dávkách a v úrocích, které mu byly plněny od osoby, jíž pozemek byl propůjčen. Vasalové, pachtýři atd. měli však také užívání věci nemovité a to bezprostředně. To mělo za následek, že se vyskytala k určitému pozemku několikerá držba, zjev to pro středověk velmi častý. Vedle držby vlastníkovy existovala ještě držba toho, jemuž vlastník dal za určitý poplatek nemovitost v užívání. Pro bezprostřední držbu toho, kdo věcí užívá, jest v právu německém název ledigliche gewere, kdežto pro ostatní případy držby byl zde název hebbende, blote gewere.

Vedle požadavku skutečné moci nad věcí, která se podobala římskému corpus possessionis, požadovalo středověké právo rovněž vnitřní vztah držitele k věci. Dal-li pán svůj majetek správci, aby majetek spravoval a veškeren výtěžek jemu odevzdal, pak správce neměl žádné držby. Stejně pak neměl držby otrok, který pro pána pozemek vzdělával. Bylo-li třetí osobou zabráněno otroku vzdělávání pozemku, byla tím porušena gewere pánova.

Právo středověké však nežádalo na tom, kdo měl držbu, aby držel věc s úmyslem jako věc svou. Animus dominii tudíž nebyl nutným. V tom se liší středověká držba od římské possessio, která vyžadovala animus dominii. Pro středověké právo stačilo, byla-li tu vůle ovládnout věc z určitého právního důvodu (animus sibi habendi). Z toho plynulo, že kdo tvrdil, že chce užívatí pozemku jako pachtýř, jako man, jako zástavní věřitel a p., měl také podle názoru středověkého práva držbu. Právě proto mohla k těmto pozemkům existovati různá držba: na př. Eigen-, Lehns-, Zins-, Satzungs-gewere atd., podle toho, měl-li

tento pozemek vlastník ve vlastnictví, lenník v lenním právu a zástavní věřitel v zástavě. Několikerá držba k těmto pozemkům byla výrazem několikerého oprávnění, vedle sebe stojícího, jež mělo více osob k hospodářskému výtěžku pozemku.

Vedle této držby, t. zv. tělesné držby, existovaly ve středověku také případy, kdy nebylo tu skutečného panství nad věcí nebo užívání věci a kdy tu není ani tvrzení, že existuje držba pro určité právo k věci. Některý z těchto znaků držby může tudíž chyběti. V těchto případech mluví nauka o držbě ideální, o držbě juristické a netělesné. Příklady, kdy se nabývá držby netělesné, jsou:

a) Při vzdání. Vzdáním se uskutečňuje převod pozemku, ačkoliv nenastalo žádné bezprostřední uvedení v držbu. Vzdání děje se pravidelně před soudem převodním prohlášením.

b) Držbu netělesnou měl také ten, komu byla držba přiřknuta soudním rozsudkem. V tomto případě přecházela držba ihned soudním rozsudkem na nabyvatele s dosavadního držitele, který před soudem podlehl.

c) Držbu netělesnou zakládá také nápad dědický. Jím přechází držba se zůstavitele bezprostředně na dědice. Ve středověkém právu není totiž t. zv. hereditas iacens, nýbrž dědictví přechází bezprostředně na nabyvatele. Praví se tudíž: Der Todte erbt den Lebendigen, le mort saisit le vif.

d) Netělesnou držbu má také vlastník, jenž byl násilným činem šice z držby vypuzen, nedal však projíti lhůtě roku a dne.

Ačkoliv skutečná moc nad věcí v těchto případech chybí, přece právo v nich připisovalo určitým osobám netělesnou držbu. Názor tento plynul ze zásady, podle níž všechny právní poměry na pozemcích byly ve středověkém právu podrobeny principu publicity. Případy, které způsobovaly vznik držby netělesné, totiž vzdání přiřknutí, dědický nápad nebo prohlášení dosavadního držitele i konečné vypuzení z držby, musely býti známy veřejnosti pro svou zvláštní povahu.

Účinky držby jsou právní a hospodářské. Hospodářské spočívají ve výkonu práva, jehož výrazem držba jest. Účinky právní jsou defenzivní, offenzivní a translativní. Defenzivní účinek spočíval v tom, že právo pokládalo toho, kdo měl držbu, za osobu, která byla ve výhodě proti ostatním. Právo pokládalo pak toho, kdo věc držel, za držitele oprávněného na podkladě práva, jehož výrazem držba byla. Proto za-

kazovalo, aby kdo držitele násilně rušil a dovolovalo jen spory soudní. To bylo pravidlem i v právu polském. Vypuzený držitel musel dříve býti uveden zpět v držbu a pak mohl býti s ním zahájen proces. Držba poskytovala držiteli také výhodnou pozici ve sporech. Neboť ten, kdo měl držbu, měl snažší důkaz, že drží věc právem a dokazoval také, že drží věc právem dříve než ten, kdo věc nedržel.

Offensivní účinek držby záležel v tom, že dřívější držitel se mohl domoci držby na tom, kdo získal držbu nesprávně. V právu uherském na př. mohli býti do roka violenti occupatores bonorum bez soudní intervence od oprávněné osoby vypuzeni. Také v tom případě, setkají-li se různé držby, má offensivní účinek držba silnější na držbu slabší. Držba silnější nebo slabší jest podle toho, je-li silnější nebo slabší právo, jehož výrazem držba jest. Na př. držba vlastnická má offensivní účinek na držbu lenníka. Důkaz přednosti držby náležel v tomto případě žalobci, neboť tělesná držba uživatele věci byla právem uznávána za nepravou.

Pokud jde o translativní účinky držby, spočívaly v tom, že převod držby byl nutným předpokladem pro převod každého práva k nemovitosti. Bylo tak ustanoveno právě proto, že držba byla vnější formou, jakou se právo k věci jeví. Způsobilost převáděti držbu měl držitel nejen s tělesnou držbou, ale také držitel, který měl držbu netělesnou. Byla-li převedena určitá držba na nabyvatele, nabýval nabyvatel stejné držby jako jeho předchůdce. Měl-li tudíž předchůdce držbu tělesnou, nabýval nabyvatel rovněž držby tělesné, měl-li předchůdce držbu vadnou, nabyl nabyvatel také držby vadné.

Zvláštním druhem držby byla t. zv. držba pravá (rechte gewere). Viděli jsme, že držbou uplynutím určité doby (roku a dne) se stávalo právo držitelovo bezesporným, jestliže ten, kdo mohl podati odpor, odporu nepodal. Nepodal-li tedy násilně vypuzený držitel odporu na základě své ideální držby proti držiteli, který měl tělesnou držbu, změnila se tato tělesná držba, která byla dříve vadnou, na držbu právem uznanou. Vada držby zmizela držbou rok a den. Vznikala tím tak zv. držba pravá.

Předpokladem jejím nebyla ovšem držba násilně nabytá, nýbrž pravidelně držba nabytá jako ideální držba soudním výrokem. Kdo nepodal do roku a do dne odporu po takovémto

soudním výrokem, pozbyl této možnosti a držitel, jemuž byla držba přiřknuta, nabýval držby pravé. Soudce na soudě k tomu vyzýval, aby odpor byl podán. Ti, kdo byli přítomni, museli podati odpor ihned, kdo nebyli přítomni, museli tak učiniti do roka a do dne.

Ve středověku se vytvořila také držba práv. Vznikla z názoru, podle něhož veškerá práva k nemovitostem byla pokládána právním řádem za věci nehmotné a k nim se vytvořila držba. S oblibou se mluvilo o držbě práva při věcných právech, s nimiž nebylo spojeno skutečné ovládání věci, na př. při reálních břemenech, při rentách a p.

II. V době po vniknutí římského práva v právní předpisy středoevropské byla velmi silně dotčena také držba, do níž byly přimísены římskoprávní prvky. Zbytkem staršího pojetí zůstalo rozdělení mezi věcmi nemovitými a movitými a tím i různé pojetí držby movitostí a nemovitostí. Také uplatnění rozdílu mezi movitostmi a nemovitostmi při vznikání pozemkových knih, jest přičísti vlivu staršího právního vývoje. Kdežto římské právo znalo držbu vlastnickou, výjimečně také i zástavního věřitele, prekaristy a sekvestra, recepce nemohla zatlačiti starší právní názor, uznávající držbu toho, kdo má moc nad věcí a kdo má animus rem sibi habendi. Opinio dominii se i v novějším právu nevyžaduje. Některé novější zákoníky jdou tak daleko, že každou faktickou moc nad věcí uznávají za držbu. Podle těchto právních zásad se přiznává držba nejen vlastníkovi, nýbrž i uživateli věci, na př. pachtýři, zástavnímu věřiteli, poručníku a p. Z nich plyne také, že i podle novějších právních zásad jest možno několikero držeb různých osob k téže nemovité věci současně.

Pozdější právní vývoj navázal také na římskou quasi possessio, rozšířil ji však na všechna práva. Byl mu zde nápomocen i právní názor kanonický. I novější kodifikace znají držbu práv, a to tak, že předmětem držby mohou býti práva všechna nebo s určitým omezením. Při držbě práv jde o možnost působiti na věc způsobem, který se jeví realizací určitého práva věcného. Opinio juris se nevyžaduje. Dostačí vůle provésti výkon, jako by příslušel po právu.

V obecném právu se zdůrazňoval při nabytí držby animus a corpus possessionis. V dalším vývoji odpadlo nabytí ideální držby vzdáním a soudním rozsudkem, protože se zdůrazňovala

apprehense. Obecné právo však se uchýlilo od římského práva v tom, že uznalo také případy sukcesse v držbě a zavedlo v právní řád odvozené nabytí držby. Nový nástupce pokračoval v držbě svého přechůdce. Také tato zásada pronikla do některých novějších právních kodifikací.

Případy nabytí držby bez hmotného odevzdání se v obecném právu také rozšířily a vytvořila se t. zv. *traditio ficta*, t. j. nabytí držby buď odevzdáním určitých znamení nebo ústně. Nové zákonníky se vrátily namnoze k zásadám římským, přece však obchodní právo vytvořilo případy, které tkví svým pojetím v právu středověkém (odevzdání zboží odevzdáním obchodních papírů na ně znějících).

Obecné právo zachovalo také případ nabytí držby dědicem bezprostředně smrtí zůstavitelovou (t. zv. *possessio civilissima*) a i novější právní řád tuto zásadu přijal (německý občanský zákoník).

III. Starší právní vývoj neznal zvláštních předpisů o c h r a n ě d r ž b y. Spor o držbu se soustředil vlastně na spor o právo, jehož vnější formou držba byla. Naproti tomu římské právo v okruhu *imperia praetorova* vytvořilo řadu interdiktů směřujících k ochraně držby (*interdictum Uti possidetis*, *Utrubi*, *Unde vi*, *de precario*). Interdikty tyto byly rázu policejního proti svémocnému rušení míru.

Obecné právo přijalo instituty římskoprávní, smísilo však pojmy rušení a vypuzení z držby, čímž prakticky zmizely rozdíly mezi interdiktum *Uti possidetis* a *Unde vi*. Dovolávaly-li se obě sporné strany držby, nebyla ve středověku rozhodna držba starší a nerozhodovala tudíž držba v době litiskontestace. Působením právního názoru o středověké držbě se stalo, že spor o držbu přestal býti přípravou pro proces o právo a *possessorium* se smísilo s *petitorium*.

Také interdiktum *Unde vi* změnilo svou povahu. Působením církevního práva, t. zv. žalobou spolijní (*spoliatus ante omnia restitatur*), bylo připouštěno interdiktum *Unde vi* nejen, byla-li tu *vis*, ale všeobecně i při každé *iniusta possessio*. Směřovalo také nejen proti vypuditeli z držby, ale i proti každému nepravému držiteli. V dalším vývoji se interdiktum *Uti possidetis* a *Unde vi* k sobě přiblížilo tak, že nebylo mezi nimi více rozeznáváno. K ochraně držby směřovalo pak t. zv. *possessorium ordi-*

narium. Mělo ráz *petitorní* a bylo ho používáno při sporech o držbu při nemovitostech i movitostech.

Soudní praxe ve snaze urychlit spory o držbu vytvořila t. zv. *possessorium summarissimum*. Aby se zabránilo opakování rušení držby, jež by se přiházelo při zdlouhavém projednávání *ordinaria*, *summarissimum* obecného práva zavedlo prozatímní rozhodnutí otázky držby a sice podle poslední bezvadné držby.

Novější zákonodárství se vrátilo k zásadám ochrany držby římského práva, oddělujíc *petitorium* od *possessoria*. Vytvořily se zpravidla dva druhy žalob, jednak pro rušení držby, jednak pro odnětí držby. Námitky plynoucí z práva na držbu věci v držebním sporu se zpravidla vůbec nepřipouštějí, zůstávají vyhrazeny sporu *petitornímu*. Někde se nepřipouští ani námitka nepravé držby, že žalobce dosáhl držby od žalovaného násilím neb lstí.

§ 11. Držba desková.

Se zvláštní povahou držby v středověkém právu souvisí i n s t i t u t z e m s k ý c h d e s k. Již v 11. a 12. století byly při právních jednáních, zvláště o nemovitostech, zapisovány různé skutečnosti do zvláštních zápisů v listinách. Vyvinuly se pak kopíáře, když listiny o zápisech byly opisovány, a knihy tradiční, když zápisy o převodu nemovitostí byly protokolárně za sebou zapisovány do zvláštních knih. Zvláště v městech byly velmi přesně a podrobně vedeny zápisy o nabytí a pozbývání pozemků, jakož i o různých změnách právních poměrů k pozemkům. Vyvinuly se tu tyto zápisy zvláště proto, že právní jednání, týkající se pozemků v městech, byla podnikána před soudy, později před městskou radou a právní jednání tato byla pak zapisována do městských knih. Nejdříve se objevují tyto městské knihy v Německu r. 1135 v Kolíně nad Rýnem. Později se rozšířilo toto zapisování do městských knih do ostatních měst německých a odtud přešlo pak do jiných zemí, zvláště do zemí českých.

Nejprve se do úředních knih zapisovala právní jednání chronologicky bez zřetele k tomu, o jaké právní jednání tu šlo. Nezáleželo ani na tom, šlo-li o právní jednání veřejného práva či práva soukromého. Pak ale, aby se získal přehled o právních

jednáních určitého druhu, byly zápisy rozděleny podle obsahu na různé knihy. Tak vznikla kniha odkazů (*liber resignationum*), kniha dluhů, zástav a rent (*liber obligationum et censuum, liber impignorationum et redditum*). V Kolíně nad Rýnem se vytvořil při zapisování do knih systém spočívající v tom, že všechny změny, jež týkaly se téhož pozemku, byly zapisovány na jedno místo.

V Gdaňsku se poprvé vyvinul při zápisech princip, že má býti určitý pozemek poznamenán v knize na určitém místě a ponecháno několik listů pro zapsání změn právních poměrů na něm. Tyto změny mají přehledným způsobem býti zapsány tak, aby bylo je možno sledovati zřetelem k určitému pozemku.

V zemích českých se vyvinul institut zemských desk velmi dokonale. Při soudech zemských v Čechách a na Moravě zapisovala se právní jednání, týkající se pozemků a různá jiná právní jednání, na př. testamenty, poručenství, rukojemství a p. do zemských desk. Podle povahy deskových zápisů vyvinuly se různé knihy, svazky deskové, na př. desky zápisné (*libri obligationum*), desky trhové (*libri contractuum*) a jiné podobné. Zemské desky brzy nabyly neobyčejně důležitého významu tím, že zápis do nich stal se podstatnou náležitostí právních jednání dotýkajících se nemovitostí.

Recepce římského práva pozemkovým knihám nebyla přízniva. Neboť obecné právo zdůrazňovalo neformálnost věcných právních jednání. V novější době však právní řády se vrátily k pozemkovým knihám. A tu se vytvořily dva systémy: jeden zdůrazňoval systém knih hypotekárních, druhý systém knih pozemkových. V systému knih hypotekárních se zdůrazňovala bezpečnost úvěru a vklad do knih hypotekárních byl rozhodujícím pro vznik hypotek. Systém tento byl na př. v Prusku. V systému knih pozemkových byl povinným vklad všech práv věcných a jejich změn.

Již v deskách zemských se vytvořily určité zásady, podle nichž vklady do desk byly prováděny. Zásady tyto udržely se pak i při nových pozemkových knihách.

1. Desky zemské byly veřejné, byly všem přístupné, každý mohl žádati, aby mu obsah byl sdělen, mohl si vyžádati i výpis zápisu. Do desk se zapisovaly také všechny právní poměry, týkající se nemovitostí. Zásady zde uvedené jsou shrnuty v moderní době pod názvem princip *publicity*.

2. Co bylo do desk řádně vloženo, to se pokládalo za právoplatné. Desky jsou »všech jistot jistoty«. Jedině řádně provedeným odporem se mohlo před soudem vkladu odporovati. Zásada zde vyslovená se vyskytá i u moderních knih pozemkových v zásadě veřejné víry nebo věrohodnosti.

3. Zápisy v deskách byly vždy stylisovány tak, že se týkaly určitých právních poměrů a věci, a nemovitosti musely býti v deskách vždy přesně určeny. Zde tkví pozdější zásada určitosti neboli speciality.

4. Zápisy a výmazy z desk se daly jen úředníky k tomu povolanými a na podkladě právních jednání a osobního přiznání před deskami. Z těchto pravidel vyrůstala pozdější zásada zákonnosti (*legality*).

5. Pozdější zásada volnosti se jevila již při zápisech deskových v tom, že nikdo nebyl nucen ku vkladu do desk.

Podle zemských desk českých byly zřízeny desky v zemích rakouských kromě Tyrolska, Istrie a Dalmácie. Desky české se také dále vyvíjely a směřovaly k vytvoření novodobých knih pozemkových.

V nejnovější době v našich zemích bylo upraveno knihovní právo zákonem z roku 1855 pro Slovensko a roku 1871 pro země historické. Vzor pro knihy pozemkové byl vzat z institutu zemských desk v zemích historických. V zemích historických byly zachovány také dvoje knihy pozemkové, jednak knihy pozemkové v užším smyslu, jednak zemské desky.

Knihy pozemkové se skládají ze dvou částí: z hlavní knihy a ze sbírky listin. Kromě toho jest součástí hlavní knihy kopie katastrální mapy. Kniha hlavní se skládá z knihovních vkladů. Do vkladů knihovních se zapisují knihovní tělesa a jejich změny, dále věcná práva ke knihovním tělesům a jejich změny. Knihovní těleso jsou nemovitosti, které tvoří celek v knihovním obchodu.

Vkladby knihovní se dějí ve třech rubrikách neboli listech a to: 1. na listě A neboli statkové podstaty, kde jest popsáno knihovní těleso; 2. na listě B neboli vlastnickém, na němž se zapisuje vlastnické právo a jeho omezení; 3. na listě C neboli na listě závad, na němž se zapisují věcná práva a jiná břemena na nemovitosti vážnoucí.

Ve sbírce listin jsou uschovány opisy listin, které byly podkladem pro knihovní vklad.

S vývojem deskového institutu byl spojen i vývoj deskové držby. Držitelem deskovým byl ten, komu do desk byla určitá nemovitost vložena. Kromě tohoto deskového držitele mohl být i držitel přirozený, naturální. Jen ten, kdo měl do desk majetek vloženo, mohl majetek nemovitý na jinou osobu převádět.

Pojem knihovní držby přešel i do novějších kodifikací (občanský zákoník rakouský). Bylo to způsobeno zachováním rozlišování mezi věcmi movitými a nemovitými. Právě tak, jako bylo nabýváno vlastnictví a různých práv věcných k věcem nemovitým zápisem do knih veřejných, tak také i držba byla učiněna závislou na zápisu do veřejných knih. Důraz na knihovní držbu byl patrný i v tom, že bylo uznáváno jen knihovní vydržení a vydržení contra tabulas nebylo připouštěno.

Novější pojetí držby nepřiznává však knihovní držbě významu oproti držbě naturální.

Pro držbu deskovou jest důležitá i otázka vydržení. Vydržení spojováno bylo s promlčením, jak bylo uvedeno. A právě při vývoji desk a pozemkových knih byla zachována zásada, že ten, kdo bez odporu byl zapsán po určitý čas jako vlastník ve veřejných knihách, nabývá vlastnictví knihovním vydržením. Podmínkou bylo, že po určité době nebyl podán odpor a na druhé straně byla pokojná držba. Institut tento, který připomíná starou, t. zv. držbu pravou, »rechte gewere«, uplatnil se zvláště ve starém českém právu a s institutem desk a pozemkových knih přešel i do občanského zákoníku rakouského.

§ 12. Vlastnictví k nemovitostem.

Právo středověké vytvořilo pojem vlastnictví jako pojem právního panství nad věcí. Vlastnictví se nazývalo latinsky *proprietas*, *dominium*, *proprium*, *hereditas*, německy *eigen*, *eigentum*. Výrazem *hereditas*, *ius hereditarium* se nazývá právo vlastnické v právu českém, polském a uherském. Název tento označoval, že právo vlastnické má svůj původ v rodu a v rodině, kde majetek se udržoval trvale, přecházející z generace na generaci. V českém právu výraz latinský byl překládán ve starých pramenech slovy: dědic = vlastník, dědictví = vlastnictví.

◀ Pojem vlastnictví ve středověku však neměl tak vyhraněného obsahu jako pojem římského vlastnictví. Vlastnictví středověké se neliší svým obsahem od jiných věcných práv. K po-

jmu středověkého vlastnictví náleží ovládání věci, *dominium*, které se jeví v držbě věci, v požitcích věci a v dispozicích s věcí, ale vlastnictví nepřestává být vlastnictvím, není-li tu některého tohoto znaku. Vlastnictví jako panství nad věcí bylo způsobilé různého odstupňování, aniž by podstata vlastnictví byla tknuta. Vedle plného a neobmezeného vlastnictví mohlo se vyskytnouti vlastnictví omezené, kde vlastník byl omezen spoluoprávněním osob jiných a musel jim plnit určité požitky plynoucí z věci.

◀ Příčinou tohoto odchylného pojmání vlastnického práva ve středověku od pojmu římského bylo, že právo soukromé se řídilo analogickými právními poměry práva veřejného. Mocenské poměry, rozhodné v právu veřejném, byly přenášeny do soukromého práva. Právě tak, jako moc veřejná mohla být omezena, aniž by ve své podstatě doznala změny, tak také tomu bylo při vlastnictví. Vlastnictví proto mohlo být podle názoru středověkého také omezeno. ≡

Protože šlo v pojmu vlastnictví ve starším právu o ovládání věci, byla dána možnost, aby se tvořilo ve středověku vlastnictví časově omezené, na doživotí, na určitý čas, vlastnictví *zcizitelné* a *nezcizitelné*, omezené a neomezené. Také některá práva věcná, která poskytovala ovládání věci a užitky, jevila se ve formě práva vlastnického, po případě jako rozdělení vlastnictví mezi více osob. Teprve další vývoj tvořil rozdíly mezi věcnými právy a mezi vlastnictvím.

Charakteristickým pro vývoj pojmu vlastnictví dále jest, že na jedné straně má neobyčejný význam společné vlastnictví, na druhé straně zdůrazňuje se názor, že veškeré nemovitosti náleží právem vlastnickým panovníkovi. Jen poněmáhle se tvoří ze společného vlastnictví individuální a z panovníkova práva uplatňují se dlouho a značně regální práva.

Ve vědecké literatuře je spor o otázku, zda společné vlastnictví bylo původní a výhradnou formou vlastnického práva a komu toto společné vlastnictví náleželo. V novější literatuře potírá se *theorie* o t. zv. agrárním komunismu u Slovanů i u Germánů a odporuje se *theorii*, že společné vlastnictví existovalo i v původních vesnicích slovanských a germánských. V souvislosti s tím potírá se *theorie* o původnosti t. zv. *Markgenossenschaft* (Fustel de Coulanges, Dopsch, Kötzschke). Připouští se existence společného vlastnictví jen v původním rodě a v nedílné rodině.

Hlavními znaky společného vlastnictví byly: Žádný z oprávněných nemohl disponovati ani celkem ani částí nemovitosti, která byla ve společném vlastnictví, ani mezi živými ani na případ smrti bez souhlasu ostatních oprávněných. Znakem společného vlastnictví, jež bylo mezi členy nedílné rodiny bylo, že po smrti člena rodiny část společného majetku, které člen rodiny požíval, přirůstala ostatním nedílným členům rodiny. Jen děti zůstavitelovy vstupovaly po smrti svého otce do nedílnosti s nárokem, který náležel jejich otci. Společné jmění náleželo všem oprávněným vespolek. V ryzí formě společného vlastnictví nebyly patrné ani díly pro indiviso.

Společné vlastnictví se vyskytalo velmi hojně mezi členy rodů a později jednotlivých rodin. Takováto majetková společenství všech příslušníků rodu a rodiny, ať již rodina se skládala z užšího nebo širšího okruhu osob, nazývají se ve vědecké literatuře rodinnými nedíly. U jižních Slovanů slovou zádrugami. V pramenech se nazývají příbuzní, žijící v nedílu fratres indivisi, bratři nedílní, panis comedentes, coheredes a p. Rodinný nedíl se vyskytával u všech národů střední Evropy, jak u Germánů, tak i u Slovanů, tak ovšem i u Maďarů. Zdá se, že byl v právu uherském recipován od Slovanů. Jméno rodinné v rodinném nedílu nenáleží hlavě rodiny ani jednotlivým členům rodiny, nýbrž celé jednotě všech členů rodiny. Proto nemůže žádný člen rodiny disponovati jménem rodinným mezi živými i na případ smrti bez souhlasu ostatních. I při disposicích otcových se vyskytá souhlas synů i vzdálenějších příbuzných. V původním rodinném nedíle také všechny statky, jichž nabyt jeden člen rodinného nedílu, náležejí celé nedílné rodině. Užívání těchto statků nabytých mohou všichni členové nedílné rodiny stejně.

Teprve pozvolna majetek nově nabytý se odlišuje od majetku zděděného tím, že majetkem nově nabytým mohl nabyvatel volně disponovati bez souhlasu ostatních členů nedílné rodiny.

Členové nedílné rodiny se mohli také v pozdějším vývoji rozdělit, požádal-li o to některý z nich, když si chtěl založit vlastní rodinu.

Rodinný nedíl má neobyčejný význam nejen pro tvoření pojmu vlastnictví, nýbrž i pro úpravu práva dědického a majetkového práva manželského.

Rodinný nedíl trval v některých právech ve střední Evropě velmi dlouho. Tak v právu českém a polském až do XVII. století, v právu uherském až do století XVIII. Ruší se a zaniká tím, že společné vlastnictví ustupuje novému principu vlastnictví individuálního.

Tento pojem vlastnictví lišil se od pojmu vlastnictví římskoprávního. Recepce musela nastati změna. Aby se theoreticky přiblížil pojem středověkého vlastnictví vlastnictví římskému, vytvořil se pojem t. zv. děleného vlastnictví. Ve středověku zpravidla, jak uvedeno, vlastník velkých nemovitostí dával své pozemky v užívání lenníkovu nebo je propůjčoval i osobám jiným. Moc nad věcí se objevovala na straně pánovně v braní poplatků a dávek, jež plnil uživatel, na straně uživatele jevílo se také panství nad věcí v bezprostředním užívání věci. Podle analogie, že římské právo připisovalo emphyteutovi a superficiáři nikoliv rei vindicatio, nýbrž utilis rei petitio, začalo se po recepci rozenávat mezi dominium directum (vlastnictví vrchní), náležejícím pánovi a dominium utile (vlastnictví spodní), jež náleželo lenníkovu a tomu, jemuž byla dána nemovitost v užívání. Toto dělené vlastnictví přešlo i do doby nové a objevuje se jako výtvar smísení prvků germánských a římských na př. ještě v občanském zákoníku rakouském. Podle tohoto vrchní vlastník má právo na substanci věci, vlastník užitků má především nárok na užitky z věci. Případy děleného vlastnictví zde byly: poměr lenní, fideikomis, poměr dědičného pachtu, dědičného úroku z půdy (o nich níže).

Také přeměnu rodinného nedílu v dalším vývoji pozorujeme velmi zřetelně. Zvláště v právu českém lze tento vývoj podrobně sledovati. S počátku jest nutno, aby v nedílné rodině české všichni členové žili pospolu ve společném hospodářství. Později již od stol. 14. není toho již třeba a členové nedílné rodiny, zvláště šlechtické, žili ve skutečnosti odloučení na různých místech země, právně však byli nedílní. Majetek jejich byl v deskách zemských pojímán jako vlastnictví společné. Vznikla nedílnost desková.

V době starší není počet členů rodiny určen a žije několik generací pospolu. Od 14. a 15. století udržuje se nedílnost v rodině jen ve třech generacích. Původně díly, jež náležely v užívání společného majetku jednomu členu nedílné rodiny, nebyly patrné a nebyly přesně určeny. V 15. století však sami

členové nedílné rodiny si dohodou určují, jaké díly na společném vlastnictví jim náležejí, aniž by se od sebe oddělili. Jest to t. zv. podělení. To jest již vývojové stadium společného vlastnictví, které se blíží spoluvlastnictví.

Již ve středověku došlo také k vytvoření pojmu pro spoluvlastnictví, kdy určitá část nemovitosti náležela spoluvlastníku pro indiviso a spoluvlastník mohl touto částí disponovati podle svého uvážení bez souhlasu ostatních. Šlo-li o dispoziční celkem, dala se za souhlasu všech spoluvlastníků.

Po recepci římskoprávních předpisů společné vlastnictví bylo konstruováno jako condominium in solidum tak, že vlastnictví každého společného vlastníka vztahovalo se na celek. Theorie tvořila také ze společných vlastníků »personam moralem« a jí přiznávala vlastnictví. Doba nová nebyla příznivá společnému vlastnictví, ale přece pojem společného vlastnictví v některých právech nevymizel a některé novější právní kodifikace (švýcarský občanský zákoník) definují společné vlastnictví ve smyslu staršího právního vývoje. Také v obchodním právu v poměru členů obchodních společností se konstruuje jejich právní poměr jako společné vlastnictví.

Zbytkem společného vlastnictví jest na př. v uherském právu t. zv. kompossessorát (compossessoratus). Vznikl tím, že některé nemovitosti i po rozdělení členů nedílných šlechtických rodin zůstaly nerozděleny (na př. pastviny, lesy a p.) a byly pak ve společném užívání rozdělených již příbuzných. I v době nové se udržuje v uherském právu kompossessorát mezi těmi, kteří získali v obci nemovitosti bývalých šlechticů. Mezi kompossessory se určuje zvláštním řízením, jak mají býti nerozdělené nemovitosti užívány. Právě tak i právní poměr bývalých urbárníků k nedílným nemovitostem jest zbytkem staršího právního vývoje nedílného vlastnictví.

§ 13. Nabytí vlastnictví k nemovitostem.

Nabytí vlastnictví k nemovitostem bylo možno buď původně (originárně) nebo odvozeně (derivativně).

I. Způsobem původního nabytí k nemovitostem jest okupace. Původně bylo půdy dostatek. Každý rod nebo rodina mohly si okupovati volně půdu. Okupací vznikalo tudíž vlastnictví společné. V době pozdější mohl okupovati půdu i jednotli-

vec. Když moc knížete a vládce vzrostla v době patrimoniálního státu, uplatnila se zásada, že veškerá neokupovaná půda náleží knížeti. Z tohoto názoru se vyvinul pozemkový regál panovníkův, v době pozdější pozemkový regál státu. I v době novější nebyla převzata zásada římského práva volné okupace neobsazené půdy, nýbrž byla zachováno vrchnostenské právo fisku na půdu neokupovanou.

Originárně se nabývá vlastnictví také vydržením. Vydržení, jak uvedeno, nebylo soukromému právu ve střední Evropě známo. Teprve recepcí bylo přijato. Ale i pak se uplatňují některé zásady, jež mění recipované předpisy římské. Tak lhůta vydržecí se počítá 31 let, 6 týdnů a 3 dni, poněvadž v této lhůtě vydržecí byla zachována stará lhůta roku a dne. Jak bylo upozorněno také při zápisech do pozemkových knih se vytvořily zvláštní předpisy a zvláštní zásada, že kdo byl po 30 let zapsán mylně v pozemkových knihách jako vlastník a skutečně také nemovitost v držbě měl, nabývá vlastnictví, při čemž bona fides ani iustus titulus se nežadá.

Daleko důležitější způsob nabytí práva vlastnického byl odvozený způsob nabytí vlastnictví:

a) Právo německé. Prvotním způsobem odvozeného nabytí vlastnictví jest převedení vlastnictví nemovitosti podniknuté přímo na nemovitosti. Převedení vlastnictví bylo právním jednáním, při němž současně se na jedné straně převádělo vlastnictví a na druhé straně se odevzdávala částka peněžité za pozemek. Vyžadovalo se při tom určitých obřadností, které symbolicky měly znázorniti převedení vlastnictví z osoby na osobu.

Právní jednání, kterým se vlastnictví převádí, uskutečňuje se výměnou statků a peněz. Nazývá se v nejstarších pramenech německých, z nichž máme podrobné zprávy, *sala* nebo *traditio*. Záleží v tom, že převodce předsevezme uvedení v držbu zvláštním obřadným jednáním čili investiturou a zároveň obřadným způsobem držbu propouští (to jest t. zv. *exitus*, *exire*). Investitura čili obřadné uvedení v držbu je provázáno určitými symboly, na př. převodce odevzdává nabyvateli hůlku neboli festuku, po případě odevzdává mu některou věc z pozemku, na př. kus trávy, hroudu a p. *Exitus* je rovněž symbolické jednání znázorňující, že převodce držbu propouští. Nabyvatel převedeného pozemku ujímá se pak držby tím, že obejde pozemek, o-

patří hranice zvláštními značkami (circumire et novis signis obfirmare), po případě do převedeného domu vkročí, zůstane na převedeném statku po tři dny (sessio triduana) a p. Tato právní jednání musela se původně dít přímo na pozemku.

Později již nebylo této jednoty třeba, nýbrž ať uvedení v držbu ať prohlášení, že se z držby vystupuje, mohlo se státi v čase různém. Děje se tak na př. t. zv. vzdáním (Auflassung) před soudem. Strana, která před soudem podlehla, odevzdává ihned straně, která zvítězila, držbu (t. zv. revestitio) a propouští jí pozemek (t. zv. exfestucatio).

Jiným způsobem převedení vlastnictví jest t. zv. investitura per cartam. Záležela v symbolickém jednání, v němž nehotová převodní listina byla položena na pozemek, strana vlastnictví nabývající ji pozdvihla (cartam levare) a pak teprve listina je dohotovena a odevzdána nabyvateli.

Tato obřadnost převádění vlastnictví byla ovšem obvyklou v nejstarších dobách a vyličené způsoby se vyskytaly hlavně v době francké. V pozdějším středověku symbolika ustoupila, význam její se zeslabil a nebylo třeba již dodržovati přesně všech částí právního jednání převodního, jak tomu bylo dříve.

Převod vlastnictví se dál pak na soudě vzdáním, které bylo obligatorním. Záleželo pouze v tom, že převodce a nabyvatel prostě před soudem projevíli souhlasně vůli převésti a nabytí nemovitost. Mohlo při tom býti použito symbolů, nutným to však nebylo. Soud nálezem zjišťoval, že vzdání se stalo po právu. Soudce současně vyzýval všechny osoby, aby oznámily své námitky proti tomuto převodu. Činil tak po třikráte. Přítomný musel podati odpor ihned, nepřítomný do roka a do dne. Nepodal-li nikdo odporu nebo bylo-li o odporu rozhodnuto, byl vyhlášen bannus nad pozemkem. Převod byl pak proveden a soudce vydal nabyvateli listinu, která vzdání dosvědčovala. V městech německých již ve 12. století začaly se tyto převodní listiny zapisovati do veřejných knih. Tento zápis se stal během času podstatnou částí převodu vlastnictví, zvláště když se vyvinuly knihy pozemkové. V některých městech německých zůstala však stará forma převodu vlastnického se všemi symboly ještě i v pozdním středověku.

b) V jiných zemích ve střední Evropě, v zemích českých, v Polsku a v Uhrách převod nemovitostí se děje v nejstarší době na knížecím dvoře, před knížetem a před šlechtou a ducho-

venstvem. Kníže vydával o převodu majetku nemovitého svou listinu. V Uhrách se děje převod i před kapitolami, které o tom samy vydávají listiny. Při tom jsou přítomni svědci, pravidelně ve větším množství. V listinách se vytýkají hranice nemovitostí a také, že hranice byly zvláště označeny. K převodu vlastnictví jsou přizváni i sousedé, kteří oznamují, že nemají námitek proti převodu.

V dobách pozdějších v zemích českých se vyhotovují pouhé listiny mezi převodcem a nabyvatelem spolu s jejich pečeti před svědky. Listiny převodní nabyly v zemích českých velkého významu, neboť převod listiny převodní přestavoval převod nemovitosti.

Vznik zemských desk v zemích českých měl vliv i na způsob převodu vlastnictví nemovitostí. Institut zemských desk nutil strany převádějící vlastnictví, aby převod zapsaly do desk. Protože zemské desky byly přístupny jen po určité dni, po případě v dobách válečných vůbec přístup k nim nebyl, strany převáděly vlastnictví i v převodních listech, ale zapisovaly později tyto listiny v plném znění do zemských desk. Zápisu do desk předcházelo převedení vlastnictví, ale byl-li zápis proveden, převod platil, i když se před tím neuskutečnil.

Hmotné odevzdání nemovitosti se nazývalo v pozdější době v č e s k é m p r á v u uvázání (intrmissio in bona) a bylo dvojí: buď cestou úřední t. zv. uvázání s komorníkem, nebo bez účasti úřední, t. zv. uvázání mocí. Při prvním se účastnil úřední soudní sluha, komorník, kdežto při druhém se uvazoval v nemovitost podle deskového zápisu sám nabyvatel.

V P o l s k u se nazýval převod nemovitostí uvázáním (wwiązanie, intrmissio). Toto uvázání se muselo konati veřejně za přítomnosti soudního sluhu a za přítomnosti pravidelně dvou šlechticů. Vlastním převodcem byl dosavadní vlastník a nazýval se intrmissor. Kromě nich byli přítomni i sousedé, kteří měli přednésti eventuální stížnosti. Právě tak jako v německém právu byl exitus, tak také v polském právu dosavadní vlastník při převodu vlastnictví připojoval rovněž symbolické jednání, resignatio zvané. Provedený převod byl zapisován do tak zv. soudních knih (księgi sądowe).

I v p r á v u u h e r s k é m později převedení vlastnictví vyžadovalo skutečného odevzdání. U šlechtických nemovitostí nazývalo se jednání, kterým se uskutečňovalo převedení vlast-

nictví, statutio, při nemovitostech městských apprehensio, ingressio. Uvedení v držbu, statutio, záleželo v tom, že novému vlastníku byla odevzdávána nemovitost veřejně od dvou úředních osob za určitých symbolických jednání. Původně vyžadovala se statutio při všech převodech vlastnických všech nemovitostí šlechtických, později bylo tomu tak při nemovitostech donačních, to jest těch, které byly králem poskytovány donací.

II. Po recepci římského práva pronikl v odvozeném nabytí práva vlastnického systém římskoprávní. Zachování pozemkových knih však dalo podnět k tomu, že zůstaly přece jen zbytky staršího vývoje, kladoucí důraz na vklad převodu do veřejných knih. Také nabytí vlastnictví vzdáním před soudem zůstalo ve zbytecích v tom, že převod vlastnictví se děje vzdáním před knihovním úřadem a pak zápisem do pozemkových knih. Historickým vývojem lze si vysvětliti, že i v době nové mluví se o t. zv. vlastnictví naturálním toho, kdo nabyl nemovitosti bez vkladu do pozemkových knih oproti vlastnictví knihovnímu.

Zvláštními případy nabytí vlastnictví jest nabytí nápadem dědičným, příklepem při exekuční dražbě a také vyvlastněním. Vyvlastnění, jež v novější době nalézá dosti podrobnou úpravu v právních předpisech, má své historické základy. Spočívá v zásahu státu do práva vlastnického, neboť vyvlastnění jest odnětí neb omezení vlastnického práva zřetelem na veřejné blaho za náhradu. S případy vyvlastňování setkáváme se ve střední Evropě velmi brzy, zvláště v městech. Z důvodů veřejných mohlo býti odňato vlastnictví v městech na př. při zřizování ulic, při stavbě mostů, při stavbě kanálů a p. Nauka práva přirozeného zesílila možnost zásahu státní moci do práva vlastnického a v době nové jest možnost expropriace připouštěna nejen v právních kodifikacích, ale i v ústavních listinách.

§ 14. Omezení práva vlastnického.

V samé podstatě vlastnického práva středověkého tkví, že mohlo býti omezeno. Že bývalo vlastnictví téměř pravidlem omezeno, toho příčinou byl současný řád společenský, který z různých důvodů, zvláště z poměrů rodinných, sousedských nebo společenských připouštěl omezení vlastnického práva. Jde tu tudíž o omezení podle platného právního řádu buď již podle zákona nebo podle obyčejového práva. Omezení se stalo

pak buď pro zájem veřejnosti, nebo jen určitých jednotlivých osob. V zájmu veřejném mohlo býti na př. omezeno vlastnictví zákazem dělby pozemků nebo omezením, plynoucí z úpravy stavby v městech a p.

a) **Právo sousedské.** Právo sousedské záleží v omezení vlastnictví pozemku zřetelem k zájmům sousedního pozemku. Nejdůležitější omezení spočívalo v t. zv. cestě z nouze. Cesta z nouze záležela v tom, že vlastník musel dovoliti sousedu z určitých hospodářských důvodů přechod přes svůj pozemek. Cesta z nouze vznikla z hospodářských poměrů, zvláště z tak zv. hospodářství trojpolního, které právě svým systémem způsobovalo nutnost cesty z nouze. Jinou takovouto povinností jest právo souvrati, t. j. právo obracet na sousedním pozemku pluh. Soused si může na sousedním pozemku složit v určitých případech náradí a stavivo. Jinou povinností susedovou jest, že musí dovoliti, aby sused mohl vstoupiti na jeho pozemek a mohl zde čistiti potok, kterého používá jako potoku mlýnského.

Jiným velmi důležitým způsobem sousedského práva je t. zv. právo převěsy. Právo převěsy záleží v tom, že sused si může přivlastniti vše, co je na větvích, které přesahují na jeho pozemek, po případě, že může větve uřezati a rovněž i kořeny. Podobným právem je právo na přepad, t. j. na to, co přepadne. (Pravilo se: »Was in den Nachbars Hof fällt, das ist sein.«) Platily o něm předpisy různé, na př. v městském právu českém platilo, že škodil-li někomu strom z druhého pozemku na př. stínem, mohl žádati vlastník žalobou za jeho poražení. Jindy mohl vzíti v náhradu právě ovoce, které spadlo na jeho pozemek.

Při stavbě je předepsáno, že ve zdi do cizího dvora nesmějí se zříditi okna; tam, kde však již okna byla do takovéto zdi zřízena, nesmějí býti zastavena.

Pokud jde o taková díla, která škodí vedlejšímu pozemku, na př. jámy, pece a p. bývá nařízeno, že se nemají stavěti na hranicích sousedních pozemků. I o t. zv. immissích bylo ve středověkém právu dosti ustanovení. Soused nemá škoditi susedovi dýmem, zápachem a dešťovou vodou. Řemeslníci, kteří ohně při svém řemeslu používají, mají opatřiti, aby jiskry na sousední střechu nelítaly a p.

Různá tato omezení práva vlastnického zůstala i po recipo-

vání norem římského práva a byla ještě rozšířena právě různými předpisy tohoto práva.

b) **Práva regální.** Řada omezení vlastnického práva plyne z t. zv. práv regálních. Jsou to určitá výsostná práva s počátku panovníkova, pak státu, jež přinášejí panovníkovi neb státu užitek. V době středověku v době státu patrimonijního i v době státu stavovského se tato regální práva neobyčejně rozšířila. S panovníka přešla tato práva na fiskus, částečně i na stavy. V říši římskoněmecké závodili o práva regální zeměpáni s císařem. Práva regální hleděli co nejvíce rozšířiti. Zvláště za absolutních panovníků se počet regálních práv rozšířil (theoretici vypočítali až na 400 druhů regálních práv). Dětila se také na *regalia maiora* a *minora* (*maiora, in quibus potissimum suprema potestas relucet, a dále minora, quae potius ad fiscale ius et proventus, quam ad ipsam spremam potestatem spectant*).

V novější době zbyly po regálních právech v právních řádech jen zbytky. Novější theorie i právní řád nejsou pojmu regálu příznivy. Jen výjimečně vyskytá se pojem regálu pro některá výsostná práva státu, která obsahově jsou soukromoprávními a která přísluší státu.

1. **Právo lesní a honební.** Lesy náležely s počátku všem členům určitého rodu do společného vlastnictví. Když moc knížete a panovníka zesílila, náležel les, dosud neokupovaný, králi. Byl to les královský. Kromě něho byl také les jednotlivých velmožů. Moc královská se však rozšířila ponenáhlu i na soukromé lesy. Král vykonával na ně různý dozor, kterým velmi omezoval soukromé vlastnictví lesů. Na př. hrozí se tresty tomu, kdo ve svých soukromých lesích bude na stromech a p. způsobovati škodu. V novější době státní dozor nad soukromými lesy se zeslaboval, přece však někde zůstal vyjádřen v tom, že bez státního souhlasu brání se lesy mýtiti, po případě ničiti.

S lesním právem se vyvíjelo právo honby. V nejstarší době právo honby bylo spojeno s vlastnickým právem k lesům. Později se však honební právo oddělilo od vlastnictví k půdě a tvořilo samostatné právo i na půdě cizí. Omezeno bylo však brzy tím, že se vytvořil regál královský, po případě zeměpanský, jak se vyvinul v říši německé. Jen někde v říši zůstalo lovecké právo vlastníkům půdy, zvláště vrchnostem, které je uplatňovaly i na půdě selské. Honba se dělila také na *venatio magna*

nebo na *venatio parva*, t. j. právo honební na zvěř vysokou a na ostatní. *Venatio parva* připouštěna leckde každému, i poddaným.

V zemích českých náleží honba králi na jeho rozsáhlých statcích. Mimo půdu královskou náleží lovecké právo vlastníku půdy. Kdo prodává les, musí převáděti lesní majetek i s loveckým právem. V zemích českých tudíž nebyl královský regál, pokud jde o právo lovecké, proveden úplně. V Polsku naopak bylo provedeno regální právo lovecké, takže muselo předcházeti svolení královské i při lovu na pozemcích soukromých. Ale i zde královský regál lovecký ustupoval a právo lovecké spojováno bylo s vlastnictvím pozemkovým jednotlivých vlastníků, kterým král privilegii uděloval právo lovecké.

V době pozdější vývoj směřoval k odstranění honebního práva na cizí půdě a zdůrazňoval, že jen vlastníkům půdy náleží právo honby. Ponechával však státu z vrchnostenského práva státního stanoviti určitými předpisy honební dobu, hájení a p. a stát v době nové vyhrazuje si dávat, po případě odepřítí povolení k výkonu práva honebního určitým osobám. Výkon práva honebního poskytuje se také osobám, které jsou vlastníky určité výměry pozemků, pozemky ostatních vlastníků se spojují a výkon honebního práva náleží pak honební společnosti, složené z vlastníků těchto pozemků. Právo honební může pak býti vykonáváno ve vlastní režii nebo může býti propachtováno.

2. **Právo vodní a rybářské.** Velké řeky splavné byly pokládány ve středověku v říši římsko-německé za řeky veřejné, které sloužily prospěchu veřejnému. Ale i zde, právě tak jako při lesích, tato veřejnost byla omezena tím, že král pokládal řeky za statky, na nichž mu náležela určitá práva. Řeky velké a splavné sloužily i pak prospěchu veřejnosti, ale panovník osvojil si právo upravovati na nich některé poměry. Vyvinulo se na nich regální právo královské, později regální právo fisku, z něhož plynulo, že král (fiskus) si osvojil z řek určité užítky. Tento regál opravňoval pak krále (fiskus), aby uložil všem osobám, které měly užítky z tekoucích řek poplatky. Byly to na př. poplatky z plavby, z přístavů na řekách, z mostů, ze všelikých mlýnských staveb a p. Protože i řečiště náleželo fisku, náležely fisku i ostrovy, které v řece povstaly. Říši náleželo i soudnictví o poměrech na řekách.

Tento regál královský změnil se časem v regál zeměpanský, když zeměpáni nabyli vrchnostenských práv.

Jinde se nevyvinul vodní regál královský. Bylo tomu tak na př. v zemích českých, kde splavné řeky byly řekami svobodnými pro plavbu, kde však jinak užítky, plynoucí z řek, náležely vlastníkům břehů.

Voda potoků a řek nesplavných je všude ve vlastnictví vlastníků okolních pozemků. Byly to t. zv. aquae aquarumque decursus. K těmto soukromým vodám náležely i rybníky, prameny a studny. Každý vlastník soukromé vody mohl podniknouti s vodou vše, ale byl vázán tím, že musel bráti ohled na vlastníka pozemku hořejšího a dolejšího. Mohl na př. měniti tok vody na svém pozemku, ale musel pustiti vodu do starého řečiště u pozemku sousedního. Nesměl tekoucí vodu zadržovati a měl-li z tekoucích potoků určitý prospěch, musel vynaložiti na úpravu vody práci, aby nezpůsobila dolemnímu vlastníku žádných škod.

V novější době podlehl také vodní právo recepci, ale z římského práva nebyly recipovány všechny předpisy, protože je nebylo možno doslovně aplikovati na jiné přírodní poměry ve stří. Evropě. V novější době byla vyjádřena v zákoně buď zásada, že veřejné řeky splavné jsou majetkem státním, nebo že náležejí mezi res communes omnium. Při použití obou zásad stát upravuje určité právní poměry na veřejných řekách svými předpisy. Kromě nich se uznávají řeky soukromé, řeky nesplavné. Pro zapisování právních poměrů na řekách jsou zřizovány zvláštní vodní knihy.

S právem vodním souvisí právo rybářské. Právo rybářské se řídí podobnými pravidly jako právo vodní. Na velkých a splavných řekách v říši německé náleželo k regálu královskému. Také rybářské právo se mění poněmáhu z regálu královského v regál zeměpanský. V moři ovšem bylo rybářství svobodno a každému dovoleno.

Ve vodách, které jsou soukromým vlastnictvím určitých osob, jest právo rybářské rovněž ve vlastnictví soukromých osob.

V zemích českých, kde vodní právo jest v rukou jednotlivých vrchností, je i právo rybářské v rukou soukromých osob. Náležejí těm osobám, kterým náležejí jednotlivé řeky, potoky, studně a p.

V Polsku byl původně regál královský i na lovení ryb. Později rybářské právo dostalo se do rukou soukromých vlastníků jednotlivých vod.

I v novější době zůstaly v rybářském právu některé zbytky starších zásad. Zůstala státní svrchovanost nad výkonem rybářského práva a je vyjadřována udílením státního povolení k výkonu rybářského práva ve veřejných řekách. Právo rybářské bylo ovšem upraveno řadou zvláštních rybářských zákonů.

3. H o r n í p r á v o. Horní právo ze soukromoprávního hlediska způsobuje rovněž omezení vlastnického práva u určitých pozemků. Původně náležejí všechny nerosty pod povrchem vlastníku pozemku. Snad vlivem práva římského vyvíjí se zásada, že vlastník pozemku, těžící drahé kovy, má odváděti králi určité poplatky z vytěžených kovů.

Z těchto poplatků vytvořil se k r á l o v s k ý r e g á l, podle něhož vlastnictví k drahým kovům a k soli náleželo panovníkovi, vlastnictví k povrchu vlastníku. Vlastník k dolování drahých kovů na svém pozemku potřeboval povolení panovníka. Vlastnictví nemovitosti bylo z druhé strany omezeno i t. zv. h o r n í s v o b o d o u, která opravňovala hledati kovy na kterémkoliv pozemku, i na cizím. Vlastník pozemku nemohl tomu zabrániti. Byla mu placena jen náhrada za způsobené škody a dáván podíl na dolování.

Zásady tyto platily v horním právu v celé střední Evropě. V říši římsko-německé horní regál brzy nabyli zeměpáni. Za absolutistického státu zásada horního regálu sesílila a stát zasahal v dolování velmi podrobnými předpisy. Novější doba právo státu seslabilila v pouhé výsostné právo státní.

V zemích českých regální právo získali i stavové, ovšem jen na nižší kovy (měď, cín, olovo, železo a rtuť, a jiné nerosty, kamenec, skalici, síru). K vyšším kovům zůstal regál vyhrazen králi. (Narovnání o kovy z r. 1534 a 1575.)

Původně provozoval král a velmoži práci na horách pomocí nesvobodných horníků, později vznikla třída horníků svobodných, kteří byli podnikateli a zároveň horníky. Brzy mezi těmito svobodnými horníky došlo k rozdělení na podnikatele a na vlastní havíře. Havíři vykonávali práci, těžaři neboli kverkové nesli náklad na podnikání. Kverkové se spojovali v těžařská družstva, která měla hory ve společném vlastnictví. Těžařská družstva svým kapitálovým podnikáním se velmi přiblížila již

během století 14. k pojmu moderní akciové společnosti. Každému členu těžarstva náležel ideální podíl. Základem pro rozdělení na podíly bylo dělení na čtyři šestihodinové denní šichty. Náklad na jednu denní šichtu vedli buď dva, čtyři nebo osm kverků a podle toho vzniklo osm, šestnáct nebo zpravidla dvaatřicet dílů, kteréžto rozdělení se stalo pravidelným. S dílem byl spojen náklad na vedení hor, ale také i podíl na výtěžku z hor. Díl byl v době pozdější rozdělen na čtyři části, t. zv. kuksy, které mohly náležeti jedné nebo více osobám. Celé těžarstvo bylo tudíž rozděleno na 128 kuksů. Kuksy svou povahou velmi se blížily moderním akciím.

Již během starší doby se vytvořily zvláštní předpisy upravující způsob, jak se doly zakládaly. Šlo tu především o vyměřování t. zv. horního pole, na němž podnikatel mohl prováděti dolování. O propůjčení tohoto povolení musel podnikatel žádati (mutovati). Již během středověku vznikly podrobné předpisy o úpravě štol, t. zv. právo štolové. Hornímu právu jsou známy ve středověku již předpisy o poměru dělníků k podnikatelům, o pracovní době horníků a p. Pro zápisy právních poměrů na horách a pro úřadování horních úřadů a soudů vytvořily se v některých zemích zvláštní horní knihy, které měly povahu knih pozemkových, pokud se do nich zapisovaly změny právních poměrů k horám.

Nejdůležitější zásady horního práva ze starší doby zůstaly zachovány i v době nové, ovšem, že v podrobnostech se řada ustanovení změnila.

I v novější době jsou určité minerály vyňaty z pozemkového vlastnictví. Jsou to t. zv. »vyhrazené minerály«. Jsou to minerály, jichž dobývání buď vůbec náleží státu (na př. sůl), nebo jsou vyhrazeny tomu, kdo od státu nabytí povolení tyto nerosty hornicky dobývat. I v moderním zákonodárství zůstala zachována svoboda dolování. Každý může hledati vyhrazené minerály i na cizím pozemku, ovšem se svolením vlastnickým nebo na podkladě svolení horních úřadů. Objeví-li kdo nové ložisko minerálů, jež dosud nikomu nebylo propůjčeno, má nárok na povolení k dolování, které se mu udílí propůjčkou. Propůjčením nabývá vlastnictví k dolům, horního vlastnictví, které záleží ve výhradním právu dobývatí minerály na pozemcích v propůjčce určených (v t. zv. dolovém poli). Oprávněný, jemuž propůjčka byla udělena, má nárok na všechny minerály

v dolovém poli nalezené, kromě těch, jež jsou vyhrazeny vlastníkovu pozemku. Vlastnictví k dolům jest samostatným právem majetkovým a je prohlašováno za věc nemovitou. Je zapisováno do zvláštních knih horních. Také moderní horní knihy mají svůj vzor ve starších horních knihách, jsou ovšem určeny jen pro zápisy právních poměrů na horách.

I v sdružení podnikatelů hor zůstala řada podstatných znaků dřívějších. Jde tu o analogii akciové společnosti, při čemž kuks liší se od akcie tím, že zní na jméno, nikoliv na majitele, nezní na určitou částku, nýbrž na určitý podíl vyjádřený počtem kuksů (100, 1000). Podnikatelé hor, kverkové, na rozdíl od akcionářů nejsou povinni zaplatiti určitou částku peněžitou, nýbrž mají povinnost přispívati peněžitě, pokud toho vyžaduje provozování dolování.

Právní postavení horníků ovšem bylo upraveno novými zákonnými předpisy.

c) Omezení práva vlastnického plynoucí z práva rodinného. Rodinné právo majetkové způsobovalo omezení práva vlastnického jednotlivých členů rodiny. I otec byl omezen v dispozicích rodinným majetkem. Jak bylo již při vylíčení rodinného nedílu zmíněno, měli všichni členové rodiny nárok na to, aby jim jmění zděděné po otcích bylo zachováno. Otec nemohl disponovati majetkem ani na případ smrti. Právo toto nazývá se právem čekaneckým. Později se zeslabilo tak, že bylo nutno při dispozicích rodinným majetkem vyžádati si jen souhlasu ostatních členů rodiny. Zbytky tohoto omezení jevíly se i později v právu dědickém a v rodinném právu majetkovém. (Srv. níže.)

§ 15. Právo lenní.

Lenní právo má nejen neobyčejný význam pro dějiny veřejného práva ve střední Evropě, nýbrž i pro právo soukromé. Mezi pánem a vasalem je nejen právní poměr, který má své důsledky pro právní postavení mana a pána ve veřejném právu, nýbrž zakládá také určité právní poměry, i pokud jde o léno samo.

Lenní právo mělo podobně jako ve veřejném právu největší význam v říši římsko-německé. V jiných zemích ve střední Evropě mají lenní poměry význam jen podřadný. V zemích čes-

kých v určitých krajích (Trutnovsko, Kladsko, Olomoucko), byli usazeni manové, kteří se spravovali manským právem. V Polsku mělo podřadný význam, omezující se na úpravu jen některých právních poměrů, stejně tak i v Uhersku. Ve všech třech těchto zemích však mělo lenní právo význam nepřímý v tom, že působilo na vznik některých institutů v právu rodném a dědickém.

Lénem byly udílěny s počátku nemovitosti, později kladl se důraz na možnost bráti trvalý užitek z léna a proto lénem bylo udílěno vše, co poskytovalo trvalý užitek. Byla to i různá práva a oprávnění (na př. práva regální, cla a p.), ale i úřady. Vedle alodního majetku vytvořil se jako zvláštní skupina ve jmění majetek lenní.

Man mohl udělití své léno v podléno. Bývalo stanoveno, kolikrát se tak může státi.

Způsobnost k lénu byla s počátku činěna závislou na způsobnosti ke službě vojenské. Jen osoby, které byly způsobilé nositi zbraň, osoby rytířské, měly plnou způsobnost aktivní i passivní. Mohly léna přijímati i udíletí. Některé osoby byly z lenní způsobnosti vůbec vyloučeny. Byly to osoby absolutně nezpůsobilé, na př. židé, osoby v říšském achtu a exkomunikované. Jiné osoby byly jen relativně způsobilé, t. j. mohly býti lenními pány, nemohly však býti many, na př. měšťané, sedláci, duchovní a ženy. Panovník mohl ovšem překážku relativní nezpůsoblosti odstraniti udělením léna.

Léna vznikala buď investiturou (infeudatio), nebo vydržením. Předmětem investitury mohl býti buď alod pánův (feudum datum), nebo budoucí man sám odevzdal pánovi majetek svůj za tím účelem, aby jej obdržel od pána jako léno (feudum oblatum). Investitura skládala se ze dvou částí: z komendace a z holdování. Man sliboval před shromážděnými many přísěně pánovi věrnost. Na to následovalo propůjčení předmětu léna, které se uskutečňovalo investiturou a prohlášením pánovým. Pán propůjčoval je, používaje různých symbolů, na př. korouhve, žezla, rukavice nebo ratolesti. O investituře se sepišoval zvláštní protokol, lenní list, který obsahoval prohlášení pánovo o propůjčení léna, pak prohlášení manovo o lenních povinnostech a pak seznam lenních statků.

Léno mohlo býti uděleno současně i více osobám, buď tak, že bylo uděleno k společné ruce, nebo tak, že při udělení byly patrný díly, podle nichž se dělilo oprávnění k lénu mezi lenníky.

Lenní investitura se podobala převedení vlastnického práva (sale a investituře), avšak lennímu pánu zůstalo vlastnické právo k lénu zachováno a pán měl i držbu léna (Eigengewere). Manovi investiturou vznikalo věcné právo na léno a lenní držba (Lehngewere), jako výraz tohoto práva. Věcné právo manovo jest velmi rozsáhlé. Plynou mu z něho veškerý užitek z léna. Jen dispoice podstatou léna mu nenáleží. Nesmí léno zciziti nebo zastaviti bez souhlasu lenního pána. Učiní-li tak, ztrácí léno. Lenní pán může lenní pozemek na druhého převésti, ale právní postavení manovo nesmělo se zhoršiti; proto také nesmí lenní pán léno dělití.

S počátku se udílelo léno jako léno osobní. Později stalo se dědičným. Dědičnost léna vznikala i působením vlivů veřejného práva, podle jehož předpisů určitá léna po smrti lenníkově musela býti opětně udělena. Léno děděno bylo podle zvláštních předpisů, odlišujících se od dědického práva pravidelného. Bylo pravidlem, že jen syn lenníkův má býti dědicem. Bylo také ustanoveno, že dědití mají descendenti, nikoli tudíž ascendentí a boční příbuzní. Bylo-li více dědiců, kteří byli stejně vzdáleni, mohl si lenní pán vybrati jen určitého dědice. Později však ve 14. století musel na žádost dědiců udělití jim léno k společné ruce. Mezi lenníky, jimž uděleno bylo léno k společné ruce, vládly tytéž poměry, které vládly i mezi jinými osobami spojenými vlastnickým právem k společné ruce.

Byl-li vasal nedospělý, nastupovalo se strany lenního pána poručenství. Lenním poručníkem byl tudíž v prvé řadě lenní pán.

Léno zanikalo, zemřel-li man bez dědiců, dále zpětným nápadem na pána, vzdal-li se man léna ve prospěch lenního pána, a také porušil-li man věrnost lennímu pánu (felonie). Dopustil-li se man felonie, mohl lenní pán žalobou odniti mu léno. I lenní pán mohl pozbyti práva svého vůči lenníkově, porušil-li své povinnosti vůči němu. Lenník byl pak osvobozen ode všech povinností vůči lennímu pánu.

Recepce působila i na lenní právo. Působila tu právní sbírka, zvaná Libri feudorum, obsahující langobardské lenní právo, připojená v Bologni ke Corpus iuris civilis. Recepce tohoto

práva lenního změnil se některé přepisy starší. Pro pojetí lenního práva se vytvořil pojem děleného vlastnictví.

V novější době lenní právo upadalo a zanikalo. Ve veřejném právu způsobil zánik lenního práva vývoj státu absolutistického a národně-representačního. Některé ústavní listiny zřizování lén přímo zapověděly. Se zánikem ve veřejném právu zanikalo lenní právo i v právu soukromém. Zbytky jeho se leckde udržely aspoň ve formě děleného vlastnictví dosti dlouho (rakouský občanský zákoník).

§ 16. Nájem (právo purkrechtní).

Lenní právo vznikalo propůjčením a udělením léna lenním pánem manovi. Podobně jako bylo propůjčováno léno, tak také byly propůjčovány pozemky i jiným osobám než manům. Ve středověku, jak uvedeno, bylo obvyklým, že mocní páni a šlechta, nahromadivše si ve svých rukou pozemky, nevzdělávali je přímo, nýbrž dávali je buď osobám nesvobodným nebo svobodným, aby pozemky ty vzdělávaly. Pro osoby tyto vznikalo propůjčením pozemku do držby věčné právo, které se objevovala v užívání pozemku a v braní užitků z něho. Osoby tyto platily za užívání pozemků pánům pravidelně určitou úplatu. Vlastníci pozemků propůjčením nepozbývali však svého vlastnického práva a tím se právní poměr k nemovitým věcem rozdělil mezi dvě osoby, analogicky, jako bylo konstruováno později v theorii dělené vlastnictví.

Pro tento druh věčných práv vytvořil se v německém právu název *Leihe*, *Leihrechte*. Tímto názvem označovány jsou ve vědecké literatuře německé všechny druhy věčných práv, které vznikají z propůjčování půdy vlastníkem osobě druhé k trvalému užívání. Mezi tato práva náleží tudíž i lenní právo. V českém právu jsou nazývána tato věčná práva od 14. stol. právy purkrechtními, právy emfyteutickými, právy úročními. V polském právu nazývá se toto právo *prawo powierzeni*, *emfiteuza*. Koldín mluví o pronájmu. Nazveme-li tato práva *nájemem*, musíme si uvědomiti rozdíl, který jest mezi tímto nájmem a obligační smlouvou nájemní. Rozdíl ten zdůrazňují také naše prameny (srv. Brieké).

Nájem středověký navazuje svým vývojem ještě na *precarium* římské, které bylo v Gallii velmi rozšířeno a na emfyteu-

sis. Středověké poměry však vzdálily se od římských institutů a vytvořily se instituty zvláštní.

a) *Nájem selský*. Ve středověku propůjčovali šlechtici své statky v užívání především selskému obyvatelstvu. Podle toho, vzdělávali-li sedláci propůjčený majetek, jsouce hospodářsky spojeni se statkem pána, který jim půdu propůjčil aneb vzdělávali-li statek sami bez tohoto hospodářského spojení, rozlišován byl v německém právu *nesvobodný a svobodný nájem* («*unfreie*» a «*freie Leihe*»). Nezáleželo na tom, zda osoba, jíž se majetek propůjčoval, byla svobodnou nebo nesvobodnou. Hospodářské spojení se statkem pánovým při nájmu nesvobodném nutně působilo i na osobní postavení nesvobodného nájemce. Pouze ti, kdož měli půdu ve svobodném nájmu, podléhali zemskému soudnictví, ostatní byli poddáni právu vrchnostenskému. Pánu platí nájemník určité platy v penězích nebo v naturáliích.

V době pozdější, ve středověku, rozdíl mezi svobodným a nesvobodným nájmem mizí, protože se změnou postavení selského obyvatelstva bylo všechno selské obyvatelstvo připoutáno nesvobodou i osobně k pánově půdě.

Nájem mohl býti dále *dočasným a dědičným*. Při dočasném nájmu užíval nájemce půdy buď do svého života, někdy bylo užívání vyhrazeno i jeho dětem, jindy mohl býti zbaven užívání ještě před koncem svého života. Od 12. století začíná tento dočasný nájem ustupovati nájmu dědičnému, kterým stávají se sedláci dědičnými držiteli a uživateli půdy.

Vývoji dědičného nájmu byla na podporu kolonisace. Při ní bylo užíváno t. zv. nájmu hromadného (*Gründerleihe*) při zakládání nových osad. Nájem hromadný záležel v tom, že novým osadníkům byla rozdělena půda na určité stejné díly, které jim byly dány v dědičný nájem. U nás nazývají se tyto díly *lány*, což ukazuje na příbuznost tohoto práva s lénem.

Všechny tyto druhy nájmu selského rozšířily se do střední Evropy. Kolonisace německá šířila nájem svobodný a dědičný, který povznášel postavení selského obyvatelstva domácího. Tak se jeví vývoj v zemích českých, polských i uherských. V době pozdější, když kolonisace přestává, vrací se úprava poměrů sedláka k půdě k nájmu nesvobodnému, což nutně působí i na osobní postavení sedláků. Právní jejich postavení osobní se zhoršuje.

Nájem selský udržuje se po dobu státu stavovského. V době státu absolutistického a pak národně-reprezentativního, kromě osobního osvobození sedláků a zrovnoprávnění jich s ostatním obyvatelstvem, bylo úkolem nového státu zasáhnouti do přeměny selského nájmu v plné vlastnické právo sedláků k selské půdě.

b) N á j e m m ě s t s k ý. Také v městech propůjčovali páni a velmoži světští i duchovní půdu v nájem. Obvyklou formou nájmu v městech byl nájem svobodný a dědičný. Nájem tohoto druhu byl obvyklým při zakládání měst a stal se všeobecnou formou osazování městské půdy. Proto nabyl nájem městský typického názvu purkrecht nebo právo purkrechtní (Burkrecht, Weichbild).

Nájem městský záležel v tom, že pán propůjčoval půdu, na níž obyvatel města vystavěl dům. Měšťanům náleželo právo vlastnické k domu a k pozemku věcné právo, plynoucí z jeho propůjčení, pánu náleželo vlastnické právo k pozemku.

Nájemce platil pánovi určitý poplatek buď v penězích nebo v naturalích (census arealis, burgrecht, erbzinz, plat purkrechtní, úroční), jinak však kromě veřejnoprávních povinností pánovi města osobně službami vázán nebyl.

V městech vedle nájmu hromadného (Gründerleihe) vyvinul se také nájem, který nevycházal již o pána města, nýbrž od obyvatel města a zakládal soukromoprávní poměr mezi nájemcem a pronajimatelem. Tento nájem městský se nevztahoval pak pouze na půdu, nýbrž i na domy, krámy, lázně a p. Také při tomto nájmu nájemce platil určité poplatky, opatroval dům a měl ho na svůj náklad dáti opravit.

V dalším vývoji zeslabuje se vlastnické právo vlastníka pozemku a stává se oprávněním k opětujícím se dávkám z pozemku, plynoucích z reálního břemene, váznoucího na pozemku. Nájemník má pak nejen vlastnictví budovy, nýbrž i pozemku, na němž budova stojí (o reálních břemenech § 16).

c) N á j e m a p a c h t. Z nájmu dědičného a dočasného se vyvinul nájem a pacht krátkodobý. Došlo se k tomuto právnímu institutu zvláště v městech. Nájem a pacht od sebe odlišeny tím, že nájem spočíval pravidelně v užívání obydlí, kdežto pacht záležel v užívání plodů pozemku. I při těchto právních institutech nájemce a pachtýř měl hospodářský prospěch z věci, měl také podle názoru středověku i držbu věci. Proto propůj-

čuje ve středověku nájem i pacht krátkodobý oprávněnému právo věcné, které působí nejen proti druhé smluvní straně, nýbrž i proti všem třetím osobám.

Nejdůležitější účinky nájmu a pachtu věcněprávní povahy vyjádřeny byly v německém pravidlu: Kauf bricht Miete nicht, Miete geht vor Eigen. Kupec věci pronajaté nebo propachtované musel ponechat smlouvu pachtovní nebo nájemní v platnosti a nesměl nájemce z věci pronajaté vypuditi. Novější doba změnila nájem a pacht v právní poměr obligační.

Přesto, že novější doba odstraňovala zbytky staršího vývoje nájmu, přece i v nových kodifikacích právních zůstala řada ustanovení, která vyplynula ze starších právních poměrů a doba nová vrátila se, pokud jde o toto právo, některými právními instituty k době staršího vývoje.

◀ Zbytkem staršího právního vývoje bylo ustanovení o t. zv. dědičném pachtu a o právu dědičného úroku v občanském zákoníku rakouském. O dědičném pachtu se mluví, přenechává-li vlastník druhé osobě dědičné vlastnictví užitků statku s tím, že roční požitky mají se opláceti úplatou peněžitou, v plodech, nebo ve službách poměrně k výnosu. O dědičném úroku se mluví, platí-li se úrok k uznání pozemkového vlastnictví. Ovšem i tato ustanovení byla odstraněna zrušením selského poddanství. >

Nájem městský byl vzorem pro právo stavby v moderních právních kodifikacích. V době recepce městský nájem byl totiž slučován s římskou superficies a z těch ustanovení, která vznikla sloučením ustanovení starších s předpisy práva římského, vytvořilo se právo dědičné stavby. Právo toto jest věcným, zcizitelným a děditelným právem míti stavbu na povrchu nebo pod povrchem půdy. Bylo přijato a upraveno německým občanským zákoníkem. V rakouském zákonodárství r. 1912 bylo vytvořeno rovněž právo stavby. Bylo však omezeno tím, že je mohl zřídit jen stát, země, obec nebo veřejný fond, po př. se zvláštním svolením politického úřadu zemského také kostely, obročí, církevní ústavy nebo společenstva, dále i prospěšné ústavy nebo sdružení. Právo stavby bylo v rakouském zákoně omezeno také tím, že musí býti zřízeno jen na určitou dobu (nikoli kratší než 30- a nikoli delší než 80letou).

§ 17. Reální břemena.

I. Reální břemena jsou závady, váznoucí na určité nemovitosti, záležející v pozitivním, opětujícím se plnění, které plyne z hospodářského výtěžku této nemovitosti. Plnění plní se určité osobě oprávněné. Pozitivním obsahem liší se reální břemena od služebností římského práva. Reální břemena poskytují oprávněnému věcné právo. Podle povahy plnění, podle obsahu, podle doby, kdy jest plniti, podle doby trvání břemene, můžeme rozeznávati druhy reálních břemen: služby, dávky věcné a dávky peněžité, dále jednostranná a dvojstranná reální břemena, stálá a nestálá, věčná neb dočasná a pod.

Vznik reálních břemen se poutá k vývoji nájmu. Při nájmech vznikaly na straně nájemníkově určité povinnosti, buď to byly určité poplatky v naturalích nebo i služby. Tyto poplatky a služby náležely k obsahu nájmu jakožto věcného práva. Během právního vývoje začalo se hleděti k těmto povinnostem samostatně a připoutávaly se nikoli k osobám, jež je vykonávaly, nýbrž k nemovitostem, z nichž se plnily. Povinnosti ty radikovaly se na nemovitostech. Nemovitosti samy byly rozhodny pro určení velikosti těchto dávek, nikoli osoby, jež měly nemovitosti v držbě. Naopak nemovitosti samy i reální břemena na nich váznoucí, začaly míti vliv na úpravu právního postavení osobního držitelů pozemků.

Reální břemena došla ve středověku neobyčejného rozšíření. I některé dávky veřejné na př. vojenské služby, úřednické dávky a pod., byly připoutávány k určitým nemovitostem a byla z nich vytvořena reální břemena.

Reální břemena uplatnila se neobyčejně v městském právu, protože hospodářský život městský tomu napomáhal. Ve všech městech ve střední Evropě hrála reální břemena roli velmi významnou.

II. P o v a h a r e á l n í c h b ř e m e n. Reální břemena působila od počátku právní theorii velké potíže při vysvětlení jejich povahy a podstaty. Jsou tři theorie, kterými má býti povaha reálních břemen vysvětlena. Reální břemena pokládají se buď 1. za práva obligační, 2. za práva věcná nebo 3. za práva smíšeného charakteru věcného i obligačního.

ad 1. Od 17. stol. objevuje se theorie, že reální břemena jsou pohledávky váznoucí na pozemku, při čemž pozemek tvoří jejich pojištění jako zástava (Carpzow). Toto pojetí však nedovedlo vysvětliti, jakým způsobem se může měniti subjekt, aniž by se měnila pohledávka. Při reálních břemenech bylo zřejmo, že tu je jen jednoduchý právní poměr, nikoli pohledávka a zástavní právo. Theorie tato označovala pak reální břemena jako obligace bez určitého subjektu, neboť byly to pohledávky toho kterého držitele určitého pozemku (Gerber, Stobbe). Novější pojetí však naprosto nevystačilo s tím, aby pokládalo reální břemena za obligace, neboť při reálních břemenech naprosto nebylo možno uskutečniti na př. soluci. Obligace může býti zaplacením dlužné částky splněna, reální břemena však nikoli.

ad 2. Jiná theorie klade důraz při reálním břemenu na věcné právo na pozemku a plnění určité osoby, držitele pozemku, pokládá za accesorium věcněprávního poměru. Pojetí toto tvrdí o reálních břemenech, že jsou služebnostmi pozůstávajícími v pozitivním plnění, in faciendo. Reální břemena v této konstrukci pojímána byla jako celek. Veliké obtíže působilo vysvětliti, jak jest pojímání jednotlivá plnění, z kterých se reální břemena skládala.

ad 3. Z toho důvodu vyvinula se třetí theorie, hledící jednak k reálnímu břemenu jako k celku a k jednotlivým jeho plněním. Vznikla tak theorie smíšená, která pokládá reální břemeno v celku za právo věcné, kdežto jednotlivá plnění, z kterých reální břemeno se skládá, za právo obligační. Ale ani tato theorie nemohla plně vystihnouti podstatu reálního břemene, protože oprávnění na celek reálního břemene se skládá z oprávnění na jednotlivá plnění.

Novější vědecká literatura německá (Gengler, Arnold, Gierke) rozvinula theorii, že ve středověku bylo hleděno na oprávnění plynoucí z reálního břemene jako na práva věcná. Neboť oprávnění ta poskytovala panství nad věcí. Reální břemena jako jiná práva věcná se jevila ve středověku na venek v držbě (gewere), ať to bylo v držbě pozemku nebo v držbě práva na určité plnění jednotlivé. Reální břemena byla zakládána věcně právním jednáním a byla také vkládána do pozemkových knih. Také oprávnění na jednotlivé plnění jevílo se jako věcné právo. Plyne tak z pojímání věcného práva vůbec ve starším

právním vývoji. Pozemek ručil za to, že i jednotlivá plnění budou oprávněnému splněna.

Nebylo-li reální břemeno splněno, oprávněný se mohl uspokojiti z pozemku a z movitostí na něm jsoucích. V některých případech mohl tak učiniti svémocným zabavením. Někde bylo ustanoveno, že nesplněná částka se nesplněním zdvojnásobuje a stoupá, nebylo-li včas plněno, až do výše ceny nemovitosti, která propadá pak osobě oprávněné, příjemci renty. Pozemek tu ručil za plnění dočasného vlastníka. Tím se liší reální břemeno od hypotéky, která ručí za dluh určitého dlužníka. Pozemek v rukou kteréhokoli vlastníka ručil i za plnění reálního břemene, která nebyla za jeho předchůdců splněna. Vlastník pozemku neručil ovšem osobně, to znamená, že ručil jen pozemek, na němž reální břemeno vázlo, ostatní jmění vlastníkovo bylo z ručení vyňato a i osobní ručení jeho bylo vyloučeno. Ve starší době bylo to nejlépe patrné tím, že vlastník pozemku byl osvobozen plniti dlužná plnění dřívější, vydal-li pozemek, na němž reální břemeno vázlo.

III. J e d n o t l i v á r e á l n í b ř e m e n a. 1. Reálními břemeny jsou služby, váznoucí na určitém pozemku. Plynuly ze středových poměrů vrchnostenských a poddanských. V době poddanství změnily se v roboty. Roboty byly různého druhu; byly buď určené (t. zv. měřené), nebo byly neměřené. Jiné byly ruční, t. j. musely se vykonávat osobně ruční práce. Jiné byly tažné, t. j. musely se poskytovat vůz a potah. Jiné byly řádné a mimořádné.

2. Jiná reální břemena jsou tak zvané č i n ž e, které vyskytovaly se ve středověku v nejrůznější podobě. Byla to reální břemena, která zavazovala k opětujičím se plněním částek přesně určených. S počátku byla to plnění naturální, později plnění peněžité.

3. Jiným reálním břemenem byly d e s á t k y. Byly to dávky pozůstávající v plnění určitého dílu z roční úrody. Velmi často byla to desátá část, ale mohla to býti jedenáctá, dvacátá i šedesátá část a pod. Desátky dělily se na dvě velké skupiny, na desátky světské a duchovní. Desátky světské byly vybírány od velmi dávné doby od vlastníků rozsáhlých pozemků a od krále, desátky církevní od církevní vrchnosti, která odůvodňovala svůj nárok na ně již podle některých výroků biblických.

Desátky byly opět různého druhu, na př. decima universalis nebo particularis, rozprostíraly-li se jen na některé pozemky, nebo na všechny pozemky, dále decima generalis a specialis, plní-li se desátky jen z určitých plodů nebo ze všech plodů a j.

4. Nejdůležitějším reálním břemenem a také později velmi rozšířeným jsou tak zv. r e n t y. Renty vznikaly hlavně v městech, kde život hospodářský byl přízniv jejich vzniku. Renta nazývala se ve středověku redditus, annuus census, pensio, Gülten, Gelder, Ewiggeld, Ewiggültes, česky roční holý plat nebo úrok, polsky annuaty.

Vznik renty souvisí s přeměnou starších činží ve vlastní renty. Prvotní forma renty vznikala tak, že zakladatel renty ukládal vlastníku pozemku, pravidelně při odkazech svému dědici, aby plnil z odkázaného pozemku určité majetkové částky kostelu nebo klášteru, načež kostel nebo klášter zase se zavazoval, že bude sloužiti za duši mrtvého mše a bohoslužby. Renta vznikala také tím způsobem, že vlastník odevzdal církvi (klášteru nebo kostelu) určitý majetek do vlastnictví a přijal ho do užívání zpět se závazkem, že bude plniti určité dávky kostelu nebo klášteru. Renta mohla však vzniknouti také tím způsobem, že vlastník pozemek prodal, pro sebe si vymínil určitý plat a ten převedl na církev. Avšak tyto způsoby zřizování renty, které byly v užívání ve starší době, byly vystřídány později způsobem jednodušším. Neboť pravidelně dával pak zřizovatel renty určitou částku přímo vlastníku pozemku a od něho si dával pak slibovati plnění renty. Toto právní jednání, kterým renta se zřizovala, nazývalo se k o u p í r e n t y (Rentenkauf). Zvláště tento způsob vyhovoval hospodářským poměrům ve městech, neboť byl vhodným i pro kapitalistu, který hledal rentu, i pro vlastníka pozemku, který potřeboval kapitál. Renta se rozšířila i proto, že se jí vlastně obcházela záповěď' braní úroků, jež církev chtěla zakázati a působila tím i na zákonodárství světské.

Renta byla pro starší právo netělesnou nemovitou věcí, na níž náležela příjemci renty držba. Renta jako nemovitá věc musela býti zapsána do veřejných knih, do nichž se zapisovaly nemovitosti. Záhy se vytvořil způsob zapisování renty na listinu, jež byla pokládána za cenný papír, neboť pro zcizení a zavazení renty postačovalo jen převedení cenného papíru.

Pro rentu platí tytéž zásady, které platí pro reální břemena. Renta musela býti na př. plněna od vlastníka pozemku, třebaš by při nabytí pozemku nebyl věděl, že na pozemku vázne. Vázla-li renta na domě, bylo třeba, aby ke všem změnám, jež ohrožovaly cenu domu, bylo vyžadováno svolení příjemce renty. Stejně tak, nebyla-li renta včas plněna, náleželo příjemci renty zástavní právo na movitostech na pozemku, po př. mohl uvázati se v pozemek samotný.

Renta ve své povaze byla považována za věčnou. Chtěly-li strany, aby renta po určité době zanikla, pak vlastník pozemku, na němž renta vázla, musel rentu koupiti zpět. Zpětná koupě renty mohla se tudíž státi jen vzájemnou dohodou příjemce renty a vlastníka pozemku. Vlastník pozemku často při zřizování renty si vymíňoval, že bude moci rentu po určité době vykoupiti. Proto na př. vykupitelné renty se nazývají v polském právu a i jinde wyderkafy, wyderki, census in vim redemptionis. Z toho však se vytvářelo pravidlo, že vlastník pozemku může kdykoliv rentu vykoupiti a vzniká vykupitelnost rent již podle zákonného předpisu.

Recepce práva římského a v novější době reální břemena a i renta ustoupila ve svém významu. Příčinou toho byla volnost braní úroků a rozvinutí hypotekárního práva. Teprve novější právní vývoj věnuje opět reálním břemenům pozornost, takže novější kodifikace obsahují o reálních břemenech podrobné předpisy.

§ 18. Služebnosti.

Starší právní vývoj neznal služebností toho druhu, jako právo římské. Tvořila se řada užívacích práv k věci cizí, která však vývojem nájmu a reálních břemen nabývají jiné povahy než služebnosti, na př. právo pastvy sedláků na pozemcích vrchnosti, užívací práva k lesu vrchností, právo cesty a služebnosti domovní. Zvláštní tato práva užívací vznikala také tím, že vrchní vlastník ponechal si určitá práva užívací na nemovitostech podvlastníka.

Ve starší době vytvořila se řada z a p o v í d a c í c h p r á v (Bannrechte, iura bannaria), jež záležela v tom, že vrchnosti buď z poddanského poměru, buď podle smlouvy nutily své poddané, aby jistých potřeb si neopatřovali jinde než

u vrchnosti neb tam, kde vrchnost určí. Bylo to právo nuceného mletí, t. j. záповeď nemlýti jinde než v panském mlýně, právo výčepu piva u panského výčepu a p.

Jako zvláštní druh služebnosti, která se blížila reálnímu břemenu, jest uvést i v ý m ě n e k. Výměnek vznikl ze selských poměrů hospodářských i právních. Selský statek byl děděn pravidelně jediným dědicem, aby zůstal nerozdělen. Hospodář zpravidla už za svého života odevzával statek svému dědici, při čemž si vyhrazoval pro sebe, pro svou manželku a i pro choré děti užívání bytu, užívání určitého pozemku, stravu, po př. určitý plat. Výměnek byl upravován předpisy na jednotlivých panstvích vrchnostmi různě. Zachoval se až do nejnovější doby. I v novější době právní povaha jeho jest spornou. >

Recepce byly přijaty služebnosti římské, avšak některé podstatné náležitosti jejich byly změněny a přizpůsobeny novému vývoji. Změněna byla především zásada: servitus in faciendo consistere non potest tím, že zaváděny byly služebnosti pozitivního obsahu, jež se přibližovaly reálním břemenům. Byla změněna zásada nulli res sua servit, neboť připouštěna jest i t. zv. v l a s t n í k o v a s l u ž e b n o s t, již může zříditi vlastník na svém pozemku a v novějších kodifikacích jest také uplatněno, že setkáním se vlastnictví nemovitosti, na níž vázla služebnost, s vlastnictvím pozemku panujícího, služebnost nezániká. V novějších právních předpisech bylo upuštěno také od přísných předpisů římského práva: praedia debent esse vicina, servitus servitutis non potest.

Služebnosti pozemkové nejsou v novějším právu poutány na určité typy. Záleží v tom, že pozemek služební poskytuje výhody pro pozemek panující. Služebnosti pozemkové jsou buď polní nebo domovní, podle toho, je-li panující pozemek určen buď k polnímu hospodářství aneb k jinému hospodářskému úkolu. Služebnosti polní jsou na př. právo cesty, právo k vodě, práva k pastvě, služebnosti lesní a pod. Služebnosti domovní na př. jsou: právo nástavby, právo sváděti vodu okapem, hnáti kouř komínem sousedovým, právo na světlo a vyhlídku a pod.

Osobní služebnosti byly recipovány z práva římského: požívání, nepravé požívání, užívání a právo bydlení. Služebnosti ty jsou upraveny v nových zákonících a přizpůsobeny novým právním poměrům.

§ 19. Právo retraktu nebo-li ssutí.

Právo retraktu jest věcné právo k určité nemovitosti, záležející v tom, že osoba oprávněná může žádati, aby nemovitost, bude-li prodána od dosavadního vlastníka osobě třetí, byla dříve prodána jí, zaplatí-li ovšem cenu, za níž jest nemovitost prodávána. Právo retraktu záleží tudíž v právu vstoupiti v trhovou smlouvu o určité nemovitosti na místo osoby třetí.

Právo retraktu vytvořilo se z práva členů nedílné rodiny, kteří museli býti požádáni o souhlas ke všem dispozicím rodinným majetkem. Z tohoto právního poměru zůstala i v době, kdy již nedílnost mezi příbuznými zanikla, povinnost, že prodávající musel nabídnouti ke koupi svým dědicům své nemovitosti dříve, než je prodal osobě třetí.

Podle tohoto práva příbuzných osob v rodině, analogicky se vyvinulo i právo jiných osob vstoupiti v trh a získati nemovitost pro sebe, je-li prodávána.

Právní povaha retraktního práva jest spornou. Jedni pokládají je za právo obligační, jiní zdůrazňují jejich historický vývoj a z něho plynoucí věcnou povahu retraktního práva.

Historickým vývojem se vytvořily různé druhy retraktních práv:

1. retrakt dědický (*retractus gentilicius, retractus consanguinitatis*). V českém právu se nazývá ssutím dědin, *abscessa, sipatio*, v právu německém se nazývá *Näherecht, Zugrecht*. Retrakt tento náleží nejbližším dědicům přirozeným. Kruh oprávněných osob se zvětšuje nebo zmenšuje podle toho, jak právními předpisy jest upraveno dědické právo příbuzných osob.

2. *Retractus ex iure vicinatus, retractus vicinorum et commetaneorum*, t. j. retrakt, záležející v tom, že sousedi a vlastníci hraničících pozemků mohli vstoupiti v trh, prodávaly-li se hraničné pozemky. Právo tohoto retraktu rozšířilo se i do měst a záleželo v právu měšťanů vstoupiti v trh, prodával-li se pozemek neměšťanů. V Polsku vytvořil se i retrakt šlechtický, opravňující vstoupiti v trh, prodával-li se pozemek od šlechtice nešlechtici.

3. Jiným druhem retraktu byl retrakt, plynoucí ze spoluvlastnictví (*retractus ex iure condominii*). Také zcizuje-li spoluvlastník svůj díl, musí jej nabídnouti nejprve ostatním

spoluvlastníkům. Vytvořil se i retrakt zástavního věřitele, který mohl vstoupiti v trh, byla-li nemovitost jemu zastavená prodána.

4. Retraktní právo mohlo vzniknouti také smluvně tak, že při převodu vlastnictví převodci nebo třetí osobě byl vyhrazen retrakt, později zvaný *retractus conventionalis*. I zde vznikalo pro oprávněného věcné právo.

Recepce římského práva pro právo retraktní nebyla přízniva. Důsledkem toho zůstal v novějších kodifikacích leckde jen retrakt dědický. Také na retrakt vzniklý smluvně hledělo se jako na právo předkupní a zdůrazňovala se tudíž jeho povaha obligační. Zápisem do pozemkových knih mohla však právu předkupnímu býti vtisknuta povaha práva věcného.

B. Movitosti.

§ 20. Držba movitostí.

Také při movitostech držba byla vnější formou, kterou se věcné právo na venek jeví. Při věcech movitých byla držba spojena se skutečným ovládním věci. Starší právo tu zdůrazňovalo, že movité věci nelze užívat, není-li věc movitá přímo ovládána. Proto vznik držby na nemovitostech se spojuje s tělesným uchopením nebo s tělesným odevzdáním věci. Z toho plyne, že při movitostech není možno, aby k movitosti vzniklo několikero držeb jako na nemovitostech. Z téhož důvodu při movitostech nemohla vzniknouti také držba ideální nebo držba práva. Kdo při věci movité držbu ztratil nebo kdo držby ještě nenabyl, nemohl uplatniti působení držby pro sebe. Také tak zv. pravá držba (*rechte gewere*) při movitosti nebyla.

Novější právní vývoj neodstranil, jak uvedeno, rozdíl mezi věcmi movitými a nemovitými, možno říci, že v některých směrech rozdíl se ještě vystupňoval zdokonalením pozemkových knih. V některých právech v nové době vývoj pokračoval ještě dále a uznal i možnost několikere držby i při věcech movitých (občanský německý zákoník).

Při movitých věcech byla upravena ochrana držby jinak než na nemovitostech. Při movitostech bylo velmi přesně rozeznáváno: 1. odevzdal-li kdo movitou věc do držby druhé osoby dobrovolně či 2. pozbyl-li držby proti své vůli.

1. Kdo dobrovolně odevzdal osobě druhé movitou věc, po-

zbýval tím také její držby, protože držba její jevila se ve faktickém ovládní věci. Nepozbýval tím ovšem ještě svého práva k věci. Svěřil-li vlastník druhému věc movitou a byla-li smlouvena doba, do níž měla být věc vrácena, pak mohl vlastník žádati o vrácení věci jen toho, komu ji svěřil. Byla-li svěřená věc dále půjčena nebo ukradena, mohl vlastník žádati o vrácení věci jen toho, komu věc svěřil, nikoliv toho, kdo věc ukradl anebo komu byla dále půjčena. Tu jest zásadní rozdíl od nemovitostí, při nichž vlastník podržel vlastnickou držbu a mohl ji uplatňovati proti všem třetím osobám. Zásada tato jest uplatněna zvláště v právu německém a vyjádřena ve dvou právních pravidlech: »Hand muss Hand wahren« a »wo du deinen Glauben gelassen hast, musst du ihn suchen«.

2. Druhým případem bylo, pozbyl-li kdo držby movité věci proti své vůli. I v těchto případech ztrácel vlastník držbu. Nejčastějším případem ztráty držby věci movité proti vůli došavadního držitele jest loupež a krádež. Krádeži a loupeži jest brzy postaven na roveň případ ztráty movité věci. V těchto případech se vytvořily zvláštní způsoby, jimiž bylo vymáháno vrácení movité věci. Byl-li zloděj dopaden při krádeži, mohlo se vůči němu použítí svépomoci a věc mu mohla být odňata. Nebyl-li dopaden při krádeži a byl-li okradenému znám, pak mohla vůči němu být vznesena žaloba, mající povahu trestněprávní. Nebyl-li pachatel znám pak mohl poškozený prohledávat za určitých formálností domy ve vesnicích a snažit se věc nalézt (Haussuchung). Nalezl-li věc ukradenou, pak se jí uchopil a žádal, aby bylo zavedeno řízení před soudem, jež se v německém právu zvalo Klage mit Anefang. Držitel věci, u něhož byla věc nalezena, mohl prohlásiti, že věc obdržel od osoby třetí a označil ji. Takto označená osoba mohla se odvolati na svého předchůdce. S počátku se to mohlo opakovati neobmezeně, později jen do třetího předcházejícího držitele (intertiatio). Řízení toto bylo známo i právu českému a polskému, v nichž nazývá se svodem.

Z těchto zásad brzy byly připuštěny výjimky. Kdo koupil movitou věc na veřejném tržišti, musel ji vydati tomu, kdo tvrdil, že jí pozbyl krádeží jen, byla-li mu nahrazena částka, kterou dal za věc na tržišti. Stejně tak žid, šlo-li o věc kradenou, mohl ji vydati jen, byla-li mu zaplacená cena věci. Také v hansovních městech, uplynula-li lhůta roku a dne, při movi-

tostech, jež byly přivezeny přes moře a bylo o nich tvrzeno, že byly ukradeny, nemohla být uplatněna žaloba na jich vydání.

Po recepci římského práva uplatnily se zásady římsko-právní. V ochraně držby přestalo být rozeznáváno mezi věcmi movitými a nemovitými, ale přece právě tak, jako při věcech nemovitých uplatnily se i v držbě movitých věcí některé zásady domácího vývoje. Charakter žaloby pro ochranu držby se změnil z prostředku čistě possessorního v petitorní. Římské právo působilo ovšem také svou zásadou »ubi rem meam invenio, ibi vindico«. V různých právech a v některých novějších kodifikacích zůstalo však ještě rozeznávání mezi případem dobrovolného a nedobrovolného pozbytí držby. V prvním případě byla ještě v novodobých právních kodifikacích zachována zásada německo-právní Hand muss Hand wahren (Code civil, občanský zákoník rakouský). V druhém případě bylo zachováno pravidlo, že žaloba o ochranu držby se připouští vůči všem třetím osobám, avšak některá práva přiznala tomu, kdo nabyl movitých věcí na tržišti nebo ve veřejné dražbě a podobným veřejným způsobem, nárok na náhradu částky, již za věc dal.

§ 21. Vlastnictví k movitým věcem.

Vlastnictví k věcem movitým bylo podobné povahy jako k věcem nemovitým. I věci movité byly původně v nedílném vlastnictví rodu a nedílné rodiny. K věcem movitým však se vyvíjí individuální vlastnictví daleko dříve a rychleji než k věcem nemovitým. Některé věci movité byly v denní potřebě jednotlivců a velmi brzy se poznalo, že mohou být ve vlastnictví individuálním. Byl to oděv, zbraně, nářadí, šperky a p.

Tento rychlejší vývoj u movitostí z vlastnictví kolektivního ve vlastnictví individuální se jeví v různých oborech právních, zvláště v majetkovém právu rodinném a pak v právu dědickém. Movitými věcmi bylo možno volně disponovati dříve než věcmi nemovitými, aniž by byl o třeba souhlasu členů nedílné rodiny. Bylo možno je i odkazovati na případ smrti a nebylo třeba při tom zachovati těch formálností, jako při nemovitostech.

V novější době ovšem tyto rozdíly ve vlastnictví k věcem nemovitým a movitým zanikají.

N a b y t í v ě c í m o v í t ý c h. Věcí movitých lze nabytí původně a odvozeně. Nabytí původní jest okupace věci bez pána. Okupace původně jest velmi rozšířena, neboť věci bez pána jest velké množství. Avšak ponenáhlu okupace se omezuje. I při věcech bez pána se tvoří pravidlo, že nikoliv všechny věci tohoto druhu mohou býtí předmětem okupace. Při některých jest třeba určitého úředního svolení, neboť jen určité osoby (na př. vlastníci určitých pozemků a p.) mohou jich nabývatí okupací. Jen některé věci (na př. mořská zvířena) mohou býtí předmětem okupace volně. I pozdější doba zná způsoby okupace a zachovává ještě v novějším zákonodárství podobné předpisy o tom, že jen některé věci mohou býtí okupovány, po případě že jen některé osoby mohou okupovati.

O některých movitých věcech se vytvořila zvláštní pravidla pro okupaci.

K o ř í s t ě n í bylo velmi důležitým způsobem okupace. Kořistiti bylo možno ve válce, kdy vojsko si mohlo přivlastňovati ukořistěné věci. Kořistiti bylo dovoleno v nejstarším období právního vývoje ve střední Evropě i mimo válečný stav, když se prováděla krevní msta mezi jednotlivými rody. V novější době kořistění jest zapovídáno a kořistění vojáky jest prohlašováno vnitrostátními i mezinárodními předpisy za plení.

Zvláštním způsobem původního nabytí věci movitých jest také n á l e z. Kdežto v římském právu nebyla nalezená věc pokládána za věc bez pána, ve středověku mohla býtí okupována. Nálezce nenabýval však věci nalezené ihned, nýbrž velmi brzy se vyvíjí pravidlo, že nálezce musí nalezenou věc veřejně vystavit, aby se mohl vlastník věci přihlásiti. Teprve nepřihlásí-li se do určité doby, nabývá nálezce vlastnictví. Nálezce musí do této doby nalezenou věc také uschovati. Jde-li o věc, která potřebuje udržovacího nákladu a nutného opatrování (na př. dobytek), pak nálezce má nárok na náhradu nákladu, který vynaložil na opatrování nalezené věci. Z této části, jež se vyskytala jen při některých nalezených věcech, vytvořilo se tak zvané n á l e z n é, jež bývalo později zpravidla přiznáváno nalezci. Nálezce vyměřovalo se určitým procentem z hodnoty nalezené věci. Jiná právní pravidla určovala, že nalezená věc se rozdělí mezi soudce ($\frac{2}{3}$) a mezi nálezce ($\frac{1}{3}$). Podle jiných pramenů právních se rozdělil nález státu ($\frac{1}{2}$)

a kostelu nebo církvi ($\frac{1}{2}$). Mluvilo se pak dokonce o regálním právu k nálezce.

I v novějším vývoji právním se zachovala podobná pravidla. Nalezená věc má býtí veřejně ohlášena, nálezce teprve po určité době, nepřihlásí-li se vlastník, nabývá vlastnictví. Také nálezce v moderním právu jest známo.

Podobně i při p o k l a d u se uskutečňuje originární způsob nabytí vlastnictví. Pokladem nazývají se věci větší hodnoty, které byly dříve ve vlastnictví, které však proto, že byly dlouho skryty, pozbyly původního vlastníka. V různých zemích ve střední Evropě uskutečňovaly se různé principy, podle nichž upraveno nabytí pokladu. Většinou převládá systém regálu, t. j. poklad náleží panovníkovi, po případě náleží mu určitá část. V právu polsko-litevském se vytvořilo dosti podrobnějších předpisů. Podle nich náležel vlastníku poklad nalezený jím na vlastním pozemku. Nalezl-li poklad někdo jiný, náležela nalezci polovina, leč nehledal-li poklad úmyslně. Byl-li nálezcem poddaný, náležel poklad pánovi.

I v novějším právu se uplatňuje systém, že poklad se dělí mezi stát, nálezce a vlastníka pozemku, kde byl poklad nalezen, po případě jen mezi dvě osoby posledně uvedené. Při nálezích numismatických a archeologických se zdůrazňuje ohlašovací povinnost. Podle některých právních předpisů jest vyhrazeno vlastnictví v těchto případech státu.

Zvláštní pravidla platila pro nabytí z b l o u d í l ý c h d o m á c í c h z v í ř a t a v č e l. Zbloudilá domácí zvířata mohla býtí okupována teprve tenkrát, když se přestala vraceti na obvyklé místo k svému pánu. Naproti tomu roj včel mohl býtí okupován ihned, jakmile ulétl svému pánu. Již ve starší době bylo dovoleno, aby nálezce takového roje označil svým znamením strom, na němž roj se usadil. Později mohl vlastník roj stíhati po určitou dobu. Jindy nálezce musel také vydati část roje pánu pozemku, na němž roj nalezl. Úprava právních poměrů k včelám měla dříve daleko větší význam, protože včely byly velmi důležitým předmětem hospodaření.

Zvláštním případem nabytí movitých věcí bylo t. zv. p r á v o p o b ř e ž n í (ius naufragii, litorale, Strandrecht), jež spočívalo v tom, že připlavený vrak lodi nebo movité věci připlavené, náležely pobřežním obyvatelům. Právo pobřežní bylo rozšířeno ve státech ve střední Evropě, které měly mořská

pobřeží, ale také na pobřeží velkých řek. Panovníci brzy usilovali o to, aby pouze jim náleželo právo pobřežní a zdůrazňovali královský regál. Ve starší době právo pobřežní se vztahovalo i na trosečníky, kteří se stávali otroky a nevolníky vlastníků pobřežních pozemků. Pro krutou tuto povahu pobřežního práva vystupovala proti němu církev a i mezinárodní smlouvy je zmírňovaly. Někde se vylučovali z tohoto práva křesťané a právo to se ponechávalo židům a nekřesťanům. Bylo také později ustanoveno, že o připlavené věci se může hlásiti do určité doby vlastník a věci se mu vydávají za náhradu. Zmínky o tomto právu v Polsku jsou ještě v XVIII. století.

I při nabytí plodů byla zvláštní pravidla ve starším právu. Plody mohly býti předmětem samostatných právních poměrů ještě před oddělením od věci plodivé. Starší právní vývoj vycházel zde ze zvláštního názoru na příslušenství a právě tak, jako domy mohly býti předmětem zvláštních právních poměrů, tak také i plody (o tom viz shora). Pro otázku, kdo nabývá vlastnictví k plodům, byla zdůrazňována vynaložená práce na jich získání. Proto vzniklo pravidlo: *qui seminavit segetes, ille etiam metere debet; wer sät, der mäht*; kdo seje, ten sklízí. Vynaložení práce bylo ovšem různé podle povahy různých plodů. Předpokladem bylo, že potřebné práce se vykonaly v domnění, že se vykonávají z určitého právního důvodu (na př. z práva užívacího). Na podkladě této zásady nabývala plodů také osoba, která vynaložila potřebné práce na jich získání, dokud měla držbu věci plodivé, držby té později však pozbyla: na př. zástavní věřitel, který zástavu po zaplacení pohledávky vydal dlužníku; dědic mana po odevzdání léna lennímu pánovi; manžel, jenž musel vrátiti oprávněným osobám majetek zemřelé manželky, který měl po čas trvání manželství v užívání a p.

Po recepci římského práva nabyl převahy systém římsko-právní. V obecném právu nastaly změny však v tom směru, že *emphyteuta* a *bonae fidei possessor* nabývali plodů *separací*, *poživatel* a *pachtýř* *percepce*. Zásady tyto v různých obměnách přešly pak do nových právních kodifikací.

Také pro nabytí vlastnictví spojením a zpracováním se vytvořila ve středověku zvláštní pravidla.

Starší vývoj právní pokládal domy zpravidla za věci movité. Zbudováním domu na cizím pozemku nenabýval však vlastníkův pozemku vlastnictví k tomuto domu. Po recipování římsko-právních předpisů byl přijat princip římského práva, avšak přece se vytvořila v některých právních kodifikacích (pruský *Landrecht*, občanský zákoník rakouský) odchylná pravidla, zvláště, že stavbou na cizím pozemku možno nabytí vlastnictví k pozemku, na němž stavba stála. Žádá se tu ovšem, aby vlastník věděl, že se na jeho pozemku staví a bezelstnému staviteli nezakázal stavěti. Pak může žádati, aby mu byla dána obecná cena za staveniště a bezelstný stavitel získá stavbu i staveniště.

Pokud jde o zpracování, ve starší době platilo pravidlo, že vlastnictví zpracované věci zůstává tomu, kdo poskytl látku.

Při o d v o z e n é m nabytí vlastnictví movitostí se nevyžadovalo formálnosti a veřejnosti právního jednání jako u nemovitostí. Movitá věc mohla býti převedena z ruky do ruky, což při nemovitostech možné nebylo. Když šlo o převod vlastnictví množství movitých věcí, dostačovalo, aby nabyvatel opatřil své věci domácí značkou. V městském právu se vytvořil brzy způsob převodu vlastnictví v podobě převodu listin, v nichž právo na převáděné věci bylo označeno.

V novější době byly v právu ve střední Evropě přijaty zásady římskoprávní tradice.

III. Právo obligační.

§ 22. Přehled vývoje.

Právo obligační ve střední Evropě se vyvíjí poněkud od primitivních počátků k dokonalejšímu stupni, stejně tak jako i v jiných právech a též v právu římském. Obligační právo střeoevropské jest s počátku v úzké spojitosti s právem věcným. V právním styku se vyskytají původně jen právní jednání, uskutečňující se výměnou. I prodej jest původně vlastně výměna věci za věc. Teprve vývojem začínají vznikat právní jednání, při nichž plnění vzájemné jest posunuto do budoucnosti. Tím vzniká na jedné straně povinnost, aby bylo plněno, nevzniká však ještě záruka, že plněno bude. Tato druhá stránka vznikajících právních poměrů, totiž ručení za vzniklý dluh, že dluh bude splněn, se vyvíjí samostatně. Střeoevropské právo nezná tudíž s počátku jednoty obligačního poměru. Obligační poměr jest rozložen původně ve dva stavy: dluh a ručení. Proto theorie mluví s oblibou o právu dlužním a ručném (Schuldrecht, Haftungsrecht), a název právo obligační ponechává pro označení římského práva obligačního.

Pro právo německé zkoumal theorii o dluhu a ručení za dluh zvl. Amira, Puntchart, Gierke. Pro právo polské, české a uherské není tato otázka theoreticky prozkoumána. O řešení její v právu polském pokusil se Dąbkowski v souvislosti se studií o rukojemství.

Dluhem se nazývá určitá právní povinnost něco plniti. Dluh existuje především na straně dlužníkově a záleží v povinnosti plniti určité plnění, po př. něco nečiniti. Nedluhuje však pouze dlužník, ale také věřitel dluhuje, má právní povinnosti přijmouti plnění od dlužníka. Proto v právních pramenech ve střední Evropě velmi často se vyskytají výrazy, označující názvem dlužník (debitor) i věřitele.

V pojmu dluhu jest obsažena určitá povinnost něco plniti, nikoliv však také i ručení, že toto plnění bude vykonáno. Byla-li splněna povinnost, plynoucí z dluhu, pak nastal stav, který

podle právního řádu nastati měl. Ale v pojmu dluhu není obsaženo ještě, co by mělo způsobiti, aby tento stav nastal. Z dluhu samotného ještě neplyne žádná moc ani donucovací prostředek k plnění. Měl-li býti věřitel bezpečen, že dluh bude plněn, muselo k dluhování přistoupiti ještě ručení.

Subjektem dluhu mohl býti jen člověk, ručiti mohl však člověk nebo věc. I osoba i věc mohou věřiteli ručiti a věřitel může na nich uplatňovati svou moc, nebyl-li dluh splněn.

Osobou ručící nebyl zpravidla dlužník, nýbrž osoba třetí. V případě tomto však osoba, která se zaručila, jen ručila a nedluhovala, právě tak, jako ručila věc a nedluhovala. Osoba třetí, která ručila za cizí dluh, byla rukojmí, ručící věc byla zástavou. V tomto případě byly tudíž od sebe odloučeny dluhování a ručení, dlužník tu dluhoval, ale neručil. Mohlo se tudíž vyskytnouti dluhování bez ručení, ale každé ručení předpokládalo dluh.

Toto rozlišování mezi ručením a dluhováním se objevovalo ve starším právu velmi jasně. V době historické se jeví v pramenech ve střední Evropě brzy dluh s ručením nikoliv odděleně, nýbrž ve vzájemném spojení, přece však theoretickým odlišením dluhu a ručení lze si vysvětliti řadu zjevů, jež bychom vysvětliti jinak nemohli, a to nejen v zástavním právu, nýbrž také v rukojemství, jehož zvláštní povaha plynula právě z odlišení ručení od dluhování.

V době recepcie pronikl do střední Evropy pojem obligace římskoprávní, která zdůrazňovala spojení dluhu s ručením. Zvláště v rukojemství tento římskoprávní názor působil na zdůraznění subsidiarity ručení rukojmího. Přece však i v novějším právním řádu se zachovala řada institutů, které jsou zbytkem staršího právního vývoje a které prokazují pojmové odlišení dluhu a ručení za dluh. Jsou to na př. naturální obligace, zvláště obligace ze hry a ze sázky. Závazky z nich nejsou žalovatelné, ale, když byly splněny, nelze jich žádati zpět. V novém právním řádu vyskytají se případy ručení bez dluhování, zvláště v právu obchodním. Také příklady omezeného ručení, na př. člena obchodních společností, jest možno vysvětliti zbytkem historického vývoje.

§ 23. Dluh.

Původně vznikl dluh především trestními činy. Z trestních činů vznikala škoda a dluh tuto škodu nahraditi. Nesplnil-li pachatel dluh, neměl poškozený původně donucující moci vůči němu. Právní řád však v této době stanovil pro nesplnivšího dlužníka vyloučení z právní ochrany (o obligacích z nedovolených činů viz níže),

Dluh vznikal dále smlouvou. V literatuře německého práva, bylo sporným, zda pro dlužní smlouvu byla původně předepsána určitá forma, či zda dluh vznikal bezforemným projevem vůle. Starší názor tvrdil, že dluh vznikal smlouvou bez určité formy, novější theorie (Sohm) tvrdí, že bylo třeba smlouvy formální nebo reální. Smlouva formální dala se v určité formě určitými slovy, za určitých symbolů a zpravidla před svědky. Při smlouvě reální předcházelo plnění jedné ze smluvních stran a způsobovalo vznik dluhu strany druhé. Reální smlouva se vyvíjela se směny. Při směně šlo o vzájemné plnění věci za věc, které stalo se současně. Hospodářský vývoj si však vynucoval, že plnění jedné ze stran se časově posunulo do budoucnosti a pak plnění jedné strany předcházelo plnění strany druhé. Plněním tím nevznikalo ovšem ještě ručení, že se skutečně plnění vzájemné. Ručení muselo ještě přistoupiti zpravidla ve formě vadiace (o vadiaci viz níže).

Původně se vyžadovalo, aby při reální smlouvě plnění strany jedné stalo se ve své úplnosti, později dostačovalo, dala-li strana jen závdavek (arru). Zvláště při kupní smlouvě nemusel kupec plnit celou kupní cenu, nýbrž jen závdavek, při čemž závdavek ten symbolisoval dluh prodatelův na vzájemné plnění. Závdavek v době pozdější nabyt však nové povahy tím, že nahrazoval vadiaci a zakládal ručení pro obě smluvní strany. V závdavku se objevovalo názorně vzájemné ručení. Z toho se vytvořil právní obyčej, že za závdavek bylo kupováno víno, které bylo oběma stranami vypito a tím obě strany zavázány. Byl to t. zv. litkup (Weinkauf, Leitkauf). Po případě závdavek se dával na určitý zbožný účel a p. Litkup tohoto způsobu vyskytá se v právu českém, polském i uherském (áldomás). Někteří badatelé snaží se vysvětliti původ litkupu ještě z dob pohanských a zdůrazňují jeho význam utvrzující.

Původní předpisy staršího právního vývoje byly recepční

římského práva porušeny, ale naopak uplatnila se zásada, zdůrazňující bezforemnost pro smlouvy, jimiž vznikal dluh. Tato zásada rozšířila se při uzavírání obligačních smluv vůbec. Byla pak přijata i moderními právními kodifikacemi a pronikla zvláště v právu obchodním.

Z této zásady byly ovšem připouštěny výjimky a v nich se uplatňoval předpis určité formy. V určitých případech byla pro obligační smlouvy předepsána forma písemná, po případě ve formě notářského aktu nebo soudní listiny. Vyskytá se v případech, kdy předmět obligační smlouvy má větší hodnotu. V určitých případech ji právo předepsalo bez zřetele na hodnotu předmětu smlouvy. Dálo se tak na př. při smlouvách o majetek nemovitý, při slibech darovacích, při dědických smlouvách mezi manžely a p.

V některých případech ve starším vývoji právo připouštělo, aby dluh vznikl také jednostranným projevem (na př. veřejným příslibením). V novějším právním vývoji převládl systém práva římského, který odporuje tomu, aby jednostranná právní jednání mohla zakládati obligace.

2. Smlouva obligační se děje z určitého důvodu a za určitým účelem. Jest to tudíž právní jednání kauzální. Staršímu právnímu vývoji ve střední Evropě byly však známy případy, kdy strany neuvedly ve smlouvě smluvní důvod a formulovaly smlouvu abstraktně. Důvod mohl býti stranami zatajen (cautio indiscreta). Obecné právo se postavilo proti těmto formám a zdůrazňovalo uvedení kausy. V moderním právu se však uplatnily abstraktní smlouvy obligační, zvláště v právu obchodním a směnečném a v některých právech partikulárních i v některých moderních zákonících pronikly též výslovným uznáním.

3. Starší právní vývoj ve střední Evropě znal velmi četné případy smluv, při nichž mohlo býti ustanoveno, že příjemcem plnění dluhu má býti jiná osoba, nikoliv příjemce slibu. Velmi často uzavíraly dvě osoby mezi sebou smlouvu s tím, aby práva z této smlouvy plynula jiné osobě. Smlouvy tyto směřovaly ve prospěch třetích osob. Vyskytají se při použití věrné ruky (salmana), při právních poměrech dědických, rodinných a p. Smlouvy ty měly také neobyčejný význam při vzniku cenných papírů (srv. výše).

Novější právo podleho s počátku zásadě římského práva alteri stipulari nemo potest, poněnáhu však praxe uváděla

obligční smlouvy ve prospěch třetích také do zákonodárství, takže smlouvy ty byly přijaty nejen v právu obchodním, nýbrž i v novějších kodifikacích práva občanského.

4. Pro otázku prodlení dlužníkov a lze sledovati tento vývoj:

Neplnil-li dlužník, měl býti věřitelem vyzván, aby plnil. Neplnil-li, pak nastalo prodlení a podle nejstarších právních předpisů vznikl pro dlužníka týž stav, jako pro pachatele, jehož dluh vznikl trestným činem. Pachatel i nesplnivší dlužník pozbývali právní ochrany a mohli býti stíháni trestně.

V době dalšího vývoje nemuselo předcházeti napomenutí dlužníka a byl-li smluven určitý den k plnění dluhu, pak nastávalo prodlení tímto dnem (dies interpellat pro homine). Bývala také vedle smlouvy o dluh smluvena náhrada škody, která věřiteli nesplněním vznikla. Výši škody určoval sám věřitel. Velmi často smlouvou bylo stanoveno, že věřitel může si dlužnou částku po nastavším prodlení na škodu dlužníkovu vybrati »v židech« (»bráti v židech«, »Geld auf Schaden nehmen«).

V novějším právním vývoji bylo určeno, že dlužník v době prodlení má platiti úroky z prodlení, jichž výše bývala také v zákonných předpisech přímo určována. V novějších právních kodifikacích zůstala také zásada dies interpellat pro homine.

5. Pokud jde o změnu v osobě věřitelově, platila ve starším vývoji zásada, že věřitel nemůže pohledávku postoupiti jinému bez souhlasu dlužníkov. Tato zásada v pokročilejším právním vývoji ustupuje a uplatňuje se princip, podle něhož vystupuje třetí osoba při postupu pohledávky jako procurator in rem suam: Věřitel postupuje pohledávku osobě třetí, aby mohla za něho ji vymáhati soudně. Kromě tohoto způsobu mohl dlužník již při vzniku dluhu slíbiti, že bude plniti věřiteli nebo osobě třetí. Použil při tom doložky, o níž byla řeč při vývoji cenných papírů. Konečně v některých právech ve střední Evropě jest dosvědčena i zákonná úprava o postupu pohledávky.

Po recepci římského práva pronikla plně zásada volnosti cesse pohledávek, při čemž postoupil vývoj ještě dále k tomu, že cessí se identita pohledávky nemění. Jen určité pohledávky byly z cesse vyloučeny, pohledávky, vznikající z poměrů rodných a po případě, když by se obsah pohledávek změnil.

6. Pokud jde o změnu v osobě dlužníkově, platila ve starším právním vývoji rovněž zásada, že dluh nelze převésti. Přece však velmi brzy se uskutečňoval převod dluhu v těch případech, kdy šlo o převod nemovitosti, na níž vázly určité závady. Také ovšem při dědické posloupnosti a při převodu majetku na případ smrti se vyskytaly převody dluhu, takže v novějším právním vývoji pronikla zásada, že převod dluhu se může uskutečniti smlouvou mezi dlužníkem a osobou třetí nebo mezi věřitelem a osobou třetí. I novější kodifikace právní mají o těchto případech podrobnější ustanovení.

7. Starší právní vývoj ve střední Evropě znal dlužní poměry s více subjekty, totiž s více věřiteli a s více dlužníky. Z různého právního poměru mezi několika dlužníky nebo mezi několika věřiteli mohlo vzniknouti buď několik dluhů nebo pohledávek dílčích, po případě vznikne věřitelství nebo dlužnictví k společné ruce. V prvním případě pohledávka a dluh jest rozdělen podle určitých částí mezi věřitele, po případě mezi dlužníky, v druhém případě každý z několika věřitelů má právo žádati za plnění celého dluhu aneb každý z několika dlužníků má plniti celek. Zvláště tyto případy dlužních poměrů s více subjekty byly ve starším vývoji velmi hojné a po recepci římského práva působily i na předpisy práva římského. Takto změněné předpisy byly pak vtěleny do novějších kodifikací.

§ 24. Ručení.

Za dluh mohla ručiti buď věc nebo osoba. Podle toho dlužno rozeznávati ručení osobou nebo věcí. Někteří badatelé mluví ještě o ručení jměním jako o zvláštní kategorii ručení (Gierke, Stieber). Ručení jměním však jest jednou stránkou ručení osobního, neboť s ručením osobním jest spojováno ručení jměním. Při ručení jměním ručí osoba plně svým jměním, při ručení osobním ručí jen svým tělem nebo svou prací. I při ručení osobou i při ručení jměním ručí však osoba ručitelova, pouze rozsah ručení jest jiný. Ručení osobou vztahuje se totiž buď na osobu v plném rozsahu její tělesné a právní existence nebo postihuje buď jen její tělo a tělesnou pracovní sílu, buď jen souhrn jejích hospodářských vztahů. Tato, naposled uvedená užší forma osobního ručení vývojově vytlačovala ručení jen tělem a tělesnou pracovní silou (Amira, Hübner).

Při ručení jen věci postihuje ručení ručící věc, která jediné ručí, nikoliv věci jiné.

1. Ručení věcí se objevuje v zastavení věci. Zástavním právem vzniká pro věřitele věcné právo k věci. Starším způsobem ručení věcí bylo ručení věcí movitou, od níž teprve se v dalším vývoji přechází na věci nemovitě.

A. Zástavní právo na movitostech se muselo objevovati vždy v držbě movitosti, t. j. zastavená věc musela býti uvedena v držbu věřitelovu. V německém právu byla tato zásada vyjádřena pravidlem: »Ohne Besitz kein Pfand.« Předmětem zástavy mohly býti buď věci neživé nebo zvířata. Protože šlo o movitosti, musela se jejich držba objevovati vždy v držbě tělesné.

Zástavní držba vznikala zpravidla zástavní smlouvou. Zástava movitostí mohla však vzniknouti také tím, že věřitel věc svémocně zajal a vzal ji do držby. Tím vznikala t. zv. zástava vzatá nebo zástava přirozená. Zástava ta náležela na př. tomu, komu bylo uškozeno na poli, na škůdcových věcech movitých. Svémocné vzetí v zástavu bylo později nahrazeno soudním odevzdáním do zástavy před soudem nebo soudním rozsudkem (v polském právu t. zv. pignoratío).

Obsah zástavního práva záležel v tom, že věřitel obdržel v zástavě předmět, který mu ručil za splacení pohledávky. Věřitel měl, jak uvedeno, na věci zástavní držbu, která ho opravňovala, aby věc držel a při dospělosti pohledávky uplatňoval své zástavní právo. Zástavní věřitel nabyt na movité věci vždy držbu, i když získal věc od nevlastníka. Uplatňovala se i zde zásada, vyjádřená v německém právu pravidlem »Hand muss Hand wahren«. Dlužníku náleželo právo zástavu vyplatiti, nebyl však k tomu zavázán. Zaplatil-li pohledávku nebo zanikl-li dluh jiným způsobem, pak musel zástavní věřitel zástavu vydati v tom stavu, v jakém ji přijal v zástavní držbu. Tato zásada byla důležitá zvláště u předmětů, jež vyžadovaly určité péče, na př. při zastavení zvířat. Za náklad na tyto věci mohl věřitel žádati náhradu. Byl však zodpověden dlužníku za škodu, kterou utrpěla zastavená věc užíváním po čas trvání zástavy, leč by toto užívání zástavy bylo věřiteli výslovně dovoleno. Dlužník má nárok na vrácení zastavené věci pouze vůči věřiteli. Zcizil-li věřitel věc nebo dal ji do podzástavy, musí dlužníku dáti ná-

hradu. Dokonce v tom případě, zahynula-li zástava v rukou věřitelových náhodou nebo zmenšila-li se náhodou, musel věřitel nahraditi vzniklou škodu dlužníkovu, nabídl-li vyplacení zástavy. Naopak nemohl věřitel žádati na dlužníku jiné zástavy, zahynula-li nebo zhoršila-li se zastavená věc náhodou, neboť věřiteli ručila jediné zastavená věc a žádná jiná.

To ovšem nebylo příliš prospěšným stavem pro věřitele. Proto v dalším vývoji pronikla zásada, že věřitel nese škodu jen při zaviněném zhoršení zástavy. V některých právech bylo stanoveno, že při náhodném zániku zastavené věci věřitel ztrácí pohledávku a dlužník ztrácí věc. Bylo tak určeno v právu litevském, zvláště při zástavě dobytka (koní). V právu německém bývaly ve smlouvách zástavních připojovány později t. zv. »Geloben zum Pfande«, v nichž dlužník sliboval, že ručí i jeho ostatní jmění v těch případech, zahyne-li zastavená věc náhodou.

Zástava movitostí byla v podstatě prozatímním zaplacením pohledávky, neboť movitá zástava byla převáděna do držby věřitelovy. Uskutečňoval se jí vlastně prodej s výhradou zpětné koupě. S tím souvisí, že nebyla-li dospělá pohledávka zaplacená, zastavená věc propadala věřiteli do vlastnictví, aniž by bylo hleděno k poměru ceny zástavy a k výši pohledávky. Tato forma zástavy se nazývá zástavou propadnou. Teprve později se změnila v zástavu prodejnou. Věřitel mohl zástavu prodati a z ceny se uspokojiti, musel však zbytek po odečtení pohledávky vrátiti, po případě žádati za doplacení nedoplatku. Prodej zástavy se dál z volné ruky nebo před soudem.

Již koncem středověku se začalo vyvíjeti zástavní právo k movitostem bez držby analogicky jako k nemovitostem. Zřízení zástavy se muselo státi určitým formálním způsobem, aby na venek bylo patrné.

Po recepci římského práva pronikla do střední Evropy pravidla římskoprávní, byla však brzy modifikována domácím vývojem. Některá práva naopak se vrátila k zásadě, že zástava na movitostech může vzniknouti jediné s držbou. V novějších kodifikacích se žádá, aby v tom případě, když by nebylo uskutečněno zastavení věci s detencí věřitelovou, bylo dosvědčeno určitým zevnějším formálním aktem. Na rozdíl od vývoje středověkého v novější době se uplatnily případy zákonného práva

zástavního a byla zdůrazněna akcesorická povaha zástavy movitostí. Novější právo uplatnilo také hojnějším způsobem případy, kdy předmětem zástavního práva byla různá práva (na př. právo zástavní samo, některé služebnosti, právo vodní atd.).

Analogickým se zákonným právem zástavním jest t. zv. *právo zadržovací* (retenční), jež se také již ve starším právním vývoji vyskytá. Záleží v tom, že v určitých případech si mohl věřitel pro zajištění svých pohledávek zadržovati určité movité věci dlužníkovy. Šlo tu o případy různé, když kdo vynaložil na věc náklad nebo mu věcí byla způsobena škoda, na př. pastýř mohl zadržovati svěřený dobytek, nebyla-li mu zaplácena mzda, řemeslník může si zadržovati věc, nebyla-li mu dána mzda a p. Toto právo blížilo se ve starší době právu zástavnímu v tom, že mohlo býti uplatněno nejen zadržováním, nýbrž i prodejem zadržovaných věcí. V novější době jeho obsah záleží jen v zadržování věci, ač v některých případech jest hodnoceno jako právo zástavní.

B. Kromě movitostí mohla býti dána do zástavy i *nemovitost*. Nejstarší formou zástavy nemovitostmi bylo rovněž zástavní právo s držbou. I při nemovitostech mělo zde zástavní právo vlastně povahu prodeje s výhradou zpětné koupě. České právo nazývá tuto formu zástavy velmi charakteristicky *zástavou trhem*. Zástava na nemovitostech zapisovala se v právu českém zpravidla do desk zemských.

Zástavní právo k nemovitostem však velmi brzy vzniklo také bez držby věřitelovy.

Jednou z nejstarších forem zástavy nemovitostí byla t. zv. *zástava užitková*. Záležela v tom, že dlužník se zavázal věřiteli odváděti z určitého pozemku roční výtěžek do té doby, až by pohledávka byla zaplácena. Zástavní věřitel měl zástavní držbu a bral užitky z nemovitosti. Mohly pak nastati dva případy podle toho, jakým způsobem bylo upraveno brání užitků k pohledávce zástavního věřitele. Zástavní věřitel buď užitky neodčítal od pohledávky, takže pohledávka se neměnila. Tato zástava se zvala *zástavou mrtvou* (*mortuum vadium*). Opakem jejím byla t. zv. *zástava umořovací* (*Totsatzung, vivum vadium*), při níž poskytované užitky se odčítaly od pohledávky, která se zmenšovala. V polském právu se nazývala tato zástava *zastaw do wydzierzenia*. Forma této zástavy byla přímo předepsána při zástavě královských statků.

Také v právu uherském bylo oblíbeno t. zv. *antichretické právo zástavní*, které záleželo v tom, že dlužník odevzdal věřiteli zastavenou nemovitost, aby jí užíval, pokud dluh nebude úplně splacen. V uherském právu se nazývala tato forma podobně jako v českém právu *venditio temporaria, venditio iure redemptibili facta a p.*

Zástava nemovitosti bez držby se vytvořila pozdějším vývojem ze *zástavy exekuční*. V německém právu byla pak nazvána *zástava s držbou starou zástavou* (*alte Satzung*) a *zástava bez držby zástavou mladou* (*jüngere Satzung*).

Zástava exekuční neboli *zástava soudní* se vytvořila jako další vývojový stupeň exekuce nesplnivšího dlužníka. Původně byl nesplnivší dlužník prohlašován za osobu bez práva a exekuce prováděna od věřitele samotného. Později se vytvořila exekuce soudní, která postihovala nejprve movitý, později nemovitý majetek dlužníkův. V německém právu začínala tím, že nad majetkem dlužníkovým byl vyhlášen soudní *bannus* t. zv. *missio in bannum regis*. Dlužník nemohl pak majetkem disponovati, věřitel však ještě držbu majetku neobdržel. Dlužník měl do určité doby vyplatiti zabavený majetek. Nebyla-li pohledávka do určitého času zaplácena, následovaly další stupně majetkové exekuce, které záležely v tom, že byla přičtena věřiteli tělesná držba majetku a dlužník opětně vyzván, aby do určité doby pohledávku zaplatil. Nezaplatil-li, následoval další stupeň exekuce. Nemovitost byla odevzdávána věřiteli do vlastnictví, později v tomto posledním stadiu nastával prodej zástavy a zástava soudně prodávána.

I v českém právu jsou různé stupně exekuční. Prvním stupněm exekuce je t. zv. *úmluva* (*monitio, concordia*). Dlužník má se smluviti se soudním sluhou (*komorníkem*) o tom, jak dluh bude zaplacen. Nedohodnou-li se, pak následuje další stupeň exekuce, t. zv. *zvod* (*inductio*). Věřitel je uveden, »zveden«, v nemovitosti dlužníkovy. Třetí stupeň exekuce je t. zv. *panování*. Těmito dvěma stupni se dostává věřiteli držba nemovitostí dlužníkových. Závěrem exekuce je t. zv. *odhádání*, t. j. věřiteli se dostanou do vlastnictví nemovitosti dlužníkovy do výše jeho pohledávky.

V českém právu je také zvláštností, že počátkem exekuce je vlastně sám pŕhon. V pŕhonu za jménem pohnané osoby je uvedeno, z kterého majetku se tato osoba pohání. Tento ma-

jetek pak ručil za zažalovaný nárok, který předcházal všechny nároky příští, které k těmto nemovitostem mohly vzniknouti.

Z exekuce soudní se vyvinulo, jak uvedeno, zástavní právo na nemovitostech bez držby. Dlužník a věřitel se dostavili k soudu, kde oznámili, že určité nemovitosti mají býti zástavou. Soudce zabavoval je pro věřitele. Zástava se zapisovala do úředních knih.

I zástava nemovitostí mohla býti zástavou propadnou nebo zástavou prodejnou. Uplatňovaly se zde podobné zásady jako při zástavě movitostí, zvláště pokud jde o ručení pouze zástavy a nikoli ostatního jmění dlužníkovy.

Po recepci římského práva byly přijaty zásady římských hypotek. Tím ovšem byl porušen dosavadní vývoj, zvláště byla zdůrazňována akcesornost zástavního práva a řada zákonných hypotek. Vadou recipovaného zástavního práva bylo, že se v něm nezdůrazňovala zásada publicity. A proto ovšem při pokročilejším hospodářství v 18. a 19. století došlo k návratu k starším právním zásadám domácím. Neobyčejný význam měly při tom pozemkové knihy. Při novějším hypotekárním právu se uplatňuje zásada publicity zápisem do pozemkových knih. Uplatnil se také princip speciality v tom, že hypotéka se vztahuje vždy na určitý pozemek. Novější právo nezná generálních hypoték. Také zákonné hypotéky, které byly hojné v právu římském, se uplatňují v novější době jen omezeně.

Zástavní právo zápisem do pozemkových knih obdrželo svůj určitý pořad, t. j. při uplatňování zástavních práv mělo zástavní právo starší přednost před zástavním právem mladším. Této zásady bylo použito při vytvoření t. zv. vlastníkovy hypotéky, t. j. vlastníku nemovitosti bylo možno zachovati pořad hypotéky, která byla zaplácena tím, že zřizoval na jejím místě hypotéku pro sebe a mohl ji převést na jiný dluh. V právu německém se vytvořil pojem vlastníkovy pozemkové dluhu (Grundschuld). Vlastník, který vyplatil hypotéku, získával pohledávku pro sebe jako pozemkový dluh. Analogicky podle tohoto případu může vlastník sám zřídit pozemkový dluh tím, že vloží jej na svou nemovitost. Při vlastníkově hypotéce existuje hypotéka jako hypotéka samostatná, protože pohledávky zde vlastně není. Jde tu o zvláštní případ ručení bez dluhu.

Novější zákonodárství se vrátilo také k pojetí hypotéky

jako ručení nemovitosti za dluh. Ostatní jmění dlužníkovy bylo z ručení vyňato. Ručení nemovitosti, zapsané v pozemkových knihách, se spjalo s jejím vlastnictvím a přiblížilo se povaze reálního břemene, t. j. povinnosti, plynoucí z hypotéky, postihovaly vždy vlastníka pozemku, na němž hypotéka vážla. Vlastník tohoto pozemku platí úroky, jest žalován o zaplacení a p.

V nové době zanikla zástava propadná a uplatňují se zásady zástavy prodejné. Zpravidla se uskutečňuje realizace zástavy soudní exekucí, výjimečně také mimosoudně (na př. lex commissoria).

V novějších kodifikacích se vyskytá také t. zv. hypotéka simultánní, úhrnná, nedílná, t. j. v případě, je-li zřízeno zástavní právo pro tutéž pohledávku na několika nemovitostech současně.

2. Druhým druhem ručení bylo ručení osobní. Spočívá v tom, že určitá osoba ručí za to, že dluh bude splněn. Pravidelně se vyskytá osobní ručení ve formě rukojemství, ručí-li třetí osoba za dluh dlužníkův. Rukojemství vzniká buď a) slibem věrnosti (fides facta), jenž záležel v tom, že ručitel za svůj nebo za cizí dluh se zaručil za splnění dluhu věřiteli svou osobou, nebo b) v adiací, jež záležela v tom, že osoba rukojemní byla dlužníkem dávána věřiteli jako osoba ručící.

Ručení osobní má ve střední Evropě podobný vývoj jako ručení věcí. Právě tak jako vývojově předcházela zástava s držbou zástavě bez držby, tak také starší forma osobního ručení záležela v tom, že ručící osoba byla od vzniku dluhu v moci věřitelově. Teprve dalším vývojem se projevilo osobní ručení tak, že ručící osoba vstupovala v moc věřitelovu v době dospělosti pohledávky.

V době historické jsou ovšem z tohoto staršího vývoje jen zbytky, přece však některé pozdější zásady, uplatňující se v právu rukojemském, nelze vysvětliti, leč rekonstruováním staršího vývoje.

Nejstarším způsobem osobního ručení, které se vyskytá v době historické jen ve zbytcích, jest t. zv. zajatectví (Geiselschaft německého práva). Záležel v tom, že zajatec dává svou osobu v moc věřitelovu od vzniku dluhu. Když byl dluh zaplácen, byl zajatec osvobozen z moci věřitelovy. Když dluh v době dospělosti zaplácen nebyl, propadal zajatec věřitelovi

životem i ctí. Věřitel mohl ho po případě zabít, mohl si ho podržeti jako otroka, po případě prodati ho do otroctví.

Pozdější formou ručení osobou jest případ, kdy rukojmí se nedává v moc věřitelovu ihned od počátku vzniku dluhu, nýbrž teprve až pohledávka dospěla. Věřitel od té chvíle teprve může se zmocnit ručící osoby. V tomto vývojovém stadiu nenabývá věřitel neobmezené moci nad ručící osobou, nýbrž může ji pouze nutit, aby vykonávala po určitou dobu jisté práce a povinnosti. Později ani k tomu nebyla ručící osoba nucena, nýbrž mohla býti jen donucována, aby se zdržovala po určitou dobu na určitém místě. I později se objevovala tato forma osobního ručení v t. zv. l e ž e n í (obstadium, Einlager neb německy Geiselschaft, v kterémžto názvu žije název rukojemství). Obstadium, ležení se udrželo dlouho do středověku a v některých právech částečně ještě v novověku (na př. v právu českém). Ležení záleželo v tom, že věřitel v době dospělosti pohledávky mohl vybidnouti ručící osobu, aby se dostavila na určité místo a zůstala zde, až pohledávka bude zaplacená. Toto místo bylo určováno od věřitele a bylo vzdáleno místa pravidelného pobytu ručící osoby. Ručící měl na tomto místě pobývat se svými sluhy, po př. s čeledí. Výlohy za tento pobyt se připočítávaly k dluhu a dlužník tak donucován, aby dluh co nejdříve zaplatil. Bylo-li více ručících osob, pak zpravidla do ležení odcházela nejprve jedna, za určitou dobu druhá atd., aby výlohy s prodlením se úměrně zvětšovaly.

Ležení bývá spojováno i s t. zv. l á n í m, které záleží v tom, že věřitel může ručící osobě láti, t. j. veřejně ji haněti, poškozovati na ctí a tím donucovati, aby ručení její se uskutečnilo.

Ležení a lání bylo pravidelně smlouveno již ve smlouvě mezi věřitelem a dlužníkem a bylo vlastně mimosoudním exekučním prostředkem proti ručící osobě.

Původně ručil ručící jen svou osobou. Zaručil-li se svou osobou za dlužníka rukojmí, pak věřitel může dokročovati jen na tuto ručící osobu a jen rukojmí jest vydán moci věřitelově, nebyl-li dluh zaplacen. Zemřel-li rukojmí, pak zaniklo také ručení, na dědice rukojmího se ručení nevztahovalo.

Osobní ručení rukojmího později ustupovalo do pozadí a nabylo vrchu ručení rukojmího majetkem. Rukojmí pak sliboval, že bude ručiti při nesplnění pohledávky vším svým majet-

kem movitým. Byl to tudíž jeden z případů ručení osobního, který je zařazován pod pojem ručení jméním.

Podle některých badatelů rukojmí v té době začal vystupovati jako prostředník mezi dlužníkem a mezi věřitelem (Dąbkowski). Příčinou toho bylo právě, že rukojmí jen ručil za dluh a nedluhoval, kdežto dlužník jen dluhoval a neručil. Poměr mezi dlužníkem a věřitelem byl vyjadřován určením: per fideiussorem solvit. Věřitel, nebyla-li pohledávka zaplacená, obrací se na rukojmího, který se o pětně obrací na dlužníka, aby ho vyplatil a pohledávku zaplatil. Plní-li dlužník, plní do rukou rukojmího, jenž plnění odvádí věřiteli. V některých právech jest přísné ustanovení, že věřitel se musí nejprve obrátiti na rukojmího, neboť vymáhá-li zaplacení pohledávky přímo na dlužníku, ztrácí právo žádati na rukojmím, aby ručil při nezaplacení této pohledávky.

Stávalo se, že za pohledávku se zaručoval nejen rukojmí, ale zaručoval se za ni sám dlužník a vystupoval pak sám jako rukojmí, po případě jako spolurukojmí, bylo-li rukojmí více. V tomto případě mohl býti i dlužník na př. donucován, aby se odebral do ležení a p. Naopak se však stává, že i rukojmí přejímá na sebe dluh a vystupuje pak jako spoludlužník. Není již pak více tak přesně rozlišováno mezi dlužníkem a mezi rukojmím, nýbrž jak na dlužníku tak i na rukojmím může býti pohledávka vymáhána.

Ve starším právním vývoji velmi často se stávalo, že bývalo při pohledávkách vždy rukojmí více. Mohli pak ručiti všichni rukou společnou a nerozdílnou, t. j. jeden rukojmí ručil za všechny a všichni za jednoho, aneb ručil každý rukojmí jen za určitou kvotu přesně vytknutou.

Někde (v právu českém) vedle rukojmího vystupuje t. zv. podpůrcí, t. j. rukojmí, který ručí rukojmímu za to, že bude z rukojemství vyvazen. V některých právech může rukojmí dlužníka žádati, aby byl rukojemství zbaven. Zvláště může tak žádati v těch případech, když vidí, že dlužník jmění své promrhává a nastalo by nebezpečí pro něho, že dlužník ho nevyplatí.

V novější době podleho rukojemství vlivům římského práva. Ručení rukojmího se stalo ručením subsidiárním. Teprve, byl-li dlužník vyzván k zaplacení, po případě podle některých práv, byl-li žalován, může se obrátiti věřitel na rukojmího. Rukojmí má beneficium excussionis. Jen v některých oborech práv-

ních jest toto beneficium vylučováno, po případě modifikováno a zeslabeno. Jest tomu tak na př. v obchodním právu německém.

§ 25. Smlouva trhová.

Starší než smlouva trhová jest s m ě n a, při níž se vyměňuje věc za věc. Vlivem německého práva nazývala se všeobecně ve střední Evropě freimark (frýmark) na př. v právu českém a polském.

Ze směny se vyvíjí s m l o u v a t r h o v á, když peníze se staly měřítkem hodnoty věcí. Smlouva trhová dlouho se děje jen za hotové. Uskutečňuje se formální smlouvou, v níž se za peníze převádí věc jistým obřadným způsobem. Později je pravidlem, že má předcházeti plnění jedné ze stran a trhová smlouva se mění ve smlouvu reální. Teprve vlivem recepce římského práva se stává konsensuálním kontraktem.

Podle staršího práva měl prodatel povinnost, plynoucí z trhové smlouvy, brániti kupce, když třetí osoba ho poháněla před soud a žádala na něm prodanou věc. Poháněný kupec mohl žádati, aby prodatel ho hájil. Prodátel musel sám vstoupiti do sporu s třetí osobou a vésti jej až do vítězného konce. Nevstoupil-li do sporu, po případě podlehl-li, pak musel platiti kupci náhradu škody. P r o d a t e l r u č i l z a v a d y p r á v n í, jež se na věci objevily.

Toto ručení přímo ze smlouvy trhové se uplatnilo i v novějších kodifikacích, neboť i v nich byla vyslovena zásada, že prodátel má kupci věc převésti do vlastnictví, po případě do držby (občanský zákoník rakouský do »volné držby«) a kupec může uplatňovati svůj nárok vůči prodatelovi i když nedošlo ke sporu, jen když jest jisto, že třetí osobě určité právo k prodané věci náleží.

V českém právu toto ručení prodatelovo se nazývalo spravou (disbrigatio, Gewährleistung). Vyskytalo se nejen při prodeji, nýbrž při všech převodech nemovitého majetku neb renty. Spravce musel dáti nabyvateli náhradu, která záležela buď v jiné nemovitosti nebo v její ceně, jež se zvyšovala po případě o třetinu. Správa trvala po rok a den, po případě byla dědičná a věčná.

Při f a k t i c k ý c h v a d á c h bylo ručení prodatelovo upraveno zvláštním způsobem. Při prodeji se žádalo, aby věc

měla ty vlastnosti, které byly smlouveny mezi stranami a aby byla bez podstatných vad. Ale prohlédl-li kupec věc a přijal-li ji, pak nemohl již uplatňovati vad, které se objevily později. Jen zamlčel-li prodátel vady úmyslně nebo šlo-li o vady, které postihovaly právě podstatnou vlastnost věci, která byla výslovně smlouvena, pak musel plniti náhradu prodátel. Kupec také vracel věc a mohl žádati, aby mu byla cena vrácena. V případě lstného zamlčení některé ze zmíněných vad měl kromě toho nárok na náhradu škody.

Tyto zásady se po recepci zachovaly a uplatnily se i v novějších zákonících. Zvláště při prodeji věcí určitého druhu (dobytka) zůstalo i moderní právo při některých zásadách, které ještě více zpřísnily předpisy práva římského.

Při otázce nebezpečí z á n i k u nebo z h o r š e n í věci stálo starší právo ve střední Evropě na stanovisku, že toto nebezpečí přechází na kupce nabytím držby věci. Při movitostech přecházelo nebezpečí na kupce tělesnou držbou, při nemovitostech investiturou. Zásada tato, že nebezpečí prodané věci stíhá prodatele věci až do odevzdání věci, byla zachována i po recepci římského práva a byla přijata do některých moderních kodifikací.

§ 26. Smlouva o dílo a smlouva služební.

Smlouva o dílo a smlouva služební se vyvinula ve střední Evropě dosti brzo, ač v dobách starších byla konána práce nesvobodných nebo práce vlastní. S vývojem řemesel souvisí i vývoj uvedených smluv.

S m l o u v a o d í l o záležela v tom, že podnikateli byla odevzdána látka, aby ji na vlastní zodpovědnost zpracoval, ať konal práci ve svém domě nebo v domě toho, kdo dílo objednal. Mzda byla buď smlouvena, nebo byla určena platnými předpisy většinou cechovními. Nebylo rozdílu, zda mzda byla placena najednou nebo v určitých termínech. I při dílech uměleckých opatřoval ve středověku látku sám objednatel. Při těchto dílech musel sám umělec pracovati na díle. Někdy tato povinnost zvláště byla ve smlouvách uváděna. Zvláště bylo dbáno ve smlouvách toho, aby dílo nemělo žádných vad. Podnikatel ručil za vady až do doby, kdy odevzdal dílo objednateli, který měl si dílo při přejímání řádně prohlédnouti. V době pozdější bylo

možno vytýkati vady i po určitou dobu, na př. po rok a den, nebo do doby ve smlouvě stanovené. Nezaplatí-li objednatel za dílo, může býti podnikatelem zadrženo. Podnikatel látku, kterou obdržel od objednatele, v jehož vlastnictví zůstala, musel vrátiti.

V novějších právních kodifikacích smlouva o dílo jest opomíjena a není jí věnována zvláštní pozornost. Zákoníky sledují při ní zásady práva římského, konstruuji však smlouvu o dílo jinak než právo římské a přiřadují ji ke smlouvám služebním (na př. občanský zákoník rakouský). Některé zákoníky svými předpisy o ručení za vady a o nebezpečí ztráty sledují rovněž starší vývojové zásady.

Smlouva služební souvisí svým vznikem s vývojem poměru osobní závislosti mezi pánem a členem jeho družiny. Nejstarším druhem služební smlouvy jest smlouva čelední, která se uplatnila teprve v době, kdy pozbyla na svém významu práce nesvobodných a polosvobodných. Vznikla zvláště v městech, kde bylo třeba učedníků, pomocníků a dělníků. Mezi mistrem a jeho pracovníky v městech uzavírána pak smlouva učednická, pomocnická nebo dělnická. Smlouva čelední se odlišuje od moderních smluv podobného způsobu tím, že pracující vstupoval touto smlouvou nejen v určitý poměr smluvní, nýbrž stával se i členem rodiny svého zaměstnavatele. Z toho plynulo ovšem, že zaměstnavatel musel dbáti také o osobu čeledínovu a neplnit pouze mzdu. Se zhoršením postavení selského stavu souviselo zhoršení postavení čeledi. Poměry mezi pánem a čeledí byly později upravovány zvláštními čeledními řády, které byly vydávány i na stavovských sněmech.

Při smlouvách učednických, pomocnických a dělnických byly podrobnosti upraveny cechovními řády jednotlivých řemesel. I v nich se jevil poměr osobní závislosti mezi mistrem a pracujícím.

Po recepci římského práva byly v obecném právu na smlouvu služební vztaheny předpisy o *locatio conductio operarum*, přičemž byly pod tato ustanovení zařazeny i práce vyšší, i duševní. Novodobé zákonodárství zařazuje smlouvu služební v typ smluv pracovních. Novější hospodářské poměry, zvláště práce tovární, daly příležitost k vytvoření řady speciálních předpisů, upravujících poměr zaměstnanců k zaměstnavatelům. Předpisy ty jsou obsaženy v řadě speciálních zákonů, podle povahy zaměst-

nání a zaměstnanců. Zaměstnanci usilují v nich o omezení smluvní svobody, snažíce se dosáhnouti výhod oproti zaměstnavatelům. Z těchto snah plynou také zákony a předpisy, směřující k ochraně dělnictva. Předpisy ty upravují dobu pracovní, dovolenou dělníků, mzdu, týkají se mladistvých zaměstnanců, dohledu živnostenských inspektorů a p. Ustanovení ta nenáleží jen do práva soukromého, nýbrž do práva správního, trestního a p.

Souhrn těchto předpisů pak jest tvořící se právo pracovní jako zvláštní obor právní.

Novodobé právní poměry vytvořily jako zvláštní druh pracovní smlouvy smlouvu nakladatelskou. V této smlouvě přenechává autor nebo jeho právní zástupce, po případě jiná osoba nakladateli dílo literární, umělecké dílo hudební neb výtvarné aneb dílo fotografické, aby je rozmnožil a rozšiřoval na vlastní účet (náklad). Vývoj této smlouvy souvisí s vývojem práva autorského.

§ 27. Zápůjčka a půjčka.

Původně není rozdíl mezi zápůjčkou a půjčkou. Teprve vývojem se obě tyto smlouvy od sebe odlišily. Vývoj nebyl přízniv zápůjčce, protože zvláštními předpisy byla zapovídána zápůjčka úroková. Při půjčce se poskytovaly od strany jedné straně druhé věci do užívání s tím, aby po uplynutí určité lhůty byly vráceny. Zápůjčka záleží v tom, že strana dává straně druhé určité množství zastupitelných věcí do vlastnictví s tím, aby vrátila věci stejného druhu i počtu.

Zápůjčka může býti buď záplatná (úplatná) nebo nezáplatná (bezúplatná). Ve středověku se stavěla proti úrokové zápůjčce církev. Církev zdůrazňovala totiž některá místa písma sv., podle nichž se neměly úroky vybírat, neboť peníze neměly roditi peníze (*nummus non parit nummum*). Nejprve bylo zakázáno církevními předpisy bráti úroky osobám duchovním, pak i osobám světským. Papež Alexander III. hrozil na Lateránském koncilu r. 1179, že vyloučí ty, kteří budou zjevně bráti úroky. Byli to t. zv. *usarii manifesti*. Řehoř X. zakázal poskytovatí těmto osobám církevní pohřeb a odpíral jim způsobilost testamentární. Kliment V. usiloval pak o to, aby všechno

světské zákonodárství, které směřovalo proti těmto ustanovením církevním, bylo prohlášeno za neplatné.

Na podkladě těchto zákonů a předpisů bylo brání úroků postaveno úplně na roveň lichvě. Zvláště byly tyto předpisy vztaheny i na kupní smlouvu, kdež předepsáno, že možno požadovati pouze pretium iustum. Ale čím dále, tím více se obchod rozšiřoval a zvětšoval, tím méně bylo posloucháno zákazů církevních. Našly se proto způsoby, kterými bezúročné zápůjčky byly obcházeny, zvláště při t. zv. koupi renty, při zástavě užitkové a p. Vyskytovaly se na př. t. zv. montes, t. j. sdružení několika kapitalistů, kteří nahromadivše kapitál, poskytovali ho za náhradu určité renty městům nebo státu. Zákaz brání úroky překročován i v těch případech, kdy i církev dovolovala brání úroky, t. j. v případě prodlení nebo v případě skutečné ztráty na zisku. Teoreticky nebyly ani židé vyňati ze zákazu brání úroků, církve však neměla nad nimi žádné moci donucovací. Papežové žádali proto moc světskou, aby židům zakázala brání úroky. Ale panovníci, poskytující židům privilegia, dovolovali jim brání úroků, protože měli ze židů prospěch. Později byl tento zákaz porušován i od křesťanů a úroky brány velmi vysoké právě proto, že bylo spojeno nebezpečí s bráním těchto úroků. Úroky se pak rozšířily na všechny vrstvy obyvatelstva.

Zákaz brání úroky pronikl nejpřísněji do zákonodárství říšskoněmeckého. Od 16. stol. ustupuje od tohoto zákazu nejprve zákonodárství zemské, pak i říšské. Tak usnesení říšského sněmu r. 1654. V říšském zákonodárství stanoví se pak různá výše úroků pro právní poměry občansko-právní, pro obchodníky, pro židy, při čemž v posledních dvou případech určuje se výše úroků vyšší (až 8%).

V jiných zemích středoevropských neuplatnil se zákaz brání úroků plně. Zemské právo české nezná zákazu brání úroky. V 16. stol. zákonodárství české upravuje výši úroků na 6%. Úroky braly se ovšem před tímto ustanovením a i po něm daleko ve větší výši.

I novější zákonodárství upravovalo výši úroků. Koncem 18. stol. zavládl v středoevropském zákonodárství směr povoliti volně výši úroků. V 19. stol. však zákonodárství vrátilo se k stanovení výše úroků. Postupovalo se zde zpravidla tak, že se odlišily právní poměry, vznikající z obchodní činnosti, od

jiných. Při oněch určilo výši úroků výše než při těchto. Po případech v předpisech o brání úroků se stanovilo maximum brání úroků a nad toto maximum prohlašují se úroky za lichvu.

§ 28. Sázka a hra.

Sázka a hra náležejí mezi t. zv. právní jednání odvázná. Charakteristikou pro ně jest, jak to formulují někdy předpisy zákona, »naděje dosud nejistého prospěchu«. Sázka je smlouva, v níž jedna strana slibuje plniti straně druhé, objeví-li se tvrzení jedné strany pravdivým a tvrzení druhé strany nepravdivým. Do sázky bývala dávána věc jako vklad. Vkladem mohly býti různé věci, po př. i lidské tělo. Vklad vystupuje při sázce jako zástava za dluh.

Sázky bývaly právem připouštěny, nesměly však býti lehkomyslnými. Žádalo se také, aby předmět, který byl dáván do sázky, byl dán hotově, po př. uložen u soudu, po př. u osoby třetí v uschování.

Při hře rozhoduje, zda nastane určitá nejistá událost, po př. jak dopadne činnost stran. Činnost stran není nutna a dostačí, zda určitá událost nastala či nenastala. Nastane-li tato událost, jest to pro jednu stranu příznivé, pro druhou stranu nepříznivé. I při hře mohou býti předmětem výhry různé věci, po př. ve starší době i tělo hráčů.

Hry byly ve středověku velmi rozšířeny. V některých zemích ve střední Evropě ohrožovaly i některé třídy společenské, zvláště šlechtu, jako tomu bylo v Polsku. Právo nebylo hrám příznivo, omezovalo je a upravovalo přísnými předpisy.

Podle středověkého práva ve střední Evropě byly hry dovoleny a žalovatelné. Nárok ze hry však nepřecházel na dědice. Někde byly nejen dluhy z her nežalovatelné, ale i některé druhy her, zvláště hry s vysokými sázkami, byly zakazovány. V Polsku bylo dovoleno hráti jen za hotové, nikoli na úvěr a také jen o movitosti, nikoli o nemovitosti. V středoevropských právech bylo také předepisováno, že ten, kdo výhru zaplatil, nesměl ji požadovati zpět. Někde připouštěla se hra jen do určité výše (na př. Maj. Carolina do jedné kopy gr.). V pozdějším vývoji bylo také stanoveno, že dluh vzniklý ze hry nemůže býti vymáhán (v Čechách ve stol. 16.) nebo, že může býti vymáhán jen určitým způsobem (v Polsku láním).

I po recepci římského práva byly předpisy o hře a sázce ve střední Evropě velmi pestré. Zpravidla byla-li dána věc do hry a sázky hotově, byly tyto smlouvy žalovatelné, jinak se jim žalovatelnost odpírala. V novějších kodifikacích uplatnila se však zásada, že výhra ze hry a sázky žalovatelná není, je-li však skutečně zaplacená, není ji možno žádati zpět.

K smlouvám odvážným přibližuje se svou povahou i smlouva pojišťovací. Záleží v tom, že jedna ze stran bere na sebe za určitý plat nebezpečí náhodné škody druhé strany. Odvážnost této smlouvy se objevuje v tom, že plat jedné ze stran musí býti placen vždy, kdežto druhá strana plní jen, nastala-li náhodná škoda. Škoda musí býti zpravidla oznámena pojišťovateli do určité doby. Smlouvy pojišťovací vznikaly velmi brzy při pojišťování lodí a p. V novější době se smlouva pojišťovací upravuje předpisy v obč. zákonících i zvláštními zákony, protože moderní zákonodárství značně rozšířilo pojišťovací smlouvu a stanoví i pojištění nucené.

§ 29. Obligace z nedovolených činů.

Jak bylo uvedeno, starší právní vývoj neodlišoval od sebe dluh vzniklý ze smlouvy a z trestního činu. Z protiprávního jednání podle názoru středověku vzniká škoda a dluh tuto škodu nahraditi. Ve středověku hledělo se při vzniklé škodě z nedovolených činů jen k výsledku jednání a zdůrazňovala se vina ve smyslu objektivním. Za škodu odpovídá, ať už ji kdo způsobil ze zléhou úmyslu, z nedbalosti nebo vznikla-li škoda náhodou. I tomu, komu vina nemohla se přičítati, na př. dítěti nebo na duchu chorému, bylo škodu nahraditi. Jen stalo-li se jednání v nouzi nebo v obraně, zvláště dala-li druhá strana sama příčinu, neručilo se za způsobenou škodu. Škodou rozumí se škoda skutečná a nevčítá se v ni ušlý zisk.

Ve středověku byla také rozšířena ve střední Evropě kolektivní odpovědnost. Odpovídal nejen člen rodiny za škody způsobené trestními činy jiných členů rodiny, nýbrž i pán za trestní činy služebníků. Starší právní vývoj znal také i odpovědnost pána za škodu způsobenou zvířaty i věcmi.

Po recepci byly přijaty zásady práva římského, nikoli však beze změn a bez doplnění. Novější právní vývoj staví vedle sebe bezprávný čin, opomenutí aneb náhodu. Oproti právu římskému se zdůrazňuje v novějším právu ve střední

Evropě náhrada škody. Škodou rozumí se újma, která byla způsobena na jmění, na právech a na osobě. Při vzniklé škodě uvádějí se i immateriální škody, t. j. škody, které nejsou škodami majetkovými, na př. bolestné. Zavinění dělí zákon na zlý úmysl a na nedopatření. V novějším zákonodárství upravují občanské zákoníky také náhradu škody při trestných činech, při tělesném poranění, při svedení ženy, při omezení svobody, při deliktech proti cti a dobrým mravům. Jde při nich o náhradu útrat léčebných, úhradu újmy na výdělku, bolestného a náhradu za zohydění. Při výdělku jde o částku peněžní, kterou by si byl mohl získati poškozený svou prací. Při bolestném jde o náhradu za bolesti vzniklé z poranění a o náhradu za újmu na zdraví. Také při zohydění vzniká majetková újma, jež se má nahraditi. Zemřel-li poraněný, pak pachatel rovněž má nahraditi určité škody, jednak pozůstalosti, jednak pozůstalým. Při svedení ženy jde rovněž o náhradu škody, v níž jsou zahrnuty nejen skutečná škoda a ušlý zisk, ale také event. náhrada škody, která vzniká ženě špatnou pověstí a p. Při omezení osobní svobody jde o případy násilného únosu, soukromé zatčení, po př. o bezprávnou vazbu. Při deliktech proti cti jde o urážku na cti, po př. o rozšiřování nepravdivých zpráv.

V novějších zákonících zpravidla není určeno ručení za osoby třetí. Při vědomém použití neschopných pomocníků, po př. v některých případech i při přijetí služebných osob ručí zaměstnavatel za škody, jež vzejdou z obstarávání jeho věcí. Novější zákonodárství stojí také při ručení za zvířata na stanovisku římského práva, zdůrazňujíc zavinění vlastníka zvířete, jen v některých zákonících pronikl starší názor, že chovatel zvířete ručí za všechny škody, které vzejdou působením zvířete.

Nové zákony zavedly také ručení podnikatelů železnic za poškození sousedních věcí nemovitých a za poškození tělesné. Železnice ručí za usmrcení nebo za úraz člověka, který se stal událostí v dopravě, leč by nastal vyšší mocí, neodvratitelným jednáním osoby třetí, po př. vlastním zaviněním poškozeného. Zvláštními zákony jest upraveno ručení za škody vzniklé automobily a letadly. Moderní doba upravila také zvláštními předpisy ručení státu a právnických osob za porušení úřední povinnosti. Jde tu o případy, při nichž úřední osoba vykonává svou činnost jako orgán veřejné moci a přestoupí právní předpis, aniž by vybočila ze své úřední činnosti.

IV. Právo rodinné.

§ 30. Vývojové formy rodiny.

V dobách historických setkáváme se ve střední Evropě u Germánů i u Slovanů se zřízením rodinným, spočívajícím na manželství individuálním. Nejsou tudíž historickými starší formy manželství a pokud se o nich objevují zprávy v literatuře, jsou to více dohady než skutečné důkazy jich existence. Někteří badatelé se domnívají, že ve vývoji manželství předcházeli t. zv. hetaerismus nebo endogamie. V soužití tomto není ještě vlastního manželství, nýbrž určité skupiny osob žijí zde v pohlavním spojení. Toto pohlavní spojení existuje jen uvnitř určitých skupin osob a mluví se proto o endogamii nebo o manželství skupinovém, společném (Gesamtmtehe).

V rodinném zřízení vyskytá se buď rodina užší nebo rodina širší. Ve vědecké literatuře je spor, zda rodina širší je vývojově starší než rodina užší. Někteří badatelé (na př. Kadlec) tvrdí, že zvláště v právech slovanských je širší rodina východiskem vývoje zřízení rodinného. Jiní badatelé naopak, sledující vývoj u Arijských národů vůbec, zdůrazňují větší stáří rodiny jednoduché. V době historické setkáváme se s oběma formami rodin, širší i užší. Kromě nich v slovanských i germánských právech i v právu uherském existuje spojení více rodin v rodě (něm. sippe).

Rodina širší (velkorodina) skládala se z většího počtu příbuzných, kteří zůstávali pod mocí svého předka a mezi nimi vládlo společenství majetkové. Velká rodina obsáhla nejen potomky určitého předka, ale náležely k ní i ženy členů velké rodiny.

Rodina prostá, užší, podobá se velké rodině tím, že i v ní majetkové poměry upraveny jsou na podkladě společného vlastnictví.

V manželství ve střední Evropě vládne zřízení patriarchální. V čele rodiny stojí muž, který vykonává vládu v rodině. Ve střední Evropě v době historické nesetkáváme se s právem

mateřským a s matriarchátem. Matriarchát záležel v tom, že příbuzenství počítalo se od ženy. Někteří badatelé, zdůrazňující některé zprávy zvláště ze slovanského práva, tvrdí, že je v nich právo mateřské a matriarchát dosvědčován. Zdůrazňuje se i zvláštní postavení ženy ve slovanských právech, která ženám poskytují lepší právní postavení, než práva germánská. Matriarchát však ani tím dosvědčen není.

V patriarchálním zřízení rodinném má otec, patriarcha, moc nad ostatními členy rodiny. V německém právu vyskytá se pro tuto otcovskou moc název Munt, lat. mundium. Výraz tento ve vlastním významu značí vlastně ruku a jde tu o germánsky vyjádřenou římskou manus. V moci otcovské byla obsažena nejen moc otcovská nad dětmi, nýbrž i moc mužova nad ženou. Moc otcovská nad dětmi mohla býti přenesena i na osobu, která měla ochranu nad sirotky.

Původně se vztahovala tato moc otcovská i na rozhodování nad životem a smrtí členů rodiny, brzy se ovšem zmírnila na pouhou ochranu a z dřívějšího neobmezeného pána se stává pouhý ochránce.

V novější době byla rodina ve střední Evropě vybudována na základech zřízení patriarchálního s mocí otcovskou. Organizace rodiny podlehla změně působením práva římského se zdůrazněním individuálního vlastnictví a vlivu práva církevního. V novější době uplatňuje se také v zákonodárství směr, zdůrazňující moc manželčinu, která je vykonávána s mocí otcovskou jako moc rodičovská.

§ 31. Uzavírání a zánik manželství.

Badatelům práva německého, práv slovanských i práva uherského je známo, že manželství se uzavíralo ve starším vývoji právním ve střední Evropě trojí způsobem, a to: únosem, koupí a formální smlouvou. Není však mezi nimi jednoty, v jakém vývojovém poměru tyto způsoby uzavírání manželství k sobě jsou. V novější literatuře se připouští, že únos a koupě vyskytají se vývojově později, že tudíž únos a koupě nejsou nejstaršími způsoby uzavírání manželství.

Uzavírání manželství únosem nebo loupeží žen dosvědčeno je zprávami jak z pramenů germánských, tak i slovanských. Zprávy tyto však jsou jen výjimečné a nepotvrzují

pravidelnost únosu jako způsobu uzavírání manželství ve střední Evropě. Únos žen velmi brzy se ve střed. Evropě přísně trestá jako trestný čin.

Pokud jsou zmínky o únosu žen při uzavírání manželství v pozdějších pramenech, vyskytají se jen se symbolickým významem. I z tohoto pozdějšího symbolického významu únosu ovšem někteří badatelé soudí na starší původ únosu.

Jiným způsobem uzavírání manželství jest *manželství koupi*. Předmětem koupě byla žena. Koupě byla uzavírána mezi ženichem a jeho příbuznými a mezi rodinou manželčinou. Prameny svými pozdějšími výrazy dosvědčují, že se zde uskutečňoval skutečný prodej. Vyskytají se totiž v pramenech na př. výrazy: *uxorem emere, feminam vendere, puella empta a p.* (Také z výrazů maďarských soudí se na původní způsob uzavírání manželství koupí, na př. *eladó leány*). Částka, která se platí za ženu, nazývá se *videmo, videm* nebo *pretium nuptiale, pretium emptionis*. V některých německých pramenech z doby francké je přesně určena částka, která má býti za ženu placena, a to ve výměře minimální.

I při tomto způsobu uzavírání sňatku někteří badatelé zdůrazňují širší význam pojmu koupě v nejstarších pramenech a mají za to, že jde zde o vzájemný dar (*Amira*) a nikoli o koupi v novějším slova smyslu.

K uzavření manželství koupí vyžadovala se již určitá forma. Uzavření sňatku dalo se mezi oběma rodinami, ženichovou i nevěstinou. Přítomnost rodin se vyžadovala. Právní jednání, kterým se koupě nevěsty uskutečňovala, záleželo jednak v odevzdání určité částky majetkové a v odevzdání ženy. Obě tyto části právního jednání musely následovati bezprostředně za sebou za přítomnosti příbuzných obou stran.

V dalším vývoji rozdělilo se toto právní jednání na dvě části: zasnoubení a vdání, odevzdání ženy. V právních jednáních těchto nevystupují již také pouze ženich a příbuzenstvo nevěstino, nýbrž účastní se jich i nevěsta.

Zasnoubení k uzavření manželství se vyžaduje. V zasnoubení dohodl se ženich s otcem nevěstiny o částce, kterou měl za nevěstu platiti. Po zasnoubení následovalo odevzdání nevěsty (*traditio puellae*). Toto odevzdání odpovídalo svou povahou investituře při převodu nemovitosti. Uskutečňovalo se

v domě ženichově a různými symbolickými způsoby dáváno najevo, že moc nad ženou přechází na muže.

K uzavření manželství vyžaduje se s počátku také skutečné nabytí držby ženy. Nabytí držby nad ženou bylo spatřováno ve výkonu soulože. *Copula carnalis* se pokládá za dovršení uzavření manželství.

Manželství u Germánů i u Slovanů bylo již v nejstarší době monogamickým. Vyskytá se také polygamie, avšak jen výjimečně. Zvláště o otázce, zda existovala polygamie u Slovanů, mínění se rozcházejí. Někteří badatelé vykládají zprávy pramenů, podle nichž někteří velmoži nebo panovníci slovanští měli více žen tak, že se zde jedná o zprávy o souložnicích vedle jedné manželky. Polyandrie se ve střední Evropě nevyskytá.

Zprávy o všech těchto formách manželství i o formách uzavírání manželství přicházejí jen v pramenech nejstarších dob. Brzy musely tyto formy manželství ustoupiti, když církev ujala se úpravy uzavírání manželství. Ale v některých zemích ve střední Evropě přece jen se setkáváme se zbytky starších názorů na způsoby uzavírání manželství v nižších vrstvách společenských.

O formě církevní pojednává se v právu církevním. Tamtéž o novějších úpravách manželského práva státem.

Pokud jde o zánik svazku manželského, byly známy ve starším právu různé případy. Svazek manželský zanikal smrtí manželů, při čemž při smrti manželově manželka v nejstarší době byla s ním pohřbívána. Bylo tak u Germánů i u Slovanů. Svazek manželský zanikal také, byl-li prohlášen manžel za osobu bez práva. V případech velmi častých vystupovala rozluka ve starším vývoji jednostranným rozhodnutím manželovým. Zvláště byla-li manželka neplodna, mohl ji manžel prostě zapuditi. I tyto formy rozluky se změnily vlivem církevního práva.

§ 32. Právní postavení manželů.

Z patriarchální moci manželovy plyne, že manžel měl právní moc nad manželkou. Manželka byla s počátku pokládána za předmět únosu a koupě a proto manžel nabýval plného panství nad tímto předmětem.

Manžel měl moc nad životem i smrtí manželčinou. Mohl

ženu usmrtiti, zvláště v případě její nevěry. Původní tato rozsáhlá moc manželova se zeslabovala a zůstala mu ochrana nad manželkou. V právu německém objevuje se v poručení manželově, v právech slovanských vystupuje v ochraně manželově a v zastupování majetkoprávním. Zvláště v právu českém se tato zásada, jak bylo výše uvedeno, zřetelně projevila.

Ještě dosti dlouho i v novější době zůstala v některých právech ve střední Evropě převaha moci na straně manželově. Teprve vlivem práva přirozeného pronikl do zákonodárství směr, který zdůrazňoval právní rovnost manželů. Přece však zůstala právní převaha manželova v manželství vyjádřena zásadou, že manžel jest hlavou rodiny, po př. zásadou, že záležitosti rodiny jsou řízeny sice oběma manžely, v případě sporném rozhoduje však vůle manželova. Právní převaha manželova jest vyjádřena i tím, že bydliště manželky, její jméno, stav, státní příslušnost, domovské právo řídí se právními poměry manželovými. Manželka zásadně může podnikati právní jednání, jen výjimečně žádá se souhlas manželův v případě, že by z právních jednání manželky mohlo plynouti omezení majetkových práv manželových (na př. obchodníci může se státi manželka jen se svolením manželovým [podle obchod. práva rakouského]).

§ 33. Manželské právo majetkové.

I. Právě tak jako v osobním postavení manželů je rozdíl i v majetkovém právu manželském mezi právy ve střed. Evropě.

a) P r á v o n ě m e c k é. V nejstarší době je v právu německém pravidlem, že veškeré jmění v rodině je ve vlastnictví manželově. I to jmění, které manželka přinášela do manželství. Jen výjimečně některé věci, určené manželce, mohou býti v jejím vlastnictví. Toto nepříznivé postavení právní změnilo se časem v její prospěch. Právě tak jako obdržela žena lepší majetkoprávní postavení ve své rodině, tak také zlepšilo se její postavení v manželském právu majetkovém. Náležely pak manželce tyto části z manželského majetku:

1. v ý b a v a (Heimsteuer, Aussteuer), t. j. ty částky majetkové, které ženě náležely již v její rodině a které si žena přinesla do rodiny. Byly to movité věci (oblek, prádlo, šperky a p.). Když žena nabyla dědického práva ve své rodině, byly

to i jiné movitosti, které žena obdržela jako svůj podíl z otcovského majetku, vystupujíc ze své rodiny;

2. w i t t u m, t. j. ta částka majetková, kterou muž dal za svou nevěstu a kterou otec nevěstin jí dával do manželství. V některých pramenech nazývá se tato částka také dos. V době, kdy účastní se uzavírání manželství již žena sama, nikoli pouze její rodina, dává muž tuto majetkovou částku přímo nevěstě. Dos poskytoval muž ženě a nikoli žena muži. Z toho patrně, že z původní majetkové částky, placené za ženu, vytvořila se částka, kterou dával muž přímo manželce, která zůstávala ženě po smrti mužově pro případ vdovství.

3. N á l e ž í m a n ž e l c e i t. z v. M o r g e n g a b e, t. j. dar, který dával manžel manželce druhý den ráno po svatbě. Morgengabe je vlastně svým významem částkou placenou jako pretium virginitatis. Morgengabe měla zvláštní význam, dokud žena sama neobdržela wittum. Zachovala svůj význam i později při t. z v. morganatických sňatecích, kdy sňatek byl uzavřen mezi nerovnorodými osobami.

Při všech těchto částech manželčina jmění však po čas trvání manželství nabýval manžel držby. Manžel však mohl podnikati dispoice s tímto majetkem jen se souhlasem manželčiným. Po čas trvání manželství vznikalo tímto způsobem spojení jmění manželova a manželčina. Vznikl t. z v. s y s t é m s p o j e n ý c h s t a t k ů (Verwaltungsgemeinschaft, Güterverbindung, Gütereinheit). Po smrti manželově zanikla jeho držba a vdově zůstala držba statků, které jí byly vyhrazeny. Po smrti vdovy spadaly wittum a Morgengabe na příbuzné mužovy, nebylo-li z manželství dětí. V případě opačném spadal tento majetek na děti. Zemřela-li žena, spadalo Morgengabe na muže a wittum jen, nebylo-li dětí.

V novějším středověku princip starého práva německého, které zdůrazňovalo, že veškeré rodinné jmění soustředí se v rukou manželových, byl zmírněn a majetková práva manželky rozšířena. Partikulárně některá práva německá zdůrazňovala princip s p o l e č e n s t v í s t a t k ů m e z i m a n ž e l y, druhá zase připouštěla, že manželka mohla míti zvláště ní své jmění, jsoucí pouze ve správě mužově. Společenství statků záleželo v tom, že jmění mužovo a jmění manželčino tvořilo celek, při čemž žena měla vlastnické právo ke společnému jmění stejně jako muž. Společenství

statků mohlo se pak vztahovati na veškero jmění manželů, nebo jen na některé části jmění manželů. Společenství statků mezi manžely obsahovalo někdy jen majetek nově nabytý (Errungenschaftsgemeinschaft) nebo vztahovalo se jen na movitost (Fahrnisgemeinschaft).

Při společenství statků manželé byli vzájemnými spolčníky. Dispoice společným jměním podnikali společně. Ze jmění platily se dluhy, a sice dluhy mužovy všechny, dluhy manželčiny, které měla před sňatkem a ty, které vznikly z jejích právních jednání pro domácnost. Za dluhy manželovy ručilo pak nejen jmění společné, nýbrž i jmění, které si manžel zvláště vyhradil.

Po smrti jednoho z manželů dělilo se společné jmění, při čemž bylo rozeznáváno, bylo-li manželství bezdětné či zůstaly-li děti.

a) Nebylo-li dětí, pak pozůstalý manžel dělil se s dědici druhého manžela, při čemž pozůstalá vdova dostávala jednu třetinu (Spindelteil) společného jmění a dědici mužovi dvě třetiny společného jmění (Schwertteil, Speerteil).

b) Zůstaly-li děti po smrti jednoho z manželů, pak se dělilo společné jmění ve dvě části. Jedna část, skládající se z movitostí, byla ve volné dispoici pozůstalého manžela, druhá část, nemovitosti, náležela pozůstalému manželovi jen do jeho smrti, při čemž manžel nemohl jí volně disponovati, neboť nemovitosti musely býti zachovány dětem. (Verfangenschaftsrecht). Podle některých práv německých nastoupily děti do společného vlastnictví na místě zemřelého manžela a žily s pozůstalým manželem ve společném vlastnictví. V tomto případě mohly žádati, když dospěly, aby jim byla dána část majetku, jim náležející.

Tato pravidla byla modifikována různými partikulárními předpisy různě. Mohla však býti upravena ještě i smlouvou mezi manžely.

b) P r á v o č e s k é. Jinak upraveny byly otázky manželského práva majetkového v právu českém. Základem právních poměrů v českém majetkovém právu manželském je smlouva, která pravidelně mezi manžely majetkoprávní poměry upravuje. V českém manželském právu majetkovém nejdůležitějším jest úprava věna. Pod názvem věna jsou označovány v českém právu dva různé právní instituty, jed-

nak jest to částka, kterou dostává muž od ženy do manželství, jednak částka, kterou obdrží žena od muže v manželství. Tato posledně zmíněná částka se nazývá někdy obvěněním (dotalicium), ač v pramenech jsou pro ni původně názvy oba, dos i dotalicium.

α) V ě n o, dos, je částka, kterou přináší do manželství žena svému muži. Vznik věna souvisí s dědickým právem dcery na určitou částku z rodinného jmění. Žena, dcera, vystupuje provdáním z dosavadní své rodiny a ztrácí nárok, aby jí byla dána z rodinného majetku určitá část dědická po smrti otcově. Náhradou za to dostává, když vstupuje ve sňatek, určitou částku menší jako příspěvek k založení nové samostatné rodiny. Tato částka je věnem. Dcera, vystupující ze své rodiny a vstupující sňatkem do rodiny druhé, má nárok na věno. Její nárok směřuje především vůči jejímu otci, po případě i vůči jejím bratrům a strýcům, kteří žili s ní v nedílnosti. Je-li dcer několik, má každá stejný nárok na věno. Jen churavým a nemocným dcerám dáváno věno větší než ostatním. Ačkoliv tudíž věno dceřino bylo v českém právu podílem dědickým, nebylo tak velké, jako dědický podíl synů. Bylo menší. O jeho výši nemáme přesně ustanovených pravidel. I prameny 16. stol. jen stanoví, že otec nebo bratr mají dceři, sestře, dáti věno podle jich libovůle. Dcera, sestra, má však nárok na to, aby jí věno bylo dáno a svůj nárok může uplatnit i na soudě žalobou.

Když žena obdržela věno, pozbyla veškerého nároku dědického. Jen někdy podržuje dcera dědický nárok, ale i v těchto případech započítává se jí věno do dědického podílu.

Předmětem věna bývaly pravidelně movitosti, a ovšem často peníze. Věno bývalo pravidelně ustanovováno smlouvou mezi ženichem a otcem nebo příbuzným nevěstíným. To bývalo pravidlem i v době, kdy žena v českém právu nabyla samostatného právního postavení. Rodina nevěstina starala se také, aby věno ženě bylo pojištěno, když jí bylo vyplaceno.

Věno přecházelo smlouvou a odevzdáním do vlastnictví muže, který mohl věnem volně nakládati. Přes to nebylo majetkoprávní postavení ženy tím zhoršeno. Právo se staralo, aby ženě byl pojištěn její nárok na obvěnění.

β) O b v ě n ě n í je částka, kterou dává muž ženě na případ zániku svazku manželského. Obvěnění stanoveno je pravidelně

smlouvou svatební, uzavíranou buď před svatbou nebo po svatbě.

Výše obvěnění tvoří určitý násobek věna, a sice podle toho, bral-li si muž vdovu nebo pannu. Bere-li si vdovu, pak jest obvěnění dvojnásobnou částkou věna. Bere-li si pannu, pak jest obvěnění $2\frac{1}{2}$ krát větší než věno. V právu českém pravilo se, že obvěnění bylo o třetinu vyšší věna. Byl to však jen zvláštní způsob počítání, který označoval částku výše uvedeno*). Obvěnění býval však někdy určováno ještě částkou vyšší.

Obvěnění, které mělo se dostat ženě teprve po skončení manželství, bývalo různým způsobem pojišťováno ve smlouvě, v níž také bylo určováno. Bývalo ženě pojišťováno právem zástavním nebo i bez tohoto práva zástavního zvláštním způsobem, který se nazýval vznešením věna, t. j. vznesením obvěnění. Po čas trvání manželství muž měl držbu obvěnění, manželka neměla ani držby, ani možnosti disponovati obvěněním. Muž však nemohl obvěněním volně disponovati. Co bylo dáno obvěněním, nemělo býti svému účelu odňato. Disponoval-li muž obvěněním, není jeho dispozice neplatna, je však naříkatelna. Manželka může těmito dispozicím odporovati. Přece však muž mohl v určitých případech disponovati obvěněním, přenesl-li obvěnění na jiný svůj majetek. Je to t. zv. traductio dotis (dotalicii). Někdy se zaručovala osoba třetí, že zájmy manželčiny na obvěnění nebudou porušeny. Byl to t. zv. příjemčí obvěnění.

Bylo-li manželství zrušeno, vznikaly pro obvěnění nové právní poměry. Manželství mohlo býti zrušeno buď smrtí manželčinou, buď smrtí mužovou nebo konečně mohla nastati také rozluka. Po smrti manželčiny zůstává obvěnění muži, po smrti mužově realizuje se obvěnění plně a náleží ženě. Žena nabývá plně svého práva z obvěnění. Pokud jde o rozvod, po př. rozluku, realizovalo se patrně také obvěnění, ale české prameny právní o tomto případě mlčí.

c) Právo polské. Také v Polsku je známo věno a obvěnění. Věno se nazývá polsky posag a je rovněž vlastně dědickým podílem ženy na rodinném majetku. V polském právu

*) Bylo-li věno A, pak obvěnění bylo $A + (A + \frac{A}{2}) = 2\frac{1}{2}A$, při čemž na $\frac{A}{2}$ hleděno jako na třetinu.

jako v právu českém upraven jest nárok dcery na posag, který je rovněž určován pravidelně otcem podle jeho svobodné vůle. Později podle ustanovení statutu Litevského museli bratři zachovati sestřám ze jmění otcovského čtvrtinu, třeba bylo jich i více, takže obdrželi daleko menší podíl než na př. jedna jejich sestra věnem (quarta puellaris).

V právu polském bylo známo i obvěnění, které se nazývalo, podobně jako v právu českém wiano. Byla to s počátku určitá částka peněžité, později část nemovitostí. Výše obvěnění se ustálila v polském právu na dvojnásobné výši věna.

Vedle těchto dvou právních institutů právo polské zná ještě t. zv. crinile, polsky wieniec. Byla to vlastně náhrada vdově za ztrátu panenství po smrti mužově. Náležela vdově, která se provdala za muže, jsouc pannou a neobdržela žádného obvěnění. Pro crinile byla ustanovena částka peněžité, jež později byla určována poměrně podle majetku mužova.

d) Právo uherské. Právo uherské zná v majetkovém právu manželském věno, které přináší žena svému muži. Nazývá se v pozdější vývoji allatura (přínos). Allatura nazývá se vše, co s sebou žena do manželství přinese, tedy nejen věno v užším smyslu, nýbrž i snubní a svatební dar. Věnem, allaturou v užším smyslu jsou pravidelně nemovitosti, které dcera nebo sestra obdržela z rodinného majetku. Ačkoliv odevzdává je mužovi, zůstává vlastnicí tohoto majetku a proto při zrušení svazku manželského se jí věno vrací.

Snubním darem (paraphernum) nazývaly se všechny movitosti, které daroval nevěstě ženich nebo někdo jiný za příčinou sňatku. Toto paraphernum přináší žena do manželství, ale je jejím soukromým jměním, o němž může činiti volně dispozice i také na případ smrti.

Právo uherské zná také obvěnění, které jest určitou částkou peněžitou, pojištěnou zástavním právem na manželových nemovitostech. Obvěnění nazývá se v pramenech uherských promiscue dos i dotalicum. Obvěnění náleží ženě za manželskou věrnost (hitbér). Obvěnění v právu uherském je velmi podobno obvěnění v právu českém a v právu polském. Je asi původu slovanského.

Obvěnění náleží legitimní manželce, jak praví Tripartitum, »ob debitum matrimonii« t. j. nenáleží manželce, nebylo-li manželství konsumováno. Výše obvěnění řídí se stavem manžellovým

a jeho majetkem. Řídí se také tím, po kolikáté vstupuje žena do manželství. Žena, která vstupovala do manželství po druhé (post deflorationem), nabývala obvěnění jen polovičního, která vstupovala do manželství po třetí, nabývala obvěněním čtvrté části prvního obvěnění, která po čtvrté se vdávala, nabývala pouze osmé části atd.

Tripartitum mluví o obvěnění, které je ustanoveno zákonem. Ale obvěnění mohlo býti určeno také smlouvou.

V právu uherském náleželo obvěnění vdovám ze statků mužových, ale také i vdovcům náleželo p r o t i o b v ě n ě n í (contrados) ze statků žen. Právo toto náleželo vdovcům jen výjimečně, bylo-li mezi manželi smluveno. Contrados vyvinula se právem obyčejovým jen v těch případech, kdy manželka byla bohatá a muž chudý.

Právo uherské zná také právo č t v r t i n n é (quarta puellaris), které jest daleko důsledněji provedeno než v právu polském. Zná také právo dívčí nebo vlasové (jus capillare), které spočívá v tom, že dcera, sirotek měla po smrti otcově právo, aby jí z dědictví, které připadlo jen mužským potomkům, poskytován byl přiměřený byt, zaopatření a v případě provdání i věno. Právu dívčímu podobá se p r á v o v d o v s k é (jus viduale), jež záleží v tom, že vdova má nárok na výživu, po případě na výbyt z těch statků mužových, na nichž nemá práva dědického.

Velmi důležitým právem manželčinným bylo t. zv. i u s c o a q u i s i t i o n i s. Záleželo v tom, že manželka měla zákonné právo na nemovitosti, jichž manželé nabyli v době manželství (coaquisita conjugum). Jus coaquisitionis bylo ipso iure v rodinách měšťanských a selských, ženy šlechticů byly pokládány za coaquisitricas jen, bylo-li jméno jejich uvedeno v nabývacím listě. Statky spolunabyté náležely ženě, i když obdržela obvěnění i přínos. Muž za svého života však mohl disponovati majetkem spolunabytým i na případ smrti, leč že to bylo vyloučeno smlouvou. Žena nemohla svou polovici statků spolunabytých disponovati. Zemřel-li muž bez pořízení na případ smrti a zanechal-li děti, pak připadala vdově polovice statků spolunabytých. Nebylo-li dětí, pak obdržela vdova veškeru spolunabyté jmění.

II. P o r e c e p c i ř í m s k é h o p r á v a nastaly změny. V N ě m e c k u vládla neobyčejná různost systémů, podle nichž bylo majetkové právo manželské upraveno (bylo zde na 100 různých

ných systémů). Jen z malé části byl přijat princip římského práva o odděleném jmění manželů. Když se právo v Německu začalo kodifikovati, hledalo se východisko v tom, že měl býti zaveden t. zv. krajovery systém (Regionalsystem), t. j. v různých částech Německa měl býti zachován systém, který doposud byl zde v platnosti. Novým zákoníkem r. 1900 byl přijat zákonný princip společné správy statků (Verwaltungs-Gemeinschaft) a užívací právo manželovo. Vedle tohoto systému všeobecného ponecháno na vůli manželům, aby si volili některý jiný systém, který doposud byl v platnosti. Byly to systémy: všeobecné společenství statků nabytých a společenství statků movitých.

V z e m í c h r a k o u s k ý c h přijat systém římský: každý z manželů jest vlastníkem svého jmění, nebylo-li jinak smluveno. Manželu přísluší právo správy a užívání k majetku manželčině. Právo to může býti zrušeno odporem manželky. Manžel má alimentační povinnost vůči manželce. Darování mezi manželi jest připuštěno. Pro smlouvy svatební i pro jiné smlouvy mezi manželi jest předepsána forma notářského aktu. Tato forma jest předepsána i při zřizování věna. Předpisy o věnu byly přijaty rovněž z práva římského. Vůči určitým osobám (rodiče, dědové, báby) jest uznána povinnost dotační. Vlastníci věna zůstává manželka. Ještě v obč. zák. rak. bylo přijato ustanovení o jitřním daru, který je míněn jako zaopatření na případ vdovství. Byl tu přijat i systém společenství statků, jež se zakládá smlouvou mezi manželi a může se vztahovati na všechno jmění, na jmění nabyté, na jmění přítomné nebo jen na jmění budoucí.

Na případ vdovství jest možno podle ustanovení obč. zák. rak. zřídit obvěnění, plat vdovský po př. požívání na př. smrti (právo advitalitní). Obvěnění nevzniká ze zákonného ustanovení, nýbrž jen ze smlouvy, směřuje, podobně jako starší obvěnění, k zaopatření vdovy, neboť po smrti mužově stane se vlastnictvím ženiným. Plat vdovský jest také zaopatřením vdovy, záleží však v zaopatření vdovy ve způsobu renty nebo poskytnutím požitků ženě pro případ vdovství z majetku mužova. Plat advitalitní záleží v poskytnutí práva jednomu manželi požívati jmění druhého, kdyby jej přečkal.

V p r á v u u h e r s k é m byl přijat systém odděleného jmění manželů, bylo však zde zachováno jmění spolunabyté a

to zákonem ve vrstvách lidových, u šlechty mohlo vzniknouti manželskou smlouvou.

§ 34. Právní postavení dětí manželských.

Z patriarchální moci otcovské plynulo, že měl původně neobmezenou moc nad životem dětí. Mohl je s počátku zabít, prodati do otroctví a p. V dalším vývoji byla tato neobmezená moc otcovská zmírněna. Otec byl omezen spolurozhodováním celé rodiny. Zvláště křesťanství zde působilo na zmírnění některých krutých předpisů původních.

Otci zůstala moc nad dítětem, která však záležela jen v ochraně dítěte. Měl povinnost dítě chrániti a zastupovati je před soudem. Při dcerách jevila se otcovská moc i v tom, že bez otcovského svolení nesměly se provdati. Otec měl povinnost dítě vychovati a určit mu také zaměstnání.

Právní poměr matky k dětem vystupoval v případě otcovy smrti. Neboť podle některých práv ve střední Evropě (podle práva českého a polského) matka stávala se poručnicí dětí.

Děti byly zavázány k zachování určité úcty vůči rodičům. Trestné činy dětí vůči rodičům trestaly se velmi přísně.

Nejdůležitější byla ustanovení o majetkoprávním postavení dětí v rodině. Děti po majetkové stránce byly připoutány k rodinnému jmění rodinným nedílem. Zvláště se to jeví v právech slovanských. V právu českém i polském byl i dospělý syn v majetkovém společenství s otcem. Otec nemohl syny vyloučiti z majetkového společenství rodinného, musel však jim vydati podíl z rodinného jmění, když synové o to požádali. Zvláště v právu českém objevují se tyto předpisy jasně. Koncem 15. stol. v Čechách však syn již neměl tohoto práva, měl pouze nárok, aby mu byl dán z rodinného jmění majetkový příspěvek, když se ženil.

Po recepci římského práva ještě více byla moc otcovská obmezena a zvláštními předpisy přiblížena k moci poručenské. Otec měl právo na výchovu dětí, mohl určovati náboženské vyznání dětí a voliti povolání pro dítě. Měl vykonávati dozor nad dětmi s tím, aby jim plynul z něho prospěch. Děti manželské nabývají jména otcova, státního občanství, domovské příslušnosti. Nové zákoníky znají moc rodičovskou, kterou vykonávají rodiče nad dětmi a moc otcovskou. V moci této jest zahrnuto

také právo výkonu mírného trestu, avšak proti zneužití této moci může soud zakročiti. Děti mohou míti své zvláštní jmění, otci po čas nezletilosti náleží pouze správa tohoto jmění.

§ 35. Právní postavení dětí nemanželských.

Nemanželské děti nazývaly se v právech ve střední Evropě různými názvy (Hornung, Banchart, spurii, polsky wylegańcy). Již názvy tyto dávaly najevo, že právní postavení nemanželských dětí bylo nižší než dětí manželských. Nemanželské děti náležely k rodině otcovské jen, prohlásil-li otec, že je přijímá do své rodiny. Starší právo žádalo při manželských dětech, aby byly nejen zrozeny, ale také i řádně zplozeny v manželství. Toto přísné právní hledisko bylo způsobeno hlavně církví, která dbala čistoty manželství. Tímto hlediskem bylo také způsobeno, že toto nízké osobně-právní postavení dětí nemanželských přeneslo se i do jejich práva dědického po rodičích. Nemanželské děti nedědily po otci, nýbrž zpravidla pouze po matce. V právu saském nedědily ani po matce. Stejně tak bylo v právu polském, kde nemanželské děti nemohly obdržeti ani daru od rodičů. Ani jich děti nedědily. V polském právu děti nemanželské nemohly míti nemovitého majetku. I v jiných právech ve stř. Evropě byly soukromoprávně omezeny. V právu českém nemohly klásti do desk a nemohlo jim býti odkazováno.

V novějším právním vývoji se právní postavení dětí nemanželských značně zlepšilo. Byla uznána zásada, že dítětem nemanželským jest jen dítě nemanželsky zrozené, t. j. dítě narozené z matky neprovdané. Jen za určitých předpisů lze připřítí manželské zrození dítěte z matky provdané. Pokud jde o otázku, kdo jest otcem nemanželského dítěte, byla tato otázka jen výjimečně upravena tak, že po nemanželském otci se nesmělo pátrati. Nyní stanoví zákon řadu domněnek: Za nemanželského otce je pokládán ten, komu se dokáže, že s matkou obcoval v době, od níž až do porodu neuplynulo méně než 181, po př. 180 a ne více než 300 po př. 302 dnů. Lhůty jsou upraveny v různých právech tudíž různě. Velmi důležité jest uznání otcovství otcem. Ačkoliv v novém právu je právní hledisko daleko příznivější než bylo dříve, přece zůstalo i v novém právu, že právní postavení dětí nemanželských řídí se podle matky. Nemanželské dítě náleží do rodiny matčiny. Děti nemanželské nemají

ještě podle nového zákonodárství nároku na jméno otcovo, právo a povinnost výchovy nemanželského dítěte náleží matce, alimentární povinnosti stihají otce. Výživa dítěte podle některých právních ustanovení vyměřuje se podle postavení matčina, v některých podle jmění otcova. Novější zákonodárství však slevuje i z těchto ustanovení ještě dále ve prospěch dětí nemanželských.

§ 36. Osvojení (adopce) a legitimace.

Adopce byla známa již ve starším právním vývoji ve stř. Evropě, nebylo jí však často používáno. Některá práva ji úplně pomíjejí (právo české). V právu německém nazývá se ve starší době affatomií, t. j. přijetím do příbuzenstva. V německém právu ve starší době bylo známo i přijetí za sourozence nebo za bratra (affratatio). I v právu polském vedle adopce vlastní byly známy i jiné způsoby osvojení, jimiž vznikal mezi osobami příbuzenský poměr sourozenců zvl. bratrů (pobratymstvo) Zvláštním vznikem umělého příbuzenstva zde bylo t. zv. příbuzenství z vychování (atałykat, pokriewieństwo z piastowania), vznikající odtud, že osoby dané na vychování, stávaly se příbuznými pěstounů. Analogickým zjevem těchto osvojení jest také t. zv. bratrská adopce v právu uherském (adoptio fraternalis), jež vytváří mezi adoptanty právní poměr jako mezi bratry, má však hlavní účel majetkoprávní (viz níže v právu dědickém).

Mezi osvojencem a osvojitelem vznikají právní poměry jako mezi osobami příbuznými, zvl. jako mezi otcem a synem. Zpravidla však s počátku nepůsobí osvojení na vznik dědického práva ve prospěch osvojence, teprve vývojem se k tomuto důsledku osvojení také přichází.

Osvojení dalo se zvláštní formou. Bylo při ní užíváno zvláštních symbolů naznačujících, že mezi osvojencem a osvojitelem vzniká umělé příbuzenství. Na př. byly to t. zv. potrzyżyny v Polsku, nebo podání zbraně v právu německém neb t. zv. naturae immitatio per palium et indusium (t. j. zahalení v šat osvojitelův).

I v novějším právu bylo osvojení přijato. Novější právo šlo ve šlépějích práva římského, byla přijata však jen adoptio minus plena. Novější adopcí tvoří se mezi osobou přijímající a osobou přijatou právní poměr jako mezi rodiči a dětmi, při čemž však příbuzenský poměr mezi dítětem a jeho krevními příbuz-

nými se neruší. Právo stanoví přesné předpoklady, jež nutno plnit, aby mohlo se osvojení uskutečnit. Určité osoby jsou vyloučeny jako adoptivní rodiče (na př. osoby řádové, osoby, které mají manželské dítky). Adoptující osoba musí mít určité stáří (40 let), adoptovaný musí býti rovněž určitého věku (o 18 let mladší než adoptant).

Mezi osvojitelem a osvojeným vzniká týž právní poměr jako mezi rodiči a dětmi, někdy však jest dědické právo vyloučeno.

Při dětech nemanželských může býti použito legitimace, kterou dítě původně nemanželské stává se manželským. Legitimace byla známa již ve starším právním vývoji působením práva římského a kanonického ve dvou formách jako legitimace prohlášením zeměpána a pozdějším sňatkem. I při legitimaci se vytvořily zvláštní formy (na př. děti legitimované byly zahalovány do šatů rodičů před oltářem, odtud Mantelkinder), které měly symbolisovati význam legitimace.

I novější právní vývoj ponechal různé způsoby legitimace. Liší však někdy v účincích legitimaci prohlášením zeměpánovým a legitimaci pozdější sňatkem. Jen při této uznává plně účinky a připouští, aby vznikl plně právní poměr rodičů k dětem.

§ 37. Poručenství.

Poručenstvím v širším smyslu rozumí se ve starším právním vývoji ve stř. Evropě všeliká moc, kterou kdo druhému uděluje pro obstarání určitého právního poměru. Mluví se ve středověkém právu o poručenství nejen osob, které z určitého důvodu nemohou obstarávati své záležitosti na př. o poručenství nedospělých, o poručenství nemocných atd., nýbrž také o poručenství procesním, zřizuje-li se poručník ku vedení pře osoby druhé. Poručenství bylo různého druhu: poručenství nad ženami (o němž pojednáno výše), poručenství nad osobami nepřítomnými, poručenství nad osobami chorými zvl. duševně chorými.

V novějším právním vývoji odlišil se pojem poručenství od opatrovnictví. Poručenství je obsáhlejší, neboť zahrnuje v sobě péči o osobu i jmění poručenčovo, opatrovnictví vztahuje se na obstarání jen určitých záležitostí opatrovaného.

V právu rakouském rozeznávali se poručníci, opatrovníci a podpůrci. Poručníci zřizovali se pro osoby nezletilé a měli vlastně úkol, jaký měl otec se svou mocí otcovskou. Opatrovník se zřizoval za tím účelem, aby opatroval záležitosti těch, kteří nemohou opatřiti své záležitosti z jiného důvodu než z důvodu nezletilosti (na př. choromyslnému, nepřítomnému a p.). Byla-li některá osoba zbavena svéprávnosti částečně (viz výše), zřizuje se jí p o d p ů r c e.

Nejdůležitějším je poručenství osob nedospělých. V nejstarší době náležela moc poručenská nad těmito osobami celému rodu společně. V německém právu vykonávala toto poručenství Sippe. Vývojem se však uplatnilo pravidlo, že poručenskou moc vykonává nejbližší příbuzný poručencův po meči. Tím byla proražena zásada společného poručenství a uplatnilo se poručenství individuální, řídicí se principem příbuzenství a to podle dědického nároku. Poručník měl zájem, aby majetek poručencův byl zachován pro něho po event. smrti poručencově. S počátku mělo proto poručenství vesměs na zřeteli zájem poručníkův, nikoli poručencův. Z toho plynula různá ustanovení, která nepřinášela poručenci prospěch, zvláště, že poručníku náležejí po čas poručenství užítky, plynoucí z majetku poručencova (t. zv. tutela fructuaria).

Vývojem dalším mění se poručenství nad nedospělými v institut, který má na zřeteli prospěch poručencův. Proto ovšem jest třeba, aby nad správou poručnickovou vykonával se dozor. Dozor ten nemůže vykonávati ani rodina poručencova, neboť zájem poručencův nebyl by tím dostatečně chráněn. Dozoru ujímá se moc veřejná, král nebo jiný státní orgán po př. soud, který zaručuje nestrannost poručenské správy. Vytvářejí se zvláštní vrchnoporučenské úřady, král nebo soud.

Tento pozoruhodný zjev, že v právo čistě soukromé, které se vykonává jen v okruhu rodinném, zasahá moc veřejná, vystupuje již ve 13. stol. v právu německém. V ostatních právech ve stří. Evropě setkáváme se s ním později. Velmi brzy veřejnou mocí jsou vydávány předpisy o správě poručnickově (řády poručenské), upravující nejen poměr moci veřejné k poručníkovi, ale také poměr poručníka k poručenci. V nich zdůrazněna je ochrana poručence. V dobách státu absolutistického státní

vrchnoporučenský dozor zesílil a moc poručnickova byla silně omezena.

Novější právní vývoj nesměřuje k úplnému podřízení poručníka vrchnoporučenské moci, jako tomu bylo zvláště za doby státu absolutistického, přece však vrchnoporučenský dozor je zachován a zájem poručencův stojí v popředí. Novější zákonodárství vrátilo se k institutu analogickému starým rodinným radám. Rodinná rada udržela se v právu francouzském a byla přijata i pruským zákonodárstvím a přešla i do nového práva německého. Za dozoru poručenského soudce skládá se z pěti členů, příbuzných poručencových. Také právo uherské zná rodinnou radu.

V pruském právu vytvořil se orgán analogický, sirotčí rada a v právu rakouském byla přijata rada poručenská. Účelem těchto rad jest poskytovat podporu soudu při výkonu poručenského a opatrovnického soudnictví. Jsou organizovány tak, že zpravidla pro obvod obce je utvořena jedna rada, skládající se ze svéprávných osob mužského i ženského pohlaví, které mají státní občanství a požívají občanských práv. Členství v radě jest úřadem čestným, trvajícím po určitou dobu.

Poručenství nad nedospělými, po př. nezletilými v z n i k á při nedostatku otcovské moci. Otázka, kdo jest podle staršího právního vývoje nedospělým, po př. nezletilým, byla uvedena výše. Nedostatek otcovské moci vzniká buď smrtí otcovou, může však vzniknouti i za života otcova (vstupem do kláštera, smrtí občanskou a p.).

Ve vývoji právním ve střední Evropě setkáváme se s různými způsoby povolání poručníka k poručenství nad nedospělými:

a) V první řadě dostávalo se poručenství nejbližšímu u příbuznému po meči a nebyl-li ten způsobilým, poručenství postupovalo od jednoho příbuzného ke druhému podle poměru příbuzenského. Od příbuzných po meči rozšířilo se poručenství i na příbuzné po přeslici.

b) Brzo vyskytají se případy, kdy poručník je ustanovován buď v testamentě otcově, nebo dohodou mezi otcem poručencovým a poručníkem. Později mohl býti zřízen poručník i dalším příbuzným poručencovým (bratrem, strýcem a p.) V českém právu nazývá se takto zřízený poručník poruč-

níkem otcovským. Poručník ten zřizuje se v českém právu buď testamentem nebo zápisem do zemských desk.

c) Není-li uvedených poručníků, zakročuje velmi brzy sám úřad vrchnoporučenský a zřizuje poručníka.

Vrchnoporučenský úřad intervenuje při nastupování poručenství poručníka z příbuzenstva, po př. poručníka ustanoveného otcem. Úřad spolupůsobí, aby poručník se úřadu poručenského řádně ujal. Z této intervence se vyvíjí, že vrchnoporučenský úřad může špatného poručníka sesaditi. Zvláště později v 16. stol. vrchnoporučenský úřad při každém ustanovení poručníka měl pátrati, zda byl ustanoven poručník schopný, jehož schopnosti zaručovaly, že bude dobře postaráno o poručenca. Když se při pátrání objevilo, že jde o osoby schopné, měl je úřad v poručenství potvrditi, v případě opačném měly býti z úřední povinnosti sesazeny.

Zpravidla byl ustanovován poručník jeden, ale některá práva shledávala záruku lepší úpravy poručenství, ustanovili se více poručníků. Spoluporučníci byli pak vázáni vystupovati při správě poručenství rukou společnou a nerozdílnou, nebo mohli jednati každý zvláště.

Pro poručníky vytvořily se zvláštní náležitosti. V německém právu nemohli býti poručníky ženy, cizinci, duchovní, osoby bez práva, na duchu choré a nepřátelé otcovi. Vyžadovala se i rovnorodost s poručencom. V českém právu mohla býti ustanovena poručníkem i žena. V polském právu byly připuštěny k poručenství matka, bába a výjimečně i sestra. Ženám byli tu přidáváni spoluporučníci.

Pokud jde o právní postavení poručníka po čas poručenství, dlužno rozeznávati vývoj starší a novější. Ve starší době poručníku z příbuzenstva náležela otcovská moc nad poručencom. To se týkalo také majetku poručenčova. Vládla však zásada, že jmění to má zůstati neztenčeno. (Mündelgut soll weder wachsen noch schwinden.) Poručník po čas poručenství mohl jmění spravovati a nemusel ani vydávati zvláštních účtů poručencom, musel mu jen vydati jeho jmění v tom stavu, v jakém je přijal. Movitostmi poručenčovými poručník mohl volně disponovati; dispoicce nemovitostmi byly sice platny, ale poručenec mohl jim odporovati, když dospěl. V době pozdější museli poručníci dávat i hned na počátku poručenství jistotu, že budou řádným způsobem poručenství vésti.

Dávali buď zástavu nebo rukojmí. O jmění poručenčově zřizoval se inventář a poručníci po skončení poručenství museli skládati z poručenství účty. V českém právu jen poručník ustanovovaný otcem nebo jiným nedílným příbuzným, tudíž poručník otcovský, nemusel skládati účty ani zřizovati inventář. Moc otcovského poručníka byla zde velmi široká, téměř táž, jakou měl otec. Omezil-li ji sám otec, pak poručník jmenoval se v českém právu věrným otcovským poručníkem.

Poručenství končilo se buď dosažením dospělosti, po př. zletilosti poručenčově, smrtí poručenčovou, smrtí poručníkovou adopcí. Při ženě se končí poručenství, vdá-li se. V tomto případě poručník jí musí vydati věno, které jí náleží.

V novějším právním vývoji zdůrazněním druhé věkové hranice zletilosti rozšířilo se poručenství časově. Vzárustem vrchnoporučenské moci, jak uvedeno, poručník podřízen však vrchnoporučenskému dohledu a omezen. Předpisy zákona se stanovilo, které osoby jsou způsobilé k poručenství, které jsou absolutně vyloučeny a které pouze relativně. Povolání poručníka děje se v novějším právu vždy za součinnosti vrchnoporučenského úřadu — soudu. Jest zapotřebí zvláštního ustanovovacího aktu. V novější době vytvořila se i povinnost převzítí poručenství, jen za zvláštních okolností může z omluvných důvodů býti vyloučena (na př. osoby přes 60 let staré, osoby vojenské, veřejní úředníci v trvalé aktivní službě, ženy, vyjímaje matku a bábu a p. nemohou býti nuceny k převzetí poručenství). Novější zákonodárství určilo také přesně povinnosti poručníkovy po čas poručenství o osobu a o jmění poručenčovo, určilo i jeho práva, po př. nárok na odměnu za vedení poručenství. Velký úkol připadá tu spolučinnosti vrchnoporučenského úřadu.

V. Právo dědické.

§ 38. Pojem dědického práva.

Dědické právo řídilo se původně rodinným právem majetkovým a bylo vlastně jeho částí. Protože v nejstarší době spočívalo rodinné právo majetkové na rodinném nedílu a na společném vlastnictví, vytvářelo se dědické právo teprve ponehlahu z rodinného práva majetkového. Vznik dědického práva je totiž v úzké souvislosti s vývojem vlastnictví individuálního a vzniká teprve tehdy, když se vyvíjí individuální vlastnictví. Proto vzniká dříve dědické právo na movitostech než na nemovitostech.

V nejstarší době, kdy mezi členy nedílné rodiny vládne společné vlastnictví, smrtí jedné osoby v rodině ničeho se nemění, jen jiné osoby se střídají v nedílné rodině a stejně užívají rodinného jmění. Rodinný nedíl poskytuje otci v rodině právo, aby rodinu řídil, ale otec nemůže majetek volně zcizovati. Cílem těchto ustanovení jest, aby rodinný majetek zůstal neztenčeně zachován rodině. Zemřeli otec, vstoupí na jeho místo synové, kteří nabývali plného práva k rodinnému majetku, k němuž měli právo již za života otcova. Po smrti otcově mohli synové zůstávat dále na nerozděleném majetku rodinném a býti tudíž dále v nedílnosti.

Původně v nedílné rodině není tudíž žádného práva dědického, nýbrž rodinný majetek přesouvá se s osob na osoby jiné, po př. zůstávají-li osoby v nedílném vlastnictví, jedná se pouze o akrescenci. V dalším vývoji, když zpravidla jen užší rodina žije v nedílnosti, kdežto vzdálenější příbuzní se již od nedílné rodiny oddělili, lišil se užší a širší kruh dědiců a rozeznáváno bylo mezi nedílnými a oddělenými příbuznými. Obě tyto skupiny se pak v dědickém právu řídily zvláštními předpisy.

Dědické právo se v základě neliší od jiných rodinných práv majetkových, které rovněž spočívají na rodinném příbuzenství a na majetkové nedílnosti v rodině. Kdo je dědicem, o tom rozhoduje především a nejprve krevní příbuzenství v rodině. Má

tudíž přednost dědická posloupnost podle příbuzenství (posloupnost přirozená) a nikoli posloupnost, která byla založena projevem vůle zůstavitelovy, t. zv. posloupnost zvolená. Zůstavitelův projev vůle je ve starším vývoji v dědickém právu odsunut do pozadí (Solus deus heredem facere potest, non homo. Ubi sanguinis, ibi et successionis cessat ratio.) Zůstavitel nemohl svým projevem rušiti a měniti posloupnost přirozenou a posloupnost zvolená se připouštěla jen, pokud neporušovala posloupnost přirozenou.

Tato charakteristická známka je vlastní všem právům v jejich prvotním vývoji a je ovšem charakteristickou pro práva, kde rodinný nedíl zůstal velmi dlouho, jako je tomu ve slovanských právech ve střední Evropě.

Protože pozůstalost se dědí, jak plyne krev v příbuzenstvu, nezná dědické právo ve středověku posloupnost ascendentů a teprve postupně jest tato posloupnost uznávána.

Dědické právo zná nejen zvláštní posloupnost v movitosti a nemovitosti, což bylo způsobeno odlišením právních předpisů o movitostech a nemovitostech, ale nezná také universální posloupnosti, která byla neobyčejně zdůrazňována v právu římském. V pozůstalosti byly rozeznávány i jednotlivé skupiny věcí podle jednotlivých práv, která na nich upravovala právní poměry, na př. podle práva lenního, zemského a p.

Pozůstalosti nabýval dědic ve starším právním vývoji bezprostředně smrtí zůstavitelovou, neboť odpadl důvod, pro nějž nemohl rodinného majetku plně užívati. Nabytí dědictví bylo naprosto nezávislé od projevu vůle dědicovy. Také zůstavitel nemohl o tom učiniti žádného projevu své vůle. Proto se v německém právu vyskytá pravidlo: »der Tote erbt den Lebendigen«, t. j. mrtvý činí dědicem živého. (Stejně tak se pravilo v právu francouzském: »le mort saisit le vif«.) Zásada tato se uplatnila, i když byl dědic v době smrti zůstavitelovy vzdálen anebo byl-li neznám, po př. měl-li kdo třetí pozůstalost neoprávněně v držbě. Z této zásady plyne, že ve středověku nebyla hereditas iacens.

Protože byla středověkému právu cizí zásada, že v dědici žije vlastně dále osobnost zůstavitelova, bylo ovšem rovněž pravidlem, že osobněprávní poměry zůstavitelovy byly neděditelné. Zvláště určité dluhy zůstavitelovy jeho smrtí zanikaly. S tím

souvisí otázka další, jak a pokud ručil dědic za zůstavitelovy dluhy. Otázka tato byla ve střední Evropě různě upravena. Někde bylo ustanoveno, že dědic ručí za dluhy zůstavitelovy jen do výše pozůstalosti. Za některé jeho dluhy vůbec neručí. V některých právech je ustanoveno, že ručí z pozůstalosti jen movitostmi, později ručil i nemovitostmi.

Bylo-li více dědiců stejně vzdálených, nabývali pozůstalosti společně v nedílný majetek. Každý z nich mohl ovšem žádati z nedílného majetku svůj díl.

V novějším právním vývoji se dědická posloupnost změnila. Byly recipovány římskoprávní zásady, zvláště že dědic nenabývá dědictví bezprostředně smrtí zůstavitelovou, nýbrž teprve prohlášením, že dědictví nastupuje. Zásadu tuto přijala některá partikulární práva a zvláště také občanský zákoník rakouský. Některá práva však přece podržela zásadu dřívější, podle níž není žádné hereditas iacens, nýbrž dědic nabývá dědictví smrtí zůstavitelovou. Zásada tato uplatnila se v občanském zákoníku německém a v právu uherském. Dědic ovšem může napadlé dědictví odmítnouti.

Podle rak. obč. zákoníku jest také předepsáno, že dědic nesmí se uchopiti dědictví svémocně a nestačí ani přihláška dědicova, nýbrž jest třeba, aby pozůstalost byla ve zvláštním řízení projednána soudem a dědici pak odevzdána.

Novější právní vývoj stejně jako římské právo dal plnou volnost zvolené posloupnosti a připustil uplatnění vůle zůstavitelovy, omezuje ji jen nepatrně ve prospěch zákonných dědiců.

Přijata byla také zásada universální succe a s ní i beneficium inventarii. Některá partikulární práva (právo saské) přidržela se staršího systému a omezují ručení dědice za dluhy zůstavitelovy jen na pozůstalost, některá práva (pruský Landrecht a obč. zák. něm.) zaujala stanovisko uprostřed těchto systémů: omezují ručení dědiců jen do výše pozůstalosti, po určité lhůtě však, nebylo-li použito beneficia inventarii, ručí dědic neomezeně.

V novějším právním vývoji byla přijata také zásada, že mezi spoludědici vzniká odevzdáním pozůstalosti spoluvlastnictví. V těch právech, kde nápad pozůstalosti nastává smrtí zůstavitelovou, byla však zachována zásada starší: mezi spoludědici nastupuje společné vlastnictví, které mezi nimi trvá až

do rozdělení dědictví. Jest tomu tak v právu německém a v právu uherském.

§ 39. Posloupnost přirozená.

I. Všeobecné zásady. Pro přirozenou (krevní) posloupnost jest charakteristické, že dědici se původně dělí na užší a širší kruh příbuzných. Nejbliže sobě jsou příbuzní, kteří žijí v rodinném nedílu a v sippe. Jsou to příbuzní, kteří pocházejí od společného mužského předka. Podle tohoto předka řídí se příbuzenské stupně mezi nimi a dědické právo žen ani po ženách mezi nimi uznáno není.

Teprve později se vytváří příbuzenství prostřednictvím žen a nejdůležitějším jest pak příbuzenství vzniklé po matce. V potomstvu se liší pak mezi potomky mužskými a ženskými a potomky po mužích a po ženách. Podle toho se mluví pak o agnátech a kognátech. Dědické právo žen dlouho ještě není upraveno. Ženy dostávají z rodinného jmění pouze výbavu. Velmi často ve starším právním vývoji, není-li vůbec žádných dědiců, leč ženy, spadá pozůstalost na komoru královskou a král dává dcerám, vnučkám atd. pouze věno. Později i ženy začínají dědit v případě, že není mužských potomků. To má za následek, že se vyvíjí dědické právo i po ženách.

Až kam bylo uznáváno příbuzenství, rozhodující v dědickém právu, o tom není ve starší době přesného ustanovení. Pravidelně však sahalo až do stupně, v němž se ještě příbuzenství vůbec pociťovalo. (Freundes Blut walt und wenn es auch nur ein Tropfen ist.)

Pro vzdálenější příbuzné bylo rozhodno, jak byla určitá skupina příbuzných vzdálena od určitého předka. Příbuzní, kteří pocházeli v příbuzenské řadě od určitého společného předka, tvořili skupinu, odlišující se od ostatních příbuzných dalších. Pro tuto skupinu byl název parentela. První parentelu tvořili přímí potomci zůstavitelovi, tudíž syn, vnuk, pravnuk atd. Druhou parentelou byli nejbližší příbuzní, pocházející od dalšího předka, tudíž bratr, synovec zůstavitelův atd., třetí parentelu tvořili další příbuzní, pocházející od dalšího předka s vyloučením příbuzných v parentele druhé atd. Počítání toto bylo jednoduché. V parentele počítalo se příbuzenství podle stupně od nejbližšího předka, po př. od rodičů, kteří byli po-

tomkům společni. Ve středověku nepočítalo se však příbuzenství podle počtu osob, které příbuzenství zprostředkovaly, nýbrž podle počtu kolen nebo pokolení (generationes, genu, geniculum). Sourozenci začínají zpravidla první stupeň. Právo omezovalo poněkud rozsáhlost parentelního systému, přece však dlouho bylo uznáváno dědické právo příbuzných až do sedmé parentely. Podle církevního práva dávala se později do čtvrtého stupně přednost agnátům, pak teprve se připouštěli k dědickému právu kognáti.

Některá práva neznala dlouho v prvé parentele dědické právo vnuků za přežijícími syny zůstavitelovými. Teprve později právo vnuků se uznalo.

Při parentelním systému bylo v dědické posloupnosti rozhodno, zda dědic jest z nejbližší parentely a v parentele pak rozhodovala vzdálenost od nejbližšího předka. Systém tento nazývá se také *lineograduální*m. Nerozhoduje-li o dědickém nároku v parentele blízkost příbuzenského stupně, pak se mluví o systému *lineární*m. Systémy tyto odlišovaly se od systému římského práva, které znalo jen zásadu *tot gradus, quot generationes*. Při principu tomto mluví se o systému *graduální*m.

Pro starší právní vývoj jest charakteristické, že v parentelním systému nedělili ascendentí, tudíž hlavy parentel. Jak bylo upozorněno výše, hledělo se při dědické posloupnosti k tomu, aby pozůstalost plynula tak, jak plynula krev, a aby se nevracela. (*Es stirbt kein Gut zurück, les propres ne remontent pas.*)

V mnohých právech ve střední Evropě vytvořilo se však oproti zásadě o vyloučení ascendentů t. zv. *ius recedentiae* (Fallrecht), t. zv. nápad nazpět, podle něhož pozůstalost vracela se zpět, zemřel-li zůstavitel bez descendentů. Pozůstalost se při tom rozdělila a vracela se tam, odkud přišla, totiž se strany matčiny, nebo se strany otcovy (*paterna paternis, materna maternis*). Zásada tato byla důležitá i v případě, šlo-li o potomky polorodé.

II. V novější době vytvořila se zásada, že delatním důvodem jest v prvé řadě testament a neuplatní-li se anebo uplatní-li se jen částečně, pak teprve nastupuje posloupnost podle zákona.

V obecném právu se vytvořily o přirozené posloupnosti zásady, které přibližovaly vývoj domácí právu římskému. V zá-

konné posloupnosti vytvořily se čtyři třídy: 1. descendentí, 2. ascendentí a plnorodí sourozenci a jejich děti prvního stupně, 3. dále polorodí sourozenci a jejich děti prvního stupně. 4. Ve čtvrté třídě následovalo další příbuzenstvo podle blízkosti stupně.

Později v posloupnosti nabyla převahy ve střední Evropě zásada parentelního řádu a po většině systém lineární. Nerozhoduje tudíž v parentele blízkost příbuzenská, nýbrž jen pořad parentel. Hlavami parentel jsou zůstavitel a jeho ascendentí, rodiče, staří rodiče a prarodiče atd. S počátku byly připuštěny parentely bez omezení. Později dědická posloupnost se omezovala zpravidla jen na určitý počet parentel dosti omezený a jen výjimečně ponechává se neomezena. Posloupnost podle zákona se omezuje nyní zpravidla na druhou parentelu, po př. až na čtvrtou, z níž dědí však jen hlava, prarodiče.

Recipovaná zásada nepominutelných dědiců vyhovovala snaze staršího práva chrániti majetkový zájem rodiny. V novějších právních kodifikacích určuje se určitým příbuzným povinný díl. Jsou to descendentí, ascendentí, po př. manžel a boční příbuzní, jichž povinný díl v některých kodifikacích se však neuznává. Právní postavení těchto osob a jich nárok na povinný díl jest v různých kodifikacích určován různě: buď pouze jako nárok věřitelský vůči dědicům, nebo v jiných kodifikacích jest jim přiznáno spíše postavení nepominutelných dědiců.

III. Pro některá práva buďtež vytknuty tyto zvláštnosti:

a) Pro právo německé jsou charakteristické vytkené zásady dědické posloupnosti přirozené. Pro počítání příbuzenství lze uvést jako zvláštnost, že starší německé právní památky (*Sachsenspiegel*) nezdůrazňují, jak bylo jinak obvyklým, počítání příbuzných podle větví stromu (*arbor consanguinitatis*), nýbrž podle údů těla. Když dvě osoby tvrdily, že jsou příbuzny s osobou třetí, se zůstavitelem, musely dokázati, jak jsou vzdáleny příbuzenstvím od společného předka. Když jmenovaly společného předka, musely dokázati, která z nich je blíže tomuto předku a podle toho se řídilo dědické jejich právo. Při tom za vzor se brala vzdálenost údů lidského těla od hlavy. Společný předek představoval hlavu a po levé straně těla počítaly se generace. Děti společného předka byly umístěny v hrdle, vnuci v rameni, další ge-

nerace v lokti, pak další v zápěstí. Další generace byly soustředěny v člancích prostředního prstu. Osoba, stojící blíže hlavě, byla bližší zůstavitelovi.

V německém právu ve starší době tvoří užší kruh příbuzných syn a dcera, otec a matka, bratr a sestra. Tito nejbližší příbuzní nazývají se Gesippten sechs Hände.

I v německém právu byl přijat systém parentelní. Bylo ovšem partikulárně různě upraveno, do které parentely až dědické právo šlo. Partikulárně vznikl také t. zv. Dreiliniensordnung, v němž dědici dědili ve třech skupinách: v první byli descendenté, v druhé ascendenté a v třetí boční příbuzní.

b) Č e s k é p r á v o. Dědické právo české má charakteristické znaky vývoje dědického práva ve střední Evropě, jak byly výše vylíčeny. Na počátku historického vývoje není vlastně dědického práva, neboť v nedílné velké rodině všichni mají stejné právo k nedílnému majetku. Žije-li více generací pohromadě, objeví se dědická posloupnost teprve tehdy, když rodinný majetek se rozděluje, požádá-li o to některý mužský člen rodiny. Dělení rodinného majetku nenastává totiž podle hlav, nýbrž podle generací.

Ve 14. a v 15. stol. rozeznává se mezi majetkem, který byl v rodině zděděn a který byl nově nabyt. Tento nově nabytý majetek dostává se potomkům té osoby, která majetek získala. Zjevy tyto souvisejí se změnou rodinného nedílu a se změnou společného vlastnictví ve spoluvlastnictví.

Pro vývoj dědického práva českého rozhodující je 15. století (rok 1497 v Čechách a začátek 15. stol. na Moravě). Před uvedenou dobou, nebylo-li nedílných členů rodiny, spadal majetek rodinný na královskou komoru a stával se odúmrtí, i když byl na živu nejbližší příbuzný t. j. syn, který se od původní rodiny oddělil. Různilo se velmi přesně mezi neoddělenými čili nedílnými příbuznými a mezi příbuznými oddělenými, kteří neměli žádného nároku dědického.

V 15. století nabyli dědického práva i příbuzní oddělení. Dědí se v systému parentelním a není určeno do které parentely dědické právo sahá. Muži mají přednost před ženami v dědické posloupnosti tak, že na př. dcery dědí jen v případě, není-li synů. S počátku uplatňuje se posloupnost také pouze po mužích, teprve od konce 15. stol. rozšiřuje se posloupnost i po ženách.

Dědické právo mezi manželi právu českému známo nebylo. Zajímavost jest také, že v českém právu, až do Obnoveného zřízení zemského není dědického práva ascendentů, kteří jsou z posloupnosti vyňati.

Obnovené zřízení zemské upravilo dědickou posloupnost v českém právu novým způsobem. Zákonní dědici dělí se na tři třídy, a sice na descendenty, ascendenty a boční příbuzné. V prvních třídách se dělí posloupnost podle toho, je-li zůstavitel muž či žena a kromě toho se rozeznává posloupnost v nemovitosti a v movitosti.

V první třídě descendentů nastupuje se tímto způsobem: Jde-li o posloupnost po otci, nastupují především descendenté mužského pohlaví. Dcery a vnučky mají nárok na vybytí věnem. Není-li synů, vnuků atd., nastupují dcery, po případě vnučky, a to jak po synech, tak i po dcerách zůstavitelových.

Jde-li o pozůstalost po matce, jest třeba lišiti posloupnost v majetek nemovitý a movitý. Nemovitý majetek spadá na syny, po případě na vnuky. Není-li tu těchto, pak spadá na dcery, po případě na vnučky, ať jsou to dcery synů matčiných nebo dcer. Movité jmění spadá naproti tomu na syny a dcery, po případě na jejich děti bez rozdílu.

V této třídě descendentů dědí stejně vzdálení podle hlav (in capita), mezi vzdálenějšími rozhoduje ius representationis.

Ve druhé třídě, která je nazvána linií nahoru vstupující nastupuje se následujícím způsobem:

Byl-li zůstavitelem syn a měl-li jen movité jmění, nastupuje v toto jmění otec, matka, bratr, sestra plnorodí nebo polo-rodí, po případě i jejich děti. Z toho patrno, že ač se mluví o linii nahoru vstupující, nastupují v této třídě i boční příbuzní po otci a po matce.

Nemovité jmění synovo spadá především na otce, na bratry a sice plnorodé a na jejich syny. Není-li těchto osob, spadá teprve na matku, sestru a na dcery plnorodých bratrů, s nimiž bratři a sestry plnorodí, po př. jejich děti konkurují.

Má-li zůstavitel, syn vedle nemovitostí také movitosti nastává zvláštní dělení movitostí tak, že třetinu jich obdrží prvá skupina uvedených osob spolu s nemovitostmi, druhé dvě třetiny movitostí obdrží druhá skupina dědiců.

Jde-li o zůstavitele ženského pohlaví, t. j. o dceru, nastává posloupnost dědická takto: Byla-li zanechána nemovitost,

nastupují otec, bratr a jejich synové, při čemž nečiní se rozdílu, zda jsou polorodí či plnorodí. Zůstaly-li po zůstaviteli, dceři, movitosti, spadají na otce, matku, sourozence a na jejich děti, plnorodé i polorodé.

Také v této třídě uplatňuje se, pokud jde o sourozence, *ius representationis*, po případě mezi stejně vzdálenými dětmi sourozenců dělení *in capita*.

Ve třetí třídě nastupují všichni boční příbuzní až do 10. stupně a nečiní se rozdílu, zda zůstavitel je muž či žena. Také se nečiní rozdílu mezi majetkem nemovitým a movitým.

c) *U h e r s k é p r á v o*. V uherském právu dědickém vládly téměř tytéž zásady jako v právu českém. V právu uherském byl rovněž rodinný nedíl, který byl podoben rodinnému nedílu českému a působil rovněž na úpravu dědického práva. Vyskytá se zde hlavně také zásada, že v dědickém právu má pohlaví mužské, přednost před pohlavím ženským. Již ve čtvrtém článku zlaté bully Ondřeje II. je ustanoveno, že po šlechticově smrti bez synů, mají dcery obdržeti jen čtvrtinu dědictví, o ostatním může zůstavitel volně pořídit testamentem. Není-li ani synů ani dcer mají obdržeti dědictví nejbližší příbuzní, a není-li těchto, dostane se pozůstalosti komoře královské. Je tu vysloveno pravidlo, že dcerám má býti zachována čtvrtina rodinného majetku. Je to t. zv. čtvrtina, *quarta puellae* nebo *quartalium*. V dalším vývoji rozeznáváno bylo mezi jméním, které bylo zděděno a jméním, které se dostalo rodině z darů aneb bylo jiným způsobem nově nabyto.

V době Verbóczyově bylo v zákonném právu dědickém děleno dědické právo *descendentů*, *ascendentů* a bočných příbuzných. *Descendenti* bez rozdílu pohlaví v rovném stupni příbuzenském dědili podle hlav, *in capita*, potomci vzdálenější dědili podle kolen. Dědily jen děti manželské. Děti plnorodé, t. j. děti, pocházející od týchž rodičů, dědily po obou rodičích stejným dílem. U dětí polorodých bylo jinak. Děti téhož otce, dvou však matek, dědily jen po otci, nikoli po maceše, a naopak děti jedné matky dědily jen jméním mateřské, nikoli otcínské. Platila tu zásada: *paterna paternis, materna maternis*.

I mezi *descendenty* byly rozdíly, které způsobovaly, že v určitých případech dědili jen synové, v některých případech dcery zároveň se syny a v určitých případech dědili synové nestejně. Jen synové dědili na př. tyto věci: statky *donační* nabyté jen

pro muže a koupené statky jen pro muže. Dcery dědily zároveň se syny statky nabyté pro muže i pro ženy. I mezi syny byl v dědickém právu rozdíl: rodinné listiny dostával v opatrování syn nejstarší, dům otcovský dostával se synu nejmladšímu.

Ascendenti dědili, nebylo-li potomků. Dědili nejen statky sděděné (větevný majetek), ale i statky nově nabyté, protože právě tak, jako náležel od otce nabytý statek synovi, tak také náležel od syna nabytý statek otci. Statků *donačních* *ascendenti* nedědili, nebylo-li to výslovně v *donační* listině ustanoveno. *Ascendenti* bližší vylučovali *ascendenty* vzdálenější. Platilo také pravidlo, že dědovské statky dědila jen ta linie *ascendentů*, od níž ony statky přešly na *descendenty*. Platila tudíž i zde zásada *paterna paternis, materna maternis*. Dědilo se jen po dětech manželských.

Poboční příbuzní dědí, není-li *descendentů* a *ascendentů*. I mezi bočními příbuznými činí se rozdíl mezi bratry plnorodými a polorodými. Stejně vzdálení příbuzní dědí *in capita*, nestejně *in stirpes*. *Agnáti* mají příznivější právní postavení než *kognáti*. *Agnáti* dědí statky, které jsou vyhrazeny mužskému pohlaví, a pokud jde o ostatní jmění, konkurují s *kognáty*.

V posloupnosti bočných příbuzných činí se dále rozdíl, jde-li o statky zděděné (větevné) a nově nabyté. Jde-li o statky zděděné, boční příbuzní nastupují bez omezení stupně příbuzenství. Jde-li o majetek nově nabytý, různě mezi statky *donačními* a jiným způsobem nabytými. Statky *donační* boční příbuzní nedědili, leč že to bylo zvláště vytknuto v *donační* listině. Šlo-li o nabyté jmění z důchodu ještě nerozděleného majetku mezi bratry, v tom případě dědil bratr po bratrovi.

Rozlišování mezi majetkem zděděným (větevným) a nově nabytým byl zachován i v moderním dědickém právu uherském. Větevný majetek jest zachováván původní rodině a proto se po př. také vrací tou cestou, kterou přišel. Získaný majetek dostává především manžel, pak teprve příbuzní zůstaviteli podle *parentel*.

d) *P r á v o p o l s k é*. V právu polském bylo dědické právo upraveno podobně jako v jiných zemích ve stří. Evropě. Původně i zde rodinný nedíl působil na posloupnost a zvláště, pokud šlo o posloupnost jednotlivých mužských potomků i o posloupnost žen. Původně byly ženy také v polském právu vyloučeny z dědictví nemovitostí. Nejprve bylo ženám možno dědit jen

jmění nabyté, později teprve majetek rodový. Vedle bratrů bylo jim dovoleno dědit pouze čtvrtinu otcovského dědictví. Nárok ženského potomstva byl tudíž stejně omezen jako v jiných právech ve stří. Evropě.

Později v dědickém právu polském se vyvinuly čtyři třídy dědiců. V první třídě povolávání byli descendenti, synové a dcery a jejich potomstvo. Z majetku otcovského dostávali synové $\frac{3}{4}$ a dcery $\frac{1}{4}$. Dědici téhož pohlaví dělili se in capita. Statky zděděné po matce dědili descendenti rovným dílem bez rozdílu pohlaví. Platilo zde velmi přísně také pravidlo materna maternis, paterna paternis.

Ve druhé třídě dědili bratři a sestry a mezi nimi rozeznáváno opětne jednak podle pohlaví, jednak brán zřetel, odkud dědictví pocházelo. Po bratru nastupovali tudíž v jmění otcovské i v nově nabyté bratři ve $\frac{3}{4}$, sestry v $\frac{1}{4}$ majetku. Statky mateřské dědili bratři a sestry rovným dílem. Po sestře připadal majetek na bratry a sestry bez zřetele na to, odkud majetek pocházel, v rovných částech. Pokud jde o bratry a sestry polorodé, uplatňovala se zde opětne známá zásada materna maternis, paterna paternis.

Právo litevské však znalo v případě tomto zásadu, frater fratri moritur a vylučovalo pokolení ženské.

Ve třetí třídě nastupovali příbuzní v linii vzestupné, ascendentí. Bylo zde pak ustanoveno, že zůstal-li jeden ascendent, dědil majetek veškeren. Když zůstali oba rodiče nebo oba páry rodičů, dědili každý polovici. Příbuzný bližší vylučuje vzdálenějšího, při čemž připadala jedna polovina ascendentům otcovským a druhá polovina ascendentům mateřským. Právo polské v pozdějším svém vývoji neuznalo tudíž zásady, že ascendentí jsou vyloučeni, ale přece jen hledělo na dědické právo ascendentů nepříznivě a nazývalo tuto zásadu successio luctuosa seu tristis, misera res est pater filio heres.

V poslední třídě povolávání byli boční příbuzní do 8. stupně a rozeznáváno i zde mezi majetkem, který byl zděděn po otci a po matce.

§ 40. Posloupnost v léno, ve fidejkomis a ve statky selské.

1. Jak bylo uvedeno, původně se léno nedědí, teprve později se vytváří dědičnost léna, která se odchyluje od pravidelné posloupnosti alodní. Okruh osob, které byly povolány k dědické lenní posloupnosti, byl velmi omezen. Původně dědí jen syn zůstavitelův, později descendenti. Boční příbuzní jsou v německém lenním právu vyloučeni. Jen dědickými smlouvami mohlo se na ně dědické právo vztáhnouti. Také je-li více dědiců, léno se nedědí, nýbrž jen jeden schopný dědic jest od lenního pána vyvolen. Zpravidla jest to nejstarší syn. Může však se uskutečniti i posloupnost k ruce společné. Odchylně od německého lenního práva, v lenním právu langobardském, vytvořilo se dědické právo bočných příbuzných, ascendentí však byli i zde vyloučeni. V právu langobardském uskutečňovalo se také dělení mezi více dědici, mohlo však býti ustanoveno, že má dědit jen nejstarší příbuzný a ostatní dědice odškodniti.

2. Zvláštní posloupnost byla také ve statky vysoké šlechty. Zájem vysoké šlechty směřoval k tomu, jak uvedeno, aby její statky zůstaly nerozdělené. Šlechta tvořila si autonomní řady rodinné, které upravovaly soužití členů rodiny na majetku, ale zvláště upraveno bylo dědění t. zv. s v ě ř e n s t v í m nebo-li t. zv. f i d e j k o m i s y. Fidejkomis je právní ústav, spočívající v tom, že určitý majetek podle ustanovení určité osoby (t. j. zakladatele fidejkomisu) má přecházeti určitým řádem jen na určité členy rodiny. Cílem fidejkomisu bylo, aby určitý majetek byl šlechtickým rodinám zachován. Předmětem fidejkomisu byly především pozemky, které poskytovaly zdroj příjmů. Fidejkomisy jsou vlastně v rodinách šlechtických reakcí proti šířícím se volným dispozicím nemovitostmi.

Když bylo recipováno římské právo, vyšší šlechta uzavírala rodinné smlouvy a dosahovala jimi nedílnosti rodinného jmění a nižší šlechta navázala na římskou fidejkomissární substituci podle 159. novely Justiniánovy. Ustanovení těchto dalo se však použiti jen částečně. Odkazy podle fidejkomissární substituce mohly přecházeti v rodině jen do čtvrtého kolena, načež se v rukou posledního držitele odkaz stával v dispozici volným. Novému rodinnému fidejkomisu zůstalo sice jméno z práva římského, obsah ústavu se však změnil. Rodinný fidejkomis rozšířil se v celé střední Evropě a zůstal i v novějších kodifikacích. Právní poměry držitele fidejkomisu k fidejkomisnímu jmění jest vykládán různě. Jedni tvrdí, že fidejkomisní jmění jest zvláštním účelovým jměním, které náleží vlastnickým právem rodině, kdežto držitel fidejkomisu má pouze obsáhlé právo po-

živací. Jedni vykládají právní poměr rodiny k fidejkomisnímu jmění jako vlastnictví vrchní, držitele fidejkomisu jako podvlastnictví. Konečně se tvrdí, že držitel fidejkomisu jest skutečným vlastníkem, ale omezený čekatelským právem ostatních členů rodiny.

Ve fidejkomis se nastupuje řádem podle vůle zakladatele fidejkomisu. Každý čekavec nastupuje tudíž podle principu *ex pacto et providentia majorum*, t. j. že jeho dědické právo není nijak závislé na právu předcházejícího držitele. Také náležitosti dědicovy řídí se podmínkami, jež určil zakladatel. Pravidelně zakladatel fidejkomisu stanovil i zvláštní řád, podle něhož se fidejkomis dědí. Jest to buď *majorát*, t. j. je-li povolán nejstarší z nejbližších zákonných dědiců posledního držitele; nebo *seniorát*, je-li povolán nejstarší čekavec z celého rodu; nebo *primogenitura*, náleží-li přednost nejstaršímu čekanci z nejstarší linie. Podobně může se hleděti také k věku nejmladšímu. Jest to t. zv. *minorát*, je-li povolán nejmladší z nejbližších zákonných dědiců, nebo *juniorát*, je-li povolán nejmladší z celého rodu a *ultimogenitura*, t. j. náleží-li přednost nejmladší linii.

Fidejkomis, který byl velmi rozšířen v době starší, zaniká v novém zákonodárství a jest zakazován.

3. Zvláštní posloupnost byla také ve statky selské. Účelem posloupnosti selské bylo, aby se selský statek udržel v jedné ruce, t. j. aby se statek dostal jednomu dědici a ostatní aby obdrželi výbyt. V některých právech je pravidlem, že sám otec může stanovit tohoto jediného dědice (*Anerbe*). Někde jest dědicem selským nejmladší syn.

Spoludědici mají nárok na vybytí, které se řídí podle velikosti a bohatosti statku, při čemž se oceňuje statek cenou nejnížší. Někdy jsou ponecháváni nejbližší dědici na statku a obdrží zde práci.

I v novějších právních ustanoveních se vyskytají předpisy, které odlišují posloupnost v selský statek od posloupnosti v majetek jiný.

§ 41. Právo odúmrtné.

I. Nebylo-li dědiců, stávala se pozůstalost odúmrtní, t. j. spadala na panovníka nebo na stát, po případě na vrchnost

nebo na určité korporace (na města). Spadnutí odumřelé pozůstalosti stalo se z vrchnostenské moci oprávněných. Nejdůležitějším bylo odúmrtné právo panovníkovo, které bylo známo v celé střední Evropě. V říši římsko-německé přešlo po vzniku moci zeměpanské z velké části na zeměpány. Po vytvoření vrchnostenské moci nabyly jednotlivé vrchnosti odúmrtného práva nad svými poddanými. Také města získala práva odúmrtného vůči městským obyvatelům. V městech se však odúmrtné pravidelně rozdělovala na určité části: třetina připadala městu, třetina církvi nebo chudým v městě, třetina městskému pánu.

Velmi rozsáhlým bylo právo odúmrtné v zemích českých. Vztahovalo se původně na pozůstalosti šlechticů, kteří neměli nedílných příbuzných. Zdá se, že bylo v některých dobách rozšiřováno i na ty případy, kdy zůstaly po zůstaviteli i nedílné dcery, jimž byl královskou komorou majetek odnímán. Pro zjišťování odúmrtného práva v zemích českých vzniklo zvláštní řízení před dvorským soudem. Zvláštním řízením *provola cí*m bylo totiž konstatováno, že není žádného dědice pozůstalosti, na niž si činila nárok královská komora. Když tato okolnost byla zjištěna, pokračovalo řízení další. Přihlásila-li se určitá osoba s dědickým nárokem, musela ho dokazovati a provésti, že je dědicem přednějším proti nárokům státu. Královská komora neponěchávala si majetek, který na ni právem odúmrtným spadl, nýbrž udělovala ho ve formě t. zv. *výsluh osobám* ze stavu šlechtického. Tyto výsluhy, které blížily se lénům, ale lény nebyly, byly statky, jež náležely rovněž mezi nově nabyté jmění šlechtických rodin.

Také města nabyla v zemích českých práva na odúmrtní osob, které náležely k obci městské. Z těchto odúmrtní plynul městům hojný užitek. V 16. století česká města v odboji proti panovníkovi (1547) odúmrtní pozbyla, ale později získala opět práva na polovinu odúmrtní, druhá polovina připadala státu. Po míru Vestfálském dostalo se českým městům i druhé poloviny odúmrtní. Teprve v 19. století tato práva zanikla.

Právo polské zná rovněž ve starší době odúmrtné právo královské v míře rozsáhlé a odtud se vyskytá také v Polsku pravidlo: *Fiscus ultimus* po *szlachcie possessor*. Ale odúmrtné právo v Polsku bylo omezeno tím, že připouštěno bylo právo dědické až do 8. stupně příbuzenského.

T a k é v U h r á c h bylo odúmrtné právo královské velmi rozšířeno. Zvláště ve 14. století zesílilo. Králi se dostává majetek, jenž nemá dědiců, podobně jako v zemích českých. I v Uhrách tento majetek je králem dáván ve výsluhy šlechtickým rodinám jako v zemích českých. Toto udělování výsluh však vyvinulo se v Uhrách k dokonalejší soustavě, než bylo tomu jinde. Vzniká t. zv. s o u s t a v a d o n a č n í, která tvoří v Uhrách zvláštní soustavu právních předpisů, velmi důležitých pro právní řád. Souhrn těchto předpisů nazývá se donační soustavou, protože výsluhy se nazývaly zde donationes regiae, ale také i servitia. K donacím a k donační soustavě dalo základ potvrzení zlaté bully Ondřeje II. r. 1351 od krále Ludvíka I. Až do tohoto potvrzení mohl každý šlechtic, nemající mužských dědiců, disponovati svým jměním na případ smrti (čl. 4 zlaté bully Ondřeje II.). Ludvík I. r. 1351, když potvrzoval zlatou bullu, právě tento článek nepotvrdil. Tím vznikl fisku velký prospěch, neboť zůstavitel nemohl volně disponovati pozůstalostí na případ smrti. Král poskytoval od té doby odúmrti jako donační statky osobám, které měly určité zásluhy. Poskytování donací dalo se zvláště donačními listinami. Donační listiny obsahovaly vytknutí skutečností, z nichž donace vznikly a z nichž se udílely. Donační listiny měly ustálenou formu a z jejich obsahu možno čerpati poučení o donacích.

Donací královskou nazývalo se královské udělení statků, jež na komoru královskou spadly nebo spadnouti měly, právem vlastnickým způsobilé osobě. Donační listiny vytýkaly ve formě privilegia, že statky se udílejí, při čemž připojeny byly různé klausule, na př. clausule salvificatoria, t. j. že donace děje se bez škody cizích práv. V donační listině byl uveden také titulus, z něhož donační statky se udílejí. Předmětem královských donací jsou šlechtické nemovitosti (jura possessionaria), a sice takové, které na korunu již spadly nebo spadnou. Předmětem donace nemohou býti ani statky korunní, jejichž důchody byly určeny ku hrazení panovníkových potřeb, ani statky církevní.

Donatář musí býti způsobilým, aby donace nabyt. Z donace jsou určité osoby vyloučeny: cizinci, notáři kapitol, klášterů, sekretáři, zmocněnci, prokurátoři soukromých osob, poručníci, opatrovníci, svobodná a král. města, preláti a náboženské řády, ti, kdož stíženi jsou infamií.

Donatář nemusel býti šlechticem, musel býti jen svobod-

ným, neboť donace byly jedním ze způsobů, kterými se šlechtictví nabývalo.

Statky donační udílejí se jure perpetuo, t. j. vlastnickým právem i pro dědice donatářovy. Posloupnost v donační statky však byla jiná, než ve statky zděděné.

Vedle donací královských byly ještě donace palatinské a donace prelátské. Donace palatinské nazývaly se tak odtud, že je uděloval na místě prále palatin, a sice moci svého úřadu palatinského, jakožto králův náměstek. Donace palatinovy byly omezeny, jak pokud šlo o osoby, jimž donace byly udělovány, tak také pokud šlo o rozsah donací. Donace prelátské udíleli preláti, kterým právo to bylo vyhrazeno.

Donacemi byly udíleny statky, které na krále již spadly aneb spadnouti měly. Dělí se proto donace královské na dvojí: jednak na ty, v nichž se udílejí statky, kterých už král nabyt, a na ty, při nichž statky, které měly spadnouti na komoru královskou, byly ještě v rukou osob třetích. Při udělení prvých nabyt obdařený ihned statků ve vlastnictví a také i do užívání. Při druhých bylo třeba, aby byl veden spor, aby donatáři dostalo se statků, které byly pouze fakticky v rukou osob třetích.

Aby o donace nevznikaly spory další, vyvinulo se zvláštní řízení, které bylo ne nepodobné českému řízení provolacímu. K nabytí donací byly nutné určité tituly, a to tituly, kterými spadlo určité jmění na komoru královskou, a tituly, kterými obdarovaný donaci obdržel. Prvé nazývaly se tituly devoluční a byly dva: titulus ex defectu seminis a titulus infidelitatis. Druhé nazývaly se tituly impetrační a byly to rovněž titulus ex defectu seminis a titulus infidelitatis. K nim však se druží ještě další impetrační důvody, a sice: jus regium, donatio nova a consensus regius.

Titulus defectus seminis záležel v tom, že vlastník donačního statku zemřel bez dědiců. Titulus tento mohl býti upraven různým zněním donační listiny.

Titulus nota infidelitatis je titul, plynoucí ze zpronevěry vlastníka pozemků. Zpronevěra jeho měla za následek ztrátu majetku a spadnutí jeho na komoru královskou.

Titulus jus regium značí právo fisku k oněm statkům, jež sice na fiskus de jure již spadly, avšak de facto ještě jsou v rukou osob třetích.

Nova donatio je donace takových šlechtických statků, v jich držbě donatář již byl, neměl však donační listinu řádně vyhotovenou, po případě dřívější donace nebyla provedena v řádné formě.

Poslední impetrační důvod je consensus regius. Je to vyslovení královského souhlasu, v němž panovník schvaluje dispozici posledního držitele donačních statků, v níž určil osobu třetí za svého nástupce.

K řádnému nabytí donačních statků bylo třeba také řízení, které směřovalo k bezespornému nabytí jejich vlastnictví. Donatář musel být uveden v držbu donačních statků za účasti úředních osob. Právě v tom byla podoba s českým řízením provolacím, při němž usilováno bylo také o to, aby všechny osoby, které činí si nárok na odúmrť, podaly do určité doby odpor.

II. V novějším zákonodárství zůstalo odúmrtné právo zachováno jen fisku. Jiná odúmrtná práva, plynoucí z různé vrchnostenské moci, pozbyla na svém významu a zanikla. Novější zákoníky svou formulací výslovně tato práva odúmrtná vylučují. Ze starší doby zůstala v zákonících ve střední Evropě různá formulace odúmrtného práva buď jako práva fiskálního, plynoucího z vrchnostenské moci, nebo jako dědického práva, které náleží státu. Formulaci prvou přijal code civil, obč. zákoník rakouský a saský, formulaci druhou pak obč. zákon německý. Fiskus nabývá odumřelé pozůstalosti, není-li žádných dědiců a nepřihlásil-li se nikdo o pozůstalost. Aby se zjistilo bezesporně právo fisku, zavádí se zvláštní řízení, v němž jsou vyzýváni dědici, aby se do určité doby (do roka) přihlásili. Pak se odevzdává pozůstalost jako odúmrť fisku.

§ 42. Posloupnost zvolená.

I. Ráz středověkého práva dědického ve střední Evropě způsoboval, že významnější byla posloupnost přirozená, rodová a ustupovala do pozadí posloupnost, zakládající se na vůli zůstavitelově, čili t. zv. p o s l o u p n o s t z v o l e n á. Důvodem, proč nevznikla v právu středoevropském posloupnost zvolená v té míře, jako v právu římském, byl jednak panující rodinný nedíl, jednak neobyčejně vyvinuté odúmrtné právo. Rodinný nedíl bránil zůstaviteli, aby nečinil žádných posledních pořízení aneb disposic na případ smrti bez souhlasu ostatních příbuz-

ných. Ale ani král nepřipustil, aby zůstavitel činil na případ smrti poslední pořízení bez jeho souhlasu a bez jeho vědomí, neboť uskutečněním poslední vůle zůstavitelovy bylo by se odúmrtné právo značně omezilo.

Přece však byly určité způsoby, které uplatňovaly zvolenou posloupnost:

a) P r á v o n ě m e c k é. V době nejstarší vyskytá se v právu germánském ustanovování dědice na případ smrti ve shromáždění celého kmene. S povolením celé národní obce nebo s povolením krále ustanovoval si zůstavitel dědice tím způsobem, že adoptoval osobu cizí za dědice. Používal při tom osoby třetí, jejímž prostřednictvím určoval, že adoptovaná osoba má být dědicem (heredem appellare; in hereditatem adoptare). Tento způsob ustanovení dědice byl ovšem dovolen jen tenkrát, když zůstavitel neměl žádných dědiců. Osoba třetí, t. zv. salman, fungovala při tomto právním jednání, aby po zůstavitelově smrti provedla převod majetku. Ustanovování dědice vůlí zůstavitelovou tohoto způsobu nazývá se affatomie nebo také Gairethinx (thinx = soudní shromáždění, ger = Speer).

Byli-li však na živu zůstavitelovi příbuzní, bránilo ovšem dispozicím zůstavitelovým na případ smrti jejich právo, plynoucí jim z rodinného nedílu. Přece však v nedílném majetku rodinném vytvořil se určitý díl, o němž mohlo být volně pořízováno. Byl to díl vyhrazený volným dispozicím členu rodinného nedílu (t. zv. Freiteil). Tato část rodinného majetku, již bylo možno volně disponovati na případ smrti, vznikla podle některých badatelů německého práva z t. zv. Todtenteil. Část movitostí totiž, která byla pravidelně zemřelému dávána s sebou do hrobu nebo byla s ním na hranici spálena, stala se v pozdějším vývoji částí ve volné dispozici zůstavitelově. Tyto movitosti byly podílem zůstavitelovým na pozůstalosti. U vladařů byla tato část značně veliká, u osob svobodných se skládala ze zbroje a z ozbrojeného koně. Vytvořila se i zásada, že zůstaviteli náleží na případ smrti třetina jeho movitých věcí.

Za vlivu církevního změnil se názory na pohanský podíl mrtvého na pozůstalosti. Movitosti nedávají se již více mrtvému do hrobu, aby mu sloužily až v životě záhrobním, nýbrž jsou odevzdávány církvi nebo chudině, aby tímto způsobem sloužily blahu duše zůstavitelovy a křesťanskému blahu posmrtnému. Z těchto názorů vytvořily se t. zv. d o n a t i o n e s p r o a n i-

ma, které vyskytají se ve 12. a 13. století v celé střed. Evropě velmi hojně.

Donationes pro anima uskutečňovaly se tím způsobem, že dárce již za života svého určil, aby určitá část jeho majetku po jeho smrti byla odevzdána klášteru nebo kostelu. V darování dárce zavazoval kostel nebo klášter, aby konal po určitý čas modlitby nebo bohoslužby za spásu jeho duše. Donationes pro anima nejsou tudíž ve vlastním významu posledním pořízením. Uskutečňují se darováním a účinky těchto darování nastávají již za života zůstavitelova. Jsou vlastně smlouvou mezi pořizovatelem a mezi obdařeným ústavem církevním, který již za života dárce nabývá na dar nároku a dárce pozbývá možnosti odvolati svůj dar. Hlavní znak posledních pořízení, jednostrannost právního jednání, zde tudíž není. Tyto donationes pro anima uskutečňují se buď jako donationes post obitum, nebo jako darování s výhradou práva užívacího. Donatio post obitum záležela v převodu vlastnictví s výjimkou suspensivní. Smrt dárce podmiňovala uskutečnění darování a smrtí dárce byla odstraněna překážka, která bránila uskutečnění darování. Darování s výhradou práva užívacího bylo právním jednáním nepodmíněným. Účinky jeho nastávaly ihned. Dárce odevzdával darované jmění ihned obdařenému, přijímal je však od něho zpět v doživotní užívání. Při tom bývalo i smluveno, že dárce platil za užívání tohoto pozemku určité částky.

Darování tohoto způsobu rozšířilo se do všech zemí střední Evropy. S darováním na případ smrti vyslovují souhlas příbuzní dárce. Proto v listinách, kterými se darování toto provádělo, se uvádí, že se děje cum consensu filiorum, cum consensu consanguineorum atd.

Vývoji těchto právních jednání bylo na překážku, že nebyla vlastně právním jednáním jednostranně odvolatelným. Jejich účinek neuskutečňoval se teprve po smrti zůstavitelově, nýbrž i po čas života dárce. Z té příčiny bylo sáhuto k jiným způsobům posledních pořízení. Ale i nové způsoby pořízení na případ smrti nezbavily se ještě rázu starých právních jednání na případ smrti a hlavně zůstala jim stále charakteristika právních jednání na případ smrti ze starší doby, totiž že zůstávají po čas života pořizovatelova neodvolatelná.

Dalšími způsoby posledních pořízení, vyvíjejícími se teprve později, jsou: dědické smlouvy a testamenty.

Dědickou smlouvou nazývá se smlouva, kterou buď někdo dědicem se stává nebo kterou někdo dědického nároku pozbývá. S počátku těmito smlouvami již za života smluvních stran vznikaly poměry podobné jako při darování na případ smrti. Dědické smlouvy, při nichž účinek nastával teprve po smrti jedné ze smluvních stran, vznikly později, a to vlivem práva římského.

Dědické smlouvy podle svého účinku dělí se na smlouvy affirmativní a renunciativní. Affirmativní dědické smlouvy zakládají určitý dědický nárok osob druhých, kdežto renunciativní smlouvy dědický nárok dědický ruší. Affirmativní dědické smlouvy pak buď zakládají úplně nový nárok dědický (pactum successorium acquisitivum) nebo zachovávají dědický nárok již existující (t. zv. pactum successorium conservativum). K dědické smlouvě mohou býti připojena i vedlejší ustanovení. Dědický nárok může se vztahovati buď na celou pozůstalost nebo jen na její část. Vztahuje-li se dědický nárok jen na určité předměty z pozůstalosti, pak má dědická smlouva vlastně význam odkazu.

Smlouva renunciativní záleží v tom, že určitá osoba vzdává se svého práva dědického, které jí náleží. Může se vzdáti dědického práva, plynoucího ze zákona, z testamentu i ze smlouvy dědické. Vzdáním se dědického práva vystupuje ten, jenž se dědického práva vzdal, z řady dědiců a místo něho nastupuje jiný zákonný dědic následující.

Nejdůležitější místo zaujímaly renunciativní smlouvy dědické u dcer vysokých rodů šlechtických. Účelem smluv renunciativních zde bylo odstranění dědického práva dcer a zeslabení opětně ono vyrovnání, které v pozdější době nastalo v právním řádu mezi pohlavím mužským a ženským. Proto musely dcery pravidelně při své svatbě vzdávati se dědického práva pro sebe a pro své mužské potomstvo.

Testamenty, které se vyskytají ve 12. stol. a později v německém právu, nejsou rovněž testamenty v římském slova smyslu. Mají ještě stále znaky, které měla jiná starší právní jednání na případ smrti. Teprve, když nabyla vrchu odvolatelnost a jednostrannost jich, vznikají vlastní testamenty. Stává se to současně s nabytím převahy individuálního vlastnictví. Ale i pak, ve 14. a v 15. stol., nemohou býti testamenty psány prostě soukromě, nýbrž jen za účasti veřejných orgánů. Církev

ujala se záležitostí testamentárních a zavedla církevní formu testamentů nejprve pro duchovní, později i pro světské osoby. Testamenty této formy byly konány před duchovním a před dvěma svědky. I v městech byla pak zavedena forma testamentu, která sledovala veřejnost testamentů církevních v tom, že testamenty v městech musely býti konány před městskou radou nebo před městským soudem, nebo musela býti listina, obsahující testament, těmto městským orgánům předložena. Jen byli testující těžce nemocen, mohly býti k němu vyslány úřední osoby, před nimiž testament byl vykonán. V 15. století církevní forma testamentů v některých zemích ve střední Evropě pro světské osoby byla zakázána.

Ale i tyto testamenty liší se od římských tím, že není jejich podstatnou částí jmenování dědice, nýbrž obsahují jen řadu odkazů a není tudíž vlastně rozdíl mezi testamentem a legáty.

Aby testamenty byly řádně vykonány, byly ustanovovány zvláštní osoby, mající za úkol provést testament. Nazývaly se vykonavatelé testamentů (executores testamenti, testamentarii a podobně).

b) Právo české, polské a uherské. V zemích českých, polských a uherských vyvinuly se původně donationes post obitum tak, jak výše bylo vylíčeno. Vývoj jiných posledních pořízení dál se rovněž podobně jako v právu německém. Jednostranného testamentu římského původně v těchto právech není. Na jedné straně brání vývoji testamentu právo jednotlivých členů rodiny, kteří mají nárok, plynoucí z rodinné nedílnosti, aby jednostranným právním jednáním nebylo rodinné jmění, zvláště nemovitě odkazováno. Vyžaduje se proto, aby při všech dispozicích na případ smrti byl připojován souhlas všech nedílných členů rodiny. Dispozice na případ smrti může se původně vztahovati jen na movitost, nikoli na nemovitost. Později se rozeznává, zda šlo o nemovitost nově nabyté a nemovitost zděšené.

Na druhé straně odúmrté právo královské způsobovalo, že panovník musel býti žádán o svolení, aby mohl kdo testamentem pořizovati. Panovník musel dáti zvláštní svolení při každém jednotlivém testamentu. Předpis tento týká se ovšem osob šlechtických. Svolení tohoto způsobu je předepsáno jak v zemích českých, tak také v zemích polských a uherských. Zvláště v zemích českých se tento právní institut vyvinul velmi

dokonale. Král vydával každému testujícímu t. zv. mocný list, t. j. list zmocňující, aby mohlo býti pořízení na případ smrti zřízeno. Mocné listy trvaly v zemích českých až do Obnoveného zemského zřízení. V uherských pramenech mluví se o konsensu královském. R. 1290 zák. čl. 32 sice prohlásil, že šlechtici mohou volně pořizovati o svém majetku, ale i později se v Uhersku setkáváme s připojováním souhlasu panovníkova k poslednímu pořízení.

Poslední pořízení, která ve jmenovaných zemích se vyvinula, liší se od pojmu římského testamentu podstatně také tím, že v nich není třeba jmenování dědice. Testament se neliší od odkazů.

V povaze těchto posledních pořízení tkví původní dvostrannost právního jednání, z níž vzešla a jež poněmáhlu vývojem mizí. Tato povaha je patrna i z názvu českého testamentu, který se nazývá kšaftem (s něm. Geschäft).

Forma posledních pořízení není ustálena. Děje se pravidelně ve formě listu a platí o ní pak pravidla, jež určena jsou pro formu listů vůbec. Testamenty byly psány pravidelně na pergameně a připojovány pečeti testujícího a svědků. Veřejnost testamentů jevila se v tom, že byly zapisovány do veřejných knih úředních, v zemích českých do zemských desk, v Polsku do soudních knih a v městech do knih městských.

Forma listu způsobovala v právu českém, že kšaft jednou napsaný a nezrušený nemohl býti zrušen nebo změněn kšaftem pozdějším, nebylo-li to výslovně již v dřívějším kšaftu výmíněno.

Protože nevyvinula se plná forma římského testamentu, byly nalézány různé způsoby, jak odpomoci tomuto nedostatku. Z této snahy vznikly v právu českém a uherském zvláštní instituty právní. V českém právu je to t. zv. spolek a t. zv. nápadní zápis, v právu uherském bratrská adopce.

Nápadní zápis jest zástavní zápis účelně specifikovaný s fingovaným dluhem. Záležel v tom, že vlastník svobodného statku prohlašoval u zemských desk, že je dlužen určité osobě a jejím dědicům částku, která má býti zaplacená po jeho smrti. Nezaplatí-li do své smrti, že osoby ze zápisu oprávněné mohou se uvázati v jeho určitý majetek. Dluhovaná částka byla fingována a uvedena v takové výši, aby nemohla býti vůbec zaplacená. Zápis tento zapisován byl do zemských desk. Vadou

jeho bylo, že osoby uvedené v zápisu jako fingovaní věřitelé nabývaly oprávnění, plynoucího ze zápisu ihned a bez jich souhlasu nemohl zápis býti změněn nebo zrušen. Byl proto nalezen nový způsob nápadního zápisu, t. zv. z á p i s n á p a d n í s m í s t e m. Zněl stejně jako nápadní zápis nahoře uvedený, zvaný »bez místa«, ale po jméně fingovaného věřitele bylo vynecháno prázdné místo a k celému zápisu připojen ještě dodatek, znějící tak; že zruší-li třeba jen jedna osoba v zápise uvedená zápis, celý zápis pozbývá platnosti. Prázdné místo bylo vynecháno v zápise proto, aby mohl zapisující později zapsati naň jméno osoby jiné, které by mohl důvěřovati a která by zápis svým projevem před úřadem zrušila. Zapisující nabýval možnosti disponovati zápisem i později a rušil takto dvojstrannost zápisu, která mohla mu býti nebezpečna, stal-li se fingovaný věřitel mu nevděčným a p.

Spolek (unio, congressus, communio a j.) záležel v českém právu v tom, že mezi dvěma neb více osobami smlouvan byl zřízen umělý rodinný nedíl. Vzniklo tím mezi smluvními stranami společné vlastnictví, jehož účinek jevil se již za života těchto osob v tom, že nemohly bez souhlasu druhé strany podniknouti žádnou disposici majetkem ani mezi živými, ani na případ smrti. Spolek měl tudíž rovněž své nevýhody, neboť již za života smluvních stran vznikaly jeho účinky a nevztahovaly se pouze na případ smrti. Ke spolku byly proto připojovány různé výminky, které měly právě za účel omeziti účinek spolku jen na případ smrti. Jimi se stával spolek vlastně dědickou smlouvou zvláštního druhu.

Spolek mohl býti jednostranným, v němž pouze jedna osoba přijímala druhou na spolek, nebo mohl býti dvojstranným, v němž přijímaly se obě strany navzájem na spolek. Mohl se vztahovati i na dědice osob, spolek uzavírajících. Spolek mohl se týkati buď veškerého jmění osob, vstupujících ve spolek, nebo mohl býti omezen jen na přesně určitý majetek. Protože rušil odúmrtné právo královské, vyžadovalo se k jeho uzavření rovněž svolení panovníkova.

Spolku v českém právu podobá se velmi t. zv. b r a t r s k á a d o p c e (adoptio fraternalis) v právu uherském. Bratrskou adopcí šlechtici zakládali smlouvou poměr majetkoprávní, podobající se tomu, jaký byl mezi potomky soudilných bratří (fratres condivisionales). Bratří soudilní byli bratři, kte-

ří byli kdysi nedílí, kteří však se rozdělili. Bratrská adopce měla za účel vyloučiti odúmrtné právo královské a vyžadovala rovněž svolení královského. Mezi těmi, kdo ji uzavřeli, nevznikalo společné vlastnictví a v tom se tudíž lišila od spolku. Byla buď dvojstranná nebo jednostranná, týkala se buď veškerého majetku nebo jen jednotlivých částí, právě tak jak spolek v českém právu.

II. V novějším právním vývoji byl přijat testament římský a jeho formy. Přece však zůstaly v něm některé vývojové znaky doby starší. Některá práva zůstala při starším pojímání testamentu a nepokládají za podstatnou součást testamentu jmenování dědice (na př. Code civil). Jiné zákoníky stojí na stanovisku římského práva (na př. rak. obč. zák.) a rozeznávají mezi kodicilem a testamentem.

I ve formě testamentu zůstaly některé znaky starší. Přijata byla i veřejná forma testamentu před soudem, záležející v tom, že zůstavitel prohlásil svou poslední vůli před soudem nebo uložil list, obsahující testament před soudem. Z kanonické formy testamentu vznikla forma notářská před notářem a dvěma svědky.

Některé zákoníky (obč. zák. rak.) přijaly formu ústní i písemnou, v písemné formě buď alografní nebo holografní. Některé novější zákony připouštějí při soukromé formě jen formu holografní.

Některé zákoníky připouštějí smlouvy dědické, ale jen v omezené míře, a znají je jen mezi manžely ve formě afirmativní. Při smlouvě této žádá se nadto ještě zvláštní formy notářské.

OBSAH:

Úvodem 3

I. Část všeobecná.

- § 1. Pojem soukromého práva ve stří. Evropě 4—7
Postup výkladu 4; literatura 5—7.
- § 2. Ráz právního vývoje před recepcí římského práva 7—11
Partikularismus 7; právo kmenové 7; princip osobní 7; profesiones iuris 7; mezikmenové právo soukromé 7; princip místní 8; rozdělení podle společenských tříd 8; právo statutární 8; právní obyčej 9; právo veřejné a soukromé 9; právo se vyvíjí v rodině 10; formalismus 10; princip publicity 11.
- § 3. Recepce římského práva 11—13
Příčiny recepce 11; právo obecné 12; změny způsobené recepcí 12—13.
- § 4. Přehled pramenů soukr. práva ve stří. Evropě 13—18
Prameny německého práva 13—15; českého 15—16; uherského 16; polského 16—18.
- § 5. Osoba přirozená 18—32
Pojem 18; zrození 18—19; matriky 19; sublatio 19; konec osoby fyzické 20—21; prohlašování nezvěstné osoby za mrtvou 21—22; způsobilost k právním činům: věk 22—24; pohlaví 24—26; zdraví 26—27; cizinci 27—28; marnotratnost 28; čest 28—29; náboženství 29—30; stavovské rozdíly 30—32.
- § 6. Osoba právnická 32—34
- § 7. Práva osobnostní 34—37
Právo na jméno 34—35; právo na erb 35; právo na titul 35—36; právo na firmu 36; právo autorské 36—37; právo patentní 37.
- § 8. Právní skutečnosti 37—40
Právní jednání 37—39; čas 39—40; promlčení a vydržení 40.
- § 9. Věci 41—44
Věci hmotné a nehmotné 41; movité a nemovité 41—43; věci dědovské, věci nově nabyté 43; bona paternalia — maternalia 43; věci z právního obchodu vyloučené 43; věc jednoduchá 44; věci hromadné 44.

II. Právo věcné.

A. Nemovitosti.

- § 10. Držba na nemovitostech 45—51
Pojem 45—46; tělesná držba 46; ideální držba 47; účinky držby 47—48; držba pravá 48—49; držba po recepci římského práva 49—50; ochrana držby 50—51.
- § 11. Držba desková 51—54
Vývoj desk 51—52; princip publicity 52; věrohodnosti 53; určitosti 53; zákonitosti 53; volnosti 53; pojem držby deskové 54.
- § 12. Vlastnictví k nemovitostem 54—58
Pojem 54; společné vlastnictví 55—56; rodinný nedíl 56; dělené vlastnictví 57; kompossessorát 58.
- § 13. Nabytí vlastnictví k nemovitostem 58—62
Okupace 58—59; odvozený způsob nabytí a) právo německé 59—60; b) jiné země 60—62; po recepci 62.
- § 14. Omezení práva vlastnického 62—69
a) právo sousedské 63; b) práva regální 64—65; 1. právo lesní a honební 64—65; 2. právo vodní a rybářské 65—67; 3. horní právo 67—69; omezení z práva rodinného 69.
- § 15. Právo lenní 69—72
Pojem a rozšíření 69—70; způsobilost k lénům 70; vznik léna 71; zánik 71; po recepci 72.
- § 16. Nájem (právo purkrechtní) 72—75
Pojem 72; a) nájem selský 73—74; b) nájem městský 74; nájem a pacht 74—75; právo stavby 75.
- § 17. Reální břemena 76—80
Pojem 76; povaha reálních břemen 76—78; jednotlivá reální břemena: činže, desátky, renty 78—80.
- § 18. Služebnosti 80—81
Pojem 80; práva zapovídací 80—81; výměnek 81; vlastníková služebnost 81.
- § 19. Právo retractsu neboli ssutí 82—83
Retrakt dědičný 82; retract sousedský 82; spoluvlastnický 82; smluvní 83.

B. Movitosti.

- § 20. Držba movitostí 83—85
Pojem 83; ochrana držby 83—84; po recepci 85.

- § 21. Vlastnictví k movitým věcem 85—89
 Pojem 85; kořistění 86; nález 86—87; poklad 87; zbloudilá zvířata 87; právo pobřežní 87—88; plody 88; spojení a zpracování 88—89; odvozené nabytí 89.

III. Právo obligační.

- § 22. Přehled vývoje 90—91
 § 23. Dluh 92—95
 Pojem 92; vznik dluhu 92; obligační smlouva 93; smlouvy ve prospěch třetích 93; prodlení dlužníkovy 94; změna v osobě věřitelově 94; dlužníkově 95; dlužní poměry s více subjekty 95.
 § 24. Ručení 95—104
 Pojem 95; ručení věcí 96; zástavní právo na movitostech 96—98; na nemovitostech 98—101; ručení osobní 101—104.
 § 25. Smlouva trhová 104—105
 § 26. Smlouva o dílo a smlouva služební 105—107
 § 27. Zápůjčka a půjčka 107—109
 § 28. Sázka a hra 109—110
 § 29. Obligace z nedovolených činů 110—111

IV. Právo rodinné.

- § 30. Vývojové formy rodiny 112—113
 Rodina užší a širší 112; zřízení patriarchální 112—113; novější vývoj 113.
 § 31. Uzavírání a zánik manželství 113—115
 Únos 113; koupě 114; formální smlouva 114; monogamie, polygamie 115; rozlučka 115.
 § 32. Právní postavení manželů 115—116
 § 33. Manželské právo majetkové 116—124
 a) právo německé 116—118; b) české 118—120; c) polské 120—121; d) uherské 121—122; po recepci 122—124.
 § 34. Právní postavení dětí manželských 124—125
 § 35. Právní postavení dětí nemanželských 125—126
 § 36. Osvojení (adopce) a legitimace 126—127
 § 37. Poručenství 127—131
 Pojem 127; opatrovnictví 127; poručenství osob nedospělých 128; tutela fructuaria 128; vrchnoporučenský dozor 128; rada rodinná 128—129; sirotčí 129; rada poručenská 129; povolání poručníka 129; právní postavení poručníka po čas poručenství 130; ukončení poručenství 131.

V. Právo dědické.

- § 38. Pojem dědického práva 132—135
 Posloupnost přirozená 133; zvolená 133; universální posloupnost 133; vyloučení ascendentů 133; ručení za dluhy zůstavitelovy 134; po recepci 134—135.
 § 39. Posloupnost přirozená 135—142
 Všeobecné zásady 135; parentela 135; system linegradualní, lineární a gradualní 136; ius recadentiae 136; po recepci 136—137; zvláštnosti práva německého 137—138; českého 138—140; uherského 140—141; polského 141—142.
 § 40. Posloupnost v léno, ve fidejkomis a ve statky selské 142—144
 Léno 142—143; fidejkomis 143; statky selské 144.
 § 41. Právo odúmrtné 144—148
 Pojem 144—145; výsluhy české 145; řízení provolací 145; uherská soustava donační 146—148; po recepci 148.
 § 42. Posloupnost zvolená 148—155
 Pojem 148; právo německé 149; donationes pro anima 149—150; dědické smlouvy, testamenty 150—151; právo české, polské a uherské 152; spolek 153; nápadní zápis 154; bratrská adopce 154—155.